کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د تجارت حقوق

څانګه: اداره او منجمنټ، بانکداري او د تجارت اقتصاد

راټولونکی: عبدالحی ناصري

ژباړن: محمد اشرف وحدت

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزايي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د علمي تصحیح کمېټه:

- عبدالجمیل ممتاز
- نورالله حقمل

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضايي

ګرافیک او ډیزاین: عبدالله شاهي

چاپ کال: ۱۳۹۲ لمریز کال

تیراژ: ۹۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل: لومړی

وېب پاڼه: www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک: info@dmtvet.gov.af

د ISBN کډ: ۹۷۸-۹۹۳۶-۳۰-۰۸۳-۵

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی   دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې   هر بچی یې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی   د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو   د ترکمنو د تاجکو

ور سره عرب، گوجر دي   پامیریان، نورستانیان

براهوي دي، قزلباش دي   هم ایماق، هم پشه یان

دا هیواد به تل ځلیږي   لکه لمر پر شنه آسمان

په سینه کې د آسیا به   لکه زړه وي جاویدان

نوم د حق مو دی رهبر   وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت پیغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلي دي. همدا بشري قوه او کاري متې دي چې د هیواد انکشافي اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه نېکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انســان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انســاني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه ســوکاله ژوند د اســبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

لــه همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انســان نقــش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اســلامي ارزښــتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانســتان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ســتر او ســپېڅلي هدف ته د رســېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیســتی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داســې اســاس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نســل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحیې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه اســتادان او مربیون باید په بشــپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نېکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، ویښ احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافي اهداف تر لاسه شي.

د دې نصــاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، ســموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیــر کــې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرســتو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیــاوړو اســتادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصــاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نېکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـــړ لیـــــــک

څپرکي	سرليکونه	مخ
لومړی	کليات	۱
دويم	د تجارت د حقوقو تاريخي سير	۹
درېيم	د تجارت د حقوقو منابع	۱۵
څلورم	تجارتي معاملات	۲۳
پنځم	سوداګر (تاجر)	۳۵
شپږم	تجارتي قراردادونه	۵۵
اووم	سوداګريز اسناد	۶۹
اتم	ديوالي کېدل (افلاس)	۷۹
نهم	بانکوالي	۹۱
لسم	د سوداګريزو شخړو حل	۹۹
سرچينې او اخځليکونه		۱۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د حقوقــو د علم د هــرې څانګې مطالعه علاوه پر دې چې د شــخص علمي وړتیا لوړوي، له اجتماعي، حقوقي، اقتصادي سیاسي او قضایي مسایلو په اړه یې د سالم درک او استنباط ځواک هم زیاتوي، او طبعاً له دې لارې حقوقي او اجتماعي ستونزې راکموي او حقوقو ته د اجتماعي عدالت د تأمینوونکو په سترګه ګوري.

حقوقــي قواعــدو د جرایمو او ارتباطاتو په زیاتېــدو سره پراختیا موندلې چې په نتیجه کې په مختلفو څانګو وېشــل شــوې ده چې یوه له دغو څانګو څخه د تجارت حقوق دي، دغه څانګه په مختلفو هېوادونو کې په بیلابیلو نومونو سره یادیږي.

تجــارت د هېوادونو په ســوکالۍ کې اســاسي ونډه لــري، له همدې امله د تجــارت حقوق د خصوصي حقوقو یوه له مهمو څانګو څخه ده، که د ماشینرۍ، ترانسپورټي، مخابراتي او نور معاصر اقتصــادي تحولات وڅیړل شي، نو لیدل کیږي چې د یادو شــویو اجتماعــي او اقتصادي عواملو په نتیجه کې تر پخوا زیات پراخ شــوي او وده کوي، دغه وده او انکشــاف غوښتنه کوي څو د بشري ټولنــې د مختلفو اقتصادي فعالیتونو د تنظیم لپاره یو لــړ قوانین او مقررات رامنځ ته شي، چې د تجارت حقوق همدغه دنده په غاړه لري.

نــن ورځ په زیاتره هیوادونو کې، مدني حقوقو د خصوصي حقوقو یوه برخه تشــکیل کړې ده چې د تجارت د حقوقو، بحري حقوقو او فضایي حقوقو په څیر نورې څانګې یې په مســتقل ډول تر خپلو خاصو مقرراتو لاندې عمل کوي.

د تجارت د حقوقو د اړونده مقرراتو په هکله پوهاوی د اداري او حســابدارۍ د انستیتیوتونو د محلصینــو لپاره خــورا زیات اهمیت لري، ځکه د تجارت حقوق لکــه چې و به یې لولو د مدني حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د حقوقي اعمالو یوه معینه ساحه تظیموي، له بله پلوه د محاکمو او خاصو تجارتي قوانینو موجودیت د دې غوښتنه کوي، څو د دغو مقرراتو د ځانګړتیاوو په برخه کې په جلا توګه تحقیق وشي، تر څو په یوه مدني او تجارتي قضیه کې د تطبیق کېدونکي قانون په تعیین کې د اشــتباه له ارتکاب څه مخنیوی وشي او په دې توګه اجتماعي عدالت په ښــه توګه عملي شي.

د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له څانګو څخه ده، او د دغې څانګې خاصو اړتیاوو ته په کتنې سره دغه څانګه له مدني حقوقو څخه په مستقل ډول تجارتي اعمال تنظیموي.

دې ته مو باید پام وي چې له مدني حقوقو څخه د دغو حقوقو جلا والی نسبي دی نه مطلق، ځکه مدني حقوقو ته په پام سره د تجارت د حقوقو ساحه کوچنۍ ده او مدني حقوق د افرادو تر منځ ټولو خصوصي روابطو لکه پیر او پلور، رهن، کرایه، ودیعت، طلاق، واده، مهر، نفقه او داســې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ته شامل دي، په داسې حال کې چې د تجارت حقوق تر یوې خاصې ډلې اشخاصو (تاجران او تجارتي شرکتونه) او خاصو تجارتي معاملاتو پورې اړوند قواعد او دشاتیر دي.

لکه چې مخکې یادونه وشوه د مدني حقوقو ساحه د تجارت د حقوقو ساحې ته په کتنې سره پراخــه ده، نــو له دې امله که چیرې د تجارت په حقوقو کــې د کومې موضوع وړاندوینه نه وي شــوې په دې صورت کې د موضوع د حل لپاره باید مدني حقوقو ته مراجعه وشي او موضوع حل او فصل کړای شي.

په دغه کتاب کې لاندې مطالب شامل دی:

د تجارت د حقوقو تعریف، د تجارت د حقوقو منابع، د تجارت د حقوقو د مقرراتو د انکشاف تاریخــي بهیر، تجارتي معاملات، تاجر، د تاجر حقوق او مکلفیتونه، تر دیوالیتوب (ورشکســتګۍ) پورې اړوند مقررات، تجارتي اسناد، بانکداري، د تجارتي منازعاتو حل لارې او دېته ورته نور حقوقي موضوعات

په درناوی

عبدالحي ناصري

د کتاب ټولیزه موخه:

په تجارتي مسائلو کې د محصیلنو لازمې وړتیاوې پیدا کول، د تجارتي او مدني چارو تفکیک او دغه راز د تجارت او نورو قوانینو د ارزښت، تطبیق او پیژندنې په برخه کې د هغوی وړتیا لوړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

کليات

ټولیزه موخه:

د تجارت د حقوقو په اړه معلومات، په حقوقي پوهه کې يې ځای او له مدني حقوقو څخه يې د نسبي استقلال دلايل.

د زده کړې موخې: د دغه فصل له لوستلو وروسته به محصلين و توانيږي چې:

- د تجارت د حقوقو په اړه عمومي پوهه حاصله کړي.
- په نورو علمي حوزو کې د حقوقو ځای وپېژني.
- په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت قاعده توضيح کړای شي.
- د تجارت په ساحه کې خاص اسناد بيان کړای شي.
- په تجارت کې د دولت په ونډه و پوهيږي.

تجــارت د هيوادونو په وده او اقتصاد کې لويه ونــډه لري، له همدې امله د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له مهمو څانګو څخه ګڼل کيږي، که اقتصادي تحولات او د ماشــين آلاتو توســعه وڅېړل شي، نو ليدل کيږي، چې د دغو علتونو له کبله د خلکو اجتماعي روابط زيات شوي دي او له کبله يې، له انګلســتان، هالنډ، ايټاليا او ســويس پرته، د نړۍ په زيات شمېر هيوادونو کې مدني حقــوق د خصوصي حقوقو يوه برخه ګرځېدلې ده، چې د تجارت، بحري او فضايي حقوقو په څېر څانګې يې د خپلو مقرراتو تر سيوري لاندې په مستقله توګه عمل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارت د حقوقو تعریف

تجــارت لــه اقتصادي پلوه هغو عملیاتــو ته ویل کېږي شي چې د ثروت تــر توزیع او د هغه ترکارولو او جریان پورې منحصر وي، خو د تجارت د حقوقو د علم دایره پراخه ده اوصنعت اړوند عملیات هم په بر کې نیسي او یوازې تر منقولو اموالو پورې اړونده چارې، هغه هم د یو شــمېر هیوادونو د قوانینو په موجب، ورڅخه مستثنی شوې دي.

د تجارت حقوق، د هغو قواعدو او اصولو ټولګه (مجموعه) ده چې د سوداګرو او سوداګریزو چــارو ترمنځ حقیقي روابط او معاملات تعریف او تنظیموي، خو دغه موضوع په کلي ډول نه ده حل شــوې چې آیا د تجارت حقوق، تر ســوداګر (تاجر) پورې مربوط دي او که تر تجارتي اعمالو پورې، په دې برخه کې دوه متفاوت سیستمونه موجود دي چې دا دي دلته يې لولو.

د آفاقي یا موضوعي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

د دغه سیســتم په اساس لومړی تجارتي معاملات توصیف شــوي او وروسته د تاجر او تجارتي شرکتونو اوصاف تعیین شوي دي، په بل عبارت په دغه سیستم کې تجارتي معاملات اساس او هدف دي او هر شخص چې دغه معاملات ترسره کوي، تاجر (سوداګر) ګڼل کيږي.

د دغه سیستم له مخې چې د فرانسې د تجارت له حقوقو څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق تر تجارتي معاملاتو پورې له اړوندو قواعدو څخه عبارت دي، په دې معنی چې په دغه سیستم کې لومړی تجارتي معاملات د قانون په واسطه تعیین او تشخیص کيږي او وروسته بیا تاجر یا سوداګر، بنــاءً هر هغه څوک چې دغه اعمال ترسره کوي، تجارتي اعمال بلل کيږي او څرنګه چې شــخص د عمل تابع دی، نو تاجر بلل کيږي.

د انفسي یا شخصي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

په دغه سیستم کې د مخکني سیستم په خلاف لومړی تاجر تعریف شوی او تجارتي شخصیتونه یــې معین کړي دي او وروســته ټول هغه معاملات چې د هغــه د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره وي، چې په حقیقت کې تجارتي معاملات د اشــخاصو تابع دي. د دغه سیســتم په اســاس چې د آلمان د تجارت د حقوقو له سیســتم څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق د تاجر له حقوقو څخه عبارت دي.

د افغانســتان د تجارت د حقوقو اســاس که څه هم چې له دواړو یادو شویو سیستمونو څخه متأثر دی، خو زیاتره د آفاقي سیستم ښکارندويي کوي، په لنډه توګه ویلی شو چې د تجارت حقوق هغو ځانګړو خصوصیاتو ته په پام سره چې لري يې، هم تر ځانګړو اعمالو یعنې تجارتي معاملاتو پورې او هم تر معینو اشــخاصو یعنې تاجر او تجــارتي شرکتونو پورې مربوط دي، خو څرنګه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه ننــۍ نړۍ کې دولتونه د افرادو، تولید او د ثــروت پر توزیع باندې لړ او ډېره څارنه او نظارت کوي، نو تجارتي اشخاص مؤظف دي چې د عمومي حقوقو له مقرراتو څخه هم متابعت وکړي.

د تجــارت حقــوق چې له پیل څخه د خصــوصي حقوقو برخه ګڼل کېدل، لــه نن ورځ یې له عمومي حقوقو سره دوامداره روابط حاصل کړي دي.

د یادونې وړ ده چې مدني حقوق د ټولو افرادو حقوقي روابطو ته شــامل دي، په داســې حال کې چې د تجارت حقوق له هغو خاصو قواعدو څخه عبارت دي چې د ســوداګرو او ســوداګریزو چارو لپاره په پام کې نیول شــوي دي، په هغو مواردو کې چې د تجارت حقوقو د کومې موضوع پــه اړه د صریحو قواعدو وړاندوینه نه وي کــړې، مدني حقوقو ته مراجعه کیږي، په عمومي ډول د تجــارت د حقوقو او مدني حقوقو تر منځ کلي تفاوت شــته چې پــه خپله د تجارت د حقوقو د استقلال او جلا والي ښکارندویي کوي.

د نورو علومو او حقوقو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای

د تجارت حقوق اساساً د خصوصي حقوقو له څانګو څخه دي او تر ډېره وخته د مدني حقوقو د یوې برخې په توګه پېژندل کېده، اقتصادي تحولات، د معاملاتي عمل سرعت او تجارتي فعالیتونه باعث شول څو دغه څانګه د خصوصي حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوق تر نامه لاندې را منځ ته شي، هغه علتونه چې د حقوقو دغه څانګه یې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړې ده په لاندې ډول دي:

په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت اصل

مدني ژوند د ثبات او اســتقرار خاصیت لري، د قانون موخه د دغه ثبات او اســتقرار ساتنه ده چې دا یو ډول مدني قانون دی، ځکه د هغه هدف هم د ثبات او اســتقرار تحقق دی، خو تجارتي ژوند داســې نه دی او داســې ملحوظات پرې واکمن دي چې په نتیجه کې یې له مدني ژوند سره توپیــر پیــدا کوي، دا ځکه چې د تجارت هدف د مفاد کســب او لاس تــه راوړل دي او د مفاد د حصول وسیله د ثروت اړول را اړول او مکررې تجارتي معاملې ترسره کول دي، بناءً د عمل سرعت او چټکتیا د تجارت مهم رکن ګڼل کیږي، دا معقول کار نه دی چې ســوداګر د هر کار لیکلو ته اړ ایســتل شي، ځکه دا کار زیات وخت نیسي او لــه امله یې چارې له ځنډ سره مخ کیږي، له همدې کبله په مدني قانون کې ګڼ شــمیر قواعد او مقررات لکه: د حوالې له نورو اجراآتو پرته په مجرد ظهــر لیکنــې سره د تجارتي اوراقو د تداول د اثبات د آزادۍ اصل او یا د تجارت په اصول نامه کې د دې خبرې منل چې» تجارتي دفاتر د هغو د خاوندانو لپاره حجت (دلیل) دی«.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يادونې وړ ده چې تجارتي عقود او د هغوی اجراء سرعت ته اړتيا لري او په هره اندازه سره چې شــتمنۍ چټک دوران كــوي، په هماغه اندازه د شركتونو فعاليتونــه او تجارتي خدمات فعاله كيــږي، لــه همدې كبله د تعهداتو د تحقق لپاره د تجارت په حقوقو كې د عمل آزادي زياته ده او په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقاد، د تشريفاتو او دليل د وړاندې كولو له لحاظه په ليكنه باندې متكي نه دی او تاجر كولای شي په شفاهي ډول يا هم له ارتباطي وسائلو څخه په استفادې سره قرارداد منعقد كړي.

د تجارت د اصول نامې ۶۰۸ ماده په دې اړه داسې وايي: د تجارتي عقودو لپاره د طرفينو رضا او موافقت كافي دی، د قرارداد تنظيم او يا د نورو مراسمو پرځای كول لازمي نه دي.

د تجارت د حقوقو په ساحه كې اعتبار او اعتماد

دا موضــوع له دې املــه ضروري بلل كيږي چې د سرعت عنصر په يــوازې توګه ډېرې تجارتي معاملې نشي ترسره كولی، ځكه نقدي اموالو ته د پيســو د اړتيا احتمال وجود لري او له هغو پرته تجارتي معاملات نشي ترسره كيدلی، بناءً د تجارتي معاملاتو له اساساتو څخه يو هم اعتبار او اعتماد دی، ځكه تجارتي اشخاص خپلې ډېری معاملې د قرض او اعتماد په اساس سره كوي او د تجارت په ســاحه كې د اعتبار د نه موجوديت په صورت كې دا ضرورت احساســيږي چې د تجارتي معاملاتو د انجام لپاره يو لړ تشريفات او خاص شــكليات په نظر كې ونيول شي او په هغه صورت كې چې سوداګر په مطلق ډول سره په خپل تعهد باندې عمل ونه كړي، عام له دې كه دغه تعهد له دائنينو سره وي يا په عمومي ډول له معامله لرونكو سره، نو د سوداګر اعتبار تر پوښتنې لاندې راځي، له همدې امله اعتبار او اعتماد دوهم او د سرعت د عنصر تكميلوونكی عنصر دی.

د تجارت په ساحه كې د خاصو اسنادو موجوديت

د تجارت په حقوقو كې هغه تجارتي اسناد چې د مطالباتو، ملكيتونو او تجارتي توكو ښكارندوی دی، له ســاده تشريفاتو څخه بلل كيږي، دغه اســناد عبارت دي له: برات، چک، د قرضې اسناد، تر تجارتي ګدامونو پورې اړوند اسناد او داسې نور...

دغــه خصوصيت د دې غوښــتنه كوي چې د تجارتي اختصــاصي محاكمو د اجراآتو سرعت يا لا اقل د تجارتي چارو شعبات د هغو خاوند ته لازيات تأمينات و ركړي، ځكه د دا ډول اسنادو خاوند كولای شي د خپل تجارت په ديوان كې په هماغه ټاكل شــوي مهلت كې له مديون څخه خپل دين وغواړي او دا هم پرته له دې چې مديون د هغه د دين د اداء كولو لپاره د اضافي مهلت او وخت غوښتنه مطرح كړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تجارتي چارو کې د دولت مداخله

پــه تجارتي چارو کې د تعهداتو پوره کول د عمل شــدت ته اړتيا لــري، د دې ترڅنګ د خلکو او دائنينــو د اعتماد لپاره په مختلفو هيوادونو کې د تجــارتي امورو د کنټرول لپاره دولتي يا نيمه دولتي تشــکيلات تأسيس شوي دي، ترڅو دائن د اعتماد له مخې د پانګونې اقدام وکړي او په دې توګه د هيواد اقتصادي ژوند ته تحرک او بهبود ور وبخښي، مګر په مدني حقوقو کې د دائنينو له حقوقو لږ حمايت شوی دی، په بل عبارت مدني حقوق د اخيرو اشخاصو په برخه کې ډېر محتاط او د مديونينو په برخه کې ډېر ســخت ګير نه وي، د دغه مطلب د ښــه وضاحت لپاره ويلی شــو چې د تجارت په حقوقو کې که چيرې يو تاجر و نشي کړلای خپل قرضونه اداء کړي، نو د افلاس يا ورشکستګۍ تر مقرراتو لاندې راځي.

ننني اقتصادي جامعه د عمل د چټکتيا او په اعتبار باندې د متکي تجارت تابع ده او د مدني قانون وچ او کلک قواعد د معاملې د طرفينو د تعهداتو د وړاندې کولو لپاره د چارو د رکود باعث ګرځــي، لــه دې امله د تعهداتو د اثبات او د تجارت تر حقوقو پورې د اړوندو دلائلو لپاره د زياتې آزادۍ او ځانګړو اصولو وړاندوينه شــوې ده، لکــه تجارتي دفاتر چې کولی شي د دائنينو په پلوۍ سره د استناد وړ وګرځي.

د تجــارت په حقوقو کې د مدني حقوقو په خلاف د تعهداتو د اثبات لپاره د عمل زياته آزادي شــتون لــري، په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقــاد، د تشريفاتو او دليل د وړاندې کولو له لحاظــه په ليکنه باندې متکي نه دی، تاجر کولی شي خپل قرارداد په شــفاهي يا هم تيلفوني ډول منعقد کړي او په مختلفو لارو (تجارتي دفاترو، مکاتباتو، مشــهودو عواملو (فاکتورونو) او قرائنو) سره يې ثابت کړي.

د تجارت حقوق د اقتصادي سياست تابع دي او له هغو سره په يو وخت تحول مومي، دولت نن ورځ له ناسالم رقابت څخه د مخنيوي، له کارګرانو او دغه راز له سپمووونکو او هغو مصرفوونکو څخه د حمايت او يا هم د عمومي منافعو د ســاتنې لپاره د ناســالم رقابت پر ځای يو ډول خوښې لرونکی اقتصاد قايم مقام ګرځولی دی، په داسې حال کې چې مدني حقوق د کورنۍ او سازمان د حقوقو پر مبنا ولاړ او له آرام تحول څخه برخمن دي.

د تجــارت حقــوق د مدني حقوقو په خلاف د عمومي حقوقو تــر تأثير او د دولت تر مداخلې لانــدې راځي، د حمــل او نقل کنټرول، په خرڅوونو کې د مخنيوي لپاره د ځانګړو جزايي مجازاتو اعمال، په عامو ســهامي شرکتونو کې د تجارت شــغل ته په ورګډېدو باندې محدوديت، د جزايي محکومينو او مفلسانو منع کول، د قبول وړ اداء د مجوز ترلاسه کول، د حمل او نقل په شرکتونو کې د مقرراتو وضع کول، بيمه او داسې نور په تجارتي چارو کې د دولت د مداخلې ښکارندويي کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پای کې کېدلی شي دې ټکي ته اشاره وشي چې د ملي ګټو له ساتلو سره د دولتونو له علاقې سره سره، زیاتره وخت د تجارت حقوق د نړیوال تجارت د اړتیاوو د فشــار په نتیجه کې د یووالي لور ته میلان لري او په دې برخه کې د هیوادونو ترمنځ مختلف قراردادونه منعقد شوي دي، لکه په ۱۸۹۰ کال کې د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل قرارداد، د هوایي حمل او نقل په اړه د بروکســل قرارداد، د تجارتي اســنادو د برات او حجت په اړه د جینوا د ۱۹۳۰-۱۹۳۱ کلونو بین المللي کنوانســیون او د صنعتي، تجارتي، ادبي او هنري مالکیت په اړه د پاریس او برن (ســویس) د ۱۹۷۹ کال د اکتوبر د ۲۰ قرارداد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

د تجارت حقوق د هغو قواعدو او اصولو ټولګه ده چې د سوداګرو او سوداګريزو چارو ترمنځ معاملات تعريف او تنظيموي.

د تجارت حقوق د فرانسې د آفاقي سيستم په اساس تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند حقوق دي، يعنې شخص د عمل تابع دی.

د تجارت حقوق د آلمان د انفسي سيستم په اساس د تجار له حقوقو څخه عبارت دي، يعنې په دغه سيستم کې د تاجر حقوق معيار دی، او معاملات د تاجر تابع دي.

د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو يوه څانګه ده او تر ډېر وخت د مدني حقوقو يوه برخه ګڼل کيده، اقتصادي تحولات، د تجارتي فعاليتونو او معاملاتو سرعت، په تجارت کې د اعتبار او اعتماد اهميت او په تجارتي چارو کې قرض ورنډه هغه علتونه دي، چې دغه څانګه يې د خصوصي حقوقو د يوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوقو تر نامه لاندې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړه.

بايد وويل شي چې افغانستان له دواړو حقوقي سيستمونو يعنې هم د فرانسې له آفاقي سيستم څخه او هم د آلمان له انفسي سيستم څخه استفاده کړې ده او منځنۍ لاره يې غوره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت حقوق کوم دي؟

۲- د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای څه دی؟

۳- د تجارت حقوق له کومو مسايلو څخه بحث کوي؟

۴- له مدني حقوقو څخه د تجارت د حقوقو د استقلال ضرورت څه دی؟

۵- د تجارتي اعمالو ځانګړتیاوې څه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د تجارت د حقوقو تاریخي سیر

ټولیزه موخه:

د تاریخ په اوږدو کې د تجارت د حقوقو تحولات.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانیږي چې:

- په پخوانیو زمانو کې د تجارت د حقوقو په وضعیت پوه شي.
- په منځنیو پیړیو کې د تجارت د حقوقو په اهمیت پوه شي.
- په نوې او معاصره اداره کې د تجارت د حقوقو د تحولاتو په بهیر پوه شي.

د تجارت د حقوقو تاریخي بهیر

د تجارت حقوق د مختلفو اقوامو تر منځ د متداولو رسومو او عاداتو نتیجه ده. د دغې ځانګې مطالعه د هغې د تکاملي بهیر ښوودنه کوي، ځکه د هرې دورې د اړتیاوو په را برسېره کېدو سره د یــو لــړ خاصو اصولو او قواعدو پیروي ضرور بلل کیږي، د دغو اصولو او قواعدو مطالعه چې په اصل کې د تجارتي عرف او عاداتو تابع دي، ســتونزمنه ده، ځکه د تجارت د حقوقو اصول د مدني حقوقو د اصولو په څیر ښکاره او واضح نه دي او د بېلابېلو آثارو او لیکنو له منځه باید د هغوی کیفیت معلوم کړل شي، دغه تحولات دلته په مختصره توګه تر بحث او څیړنې لاندې نیسو.

پخوانۍ زمانې

په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کیږي. د پخواني مصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصــاد پــه زراعت ولاړ وو او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کیدو د بهرنیانو لکه یهودانو او یا د بابل د اوسیدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر میلاد ۲۰ پېړۍ وړاندې د پیسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځینې قواعد لیدل کیږي، هغو کسانو چې په شرقي مدیترانه کې یې بحري تجارت کاوه له هغو قواعدو څخه یې پیروي کوله چې په وروســتیو پیړیو کې هم له دغو قواعدو څخه پیروی ادامه درلوده.

یونانیانو چې له میلاد څخه ۷ پېړۍ وړاندې یې د مدیترانې بحري تجارت په لاس کې اخیستی و، د تجارت په اړه قواعد یې نه دي ترلاســه شــوي او داسې ښکاري چې د تجارت د حقوقو اصول او قواعــد یې عادي مقررات او مدني حقوق وو. د یونانیانو د زمانې یوازې ځینې رســوم پاتې دي، لکه د کښــتۍ په وســیله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسیدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي، له دې پرته قرض اخیستونکی د قرض یا دین د اداء مسؤل نه و، په همدې توګه د حوالې او برات په اړه هم له یونانیانو څخه ځینې آثار تر سترګو کیږی، لنډه دا چې د یونانیانو تر منځ تجارتي کړو وړو یو منظم شکل درلود.

منځنۍ پیړۍ

پــه اروپا کې د ۵ قرن له حملو او ګډوډیو وروســته تــر ۱۰ میلادي پیړۍ پورې تجارت کومه د پام وړ وده نه درلوده، تجارت له یوولســمې میلادي پېړۍ څخه تر پنځلسمې هغې پورې ښه وده وکړه چې دغه دوره د تجارت د ښــېرازۍ دوره ده او ویلی شــو چې د تجارت د نړیوال کېدو دوره هم ده، د دغې وضعې د منځته راتګ عوامل له سیاسي، مذهبي او صنفي عواملو څخه عبارت دي.

یادو شــویو عواملو ته په پام سره دغه مرحله د ګڼ شــمیر حقوقي تأسیساتو د ایجاد دوره ده چې نن ورځ هم د تجارت په حقوقو کې موجود دی، لنډه دا هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه یادیږي په دیارلسمه او څوارلسمه پیړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته رسیدلي وو.

له دغه تاریخ وروسته په ځانګړي ډول له شپاړسمې پیړۍ را پدېخوا د تجارت حقوق خپل نزولي ســیر پیلوي او داســې یوه دوره پیل کیږي چې د تجارت د حقوقو د ملي کیدو عصر یې بللی شــو او دولتونــه د دغــو حقوقو په تدوین کې دخالت کوي، دغې دورې د وروســتۍ پیړۍ تر پایه یعنې تر هغه وخت ادامه پیدا کړه چې د تجارت د حقوقو د نړیوال کیدو لپاره د هیوادونو علاقې تبارز وکړ.

نوې دوره

دغه دوره له پنځلســمې پیړۍ څخه پیلیږي، د دغې دورې د تجارت حقوق د منځنیو پیړیو د تجــارت لــه حقوقو سره توپیر لري، په دغه دوره کــې د تجارت حقوق چې په منځنیو پیړیو کې د ســوداګرو د عمل د آزادي محصول ګڼل کیدل او په تجارتي چارو کې د ښــکېلو اشخاصو د اړتیاوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اســاس جوړ شــوي وو، دولتي کیږي، چې د تجارت د حقوقو د دولتي کیدو په نتیجه کې یې د نړیــوال کیدو خصوصیت هم له منځه ځي او د تجــارتي قواعدو په تکوین کې د دولت دخالت د تجارت د حقوقو د آزاد تحول لپاره په یوه له حد او مرز پرته آزاده فضاء کې ځای نه پریږدي.

د تجارت حقوق په دغه دوره کې په انګلســتان کې خپل وجودي اســتقلال له لاسه ورکوي او کاملاً منحل کیږي.

په فرانســه کې د تجارانو لخوا جوړ شــوي او رامنځ ته شــوي د تجارت حقوق د پاچا تر نظم لاندې راځي، چې په پایله کې په ۱۸۰۷ کال کې د فرانســې د دولت له لوري تر یوه قانون لاندې د تجارتي عرف او عاداتو د راوســتلو لپاره هڅې زور نیسي او دغه هڅې د تجارت د لومړنی اصول نامې د منځته راتګ ســبب کیږي، چې بالآخره د فرانســې د لوی انقلاب په بریالیتوب سره تجارت او صنعت آزاد شــو او طبقاتي نظام چې انقلابیانو ورته په ښــه سترګه نه کتل له منځه یوړل شو، د تجارت حقوق یا د تجارانو حقوق د تجارتي اعمالو په حقوقو واوښتل، البته تجارتي محاکم په خپل ځای پاتې شول چې غړي به یې د تجارانو لخوا انتخابېدل.

پــه ۱۸مــه پېړۍ کې له نوې دنیا سره د تجارتي روابطو پراختیا، د صنعت ترقي، د حمل او نقل پراختیا او هغه نور تغییرات چې په ترڅ کې یې د پیسو ارزښت رامنځ ته شو له یوه لوري، د بانکي او صرافي چارو پراختیا او د نویو دولتونو تشکیل له بل لوري د دې باعث کیږي چې هر هیواد خپل ملي قواعد او اصول په ملي چوکاټ کې جوړ کړي او له نړیوال توب څخه یې را وباسي.

معاصره دوره

صنعتــي انقــلاب او د حمل او نقل پراختیا په اقتصاد او تجارت کې د لوی تحول باعث شــول، په پیل کې د بیروکراتانو د عقایدو تر نفوذ لاندې زیاتره دولتونو له آزاد رژیم څخه پیروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع و. دولتونو هڅه کوله چې د تجارت اصول او قواعد تر خاصو قوانینو لاندې منظور کړي، په دې ترتیب په زیاتره هغو کې د ورځې اړتیاوو ته په پام سره تجارتي قوانین تدوین شــول چې د وخت په تېرېدو سره په هغو کې تغییرات راغلل او حتی هغو دولتونو چې جلا تجارتي مقررات یې نه درلودل مجبور شول تر څو په خپلو قوانینو کې د تجارت تر حقوقو پورې اړوند قواعد ځای کړي، حتی په انګلســتان کې د ځینو تجارتي چارو لکه شرکتونو او دیوالیتوب (ورشکستګي) په اړه قوانین وضع شول.

په دغه دوره کې بانکي کاروبار، بیمې، بورس او حمل او نقل زیاته پراختیا موندده. د ۱۹ پېړۍ پــه پــای کې په خاصه توګه په ۲۰ پېړۍ کې د تجارت د آزادۍ په اصولو باندې یو لړ محدودیتونه ولګېدل، څکه یو شمېر دولتونو هڅه کوله چې اصلي صنایع ملي کړي او د ټولو چارو په برخه کې خپل نظارت او څارنه تقویه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانســتان کې هغه لوايح او اصول نامې چې مخکې د تجارت د حقوقو په برخه کې تدوين شــوې وې، عمدتاً يې په ډېر ابتدايي شــکل سره د تجارت د حقوقو موضوعات تر څېړنې لاندې نيول، چې د دلالۍ له لايحې، د شرکتونو د ثبت له لايحې، د تجارتي اسنادو او علايمو د ثبت له اصول نامې، د تجارتي دفاترو له لايحې او د افلاس او ورشکستګۍ له اصولنامې څخه د مثال په توګه يادونه کولای شو.

په ۱۳۲۴ ل کال کې د تجارت د اصول نامې په نوم د افغانســتان د تجارت د حقوقو په برخه کې يو تر ټولو نســبتاً کامل قانون تدوين شــو، چې د دغې اصول نامې په انفاذ سره پخوانۍ اصول نامې او لوايح منسوخ شول او دغه قانون له هماغه وخت څخه تر اوسه پورې د افغانستان تجارتي اړتياوو او غوښتنو ته تقريباً ځواب وايي. دغې اصولنامې په څلورو بابونو او ۹۴۰ مادو کې تجارت، تجارتي اهليت، تجارتي معاملاتو، د تجارت د ثبت، تجارتي عنوان، د تجارتي دفاترو، د ناقانونه سيالي، د تجارانو د اســتازو، د ګرځنده تجارتي استازو، د خرڅلاو د مامورانو، په تجارت کې د دلالي، برات، حجت، چک، د تجارتي اســنادو د ضياع، تجارتي عقودو، تجارتي بيعې، تجارتي قرض، تجارتي رهن او دغه راز د بيمې د انتقالاتو او کميشن کارۍ او تجارتي شرکتونو په اړه بحث کړی دی.

سربېــره پــه دې د وخت او زمان اړتياوو ته په کتنې سره يو لړ نور قوانين هم په پام کې نيول شــوي دي چې له دې جملې څخه د کوپراتيفونو، تصديو، د بانکونو د بيمې او بهرنۍ پانګونې له قوانينو او دغه راز د تجارتي محاکماتو له اصولو څخه يادونه کولای شو.

د تجــارتي شرکتونــو، تضامنــي شرکتونــو، تضامنــي مختلفــو شرکتونــو، ســهامي شرکتونو او محدودالمســؤليت يا لميټيډ شرکتونو چارې د نوي قانــون له مخې چې د جمهور رييس په تقنيني فرمان باندې وضع شوی دی، تنظيم شوې دي، د دغه بحث په پای کې د دغې خبرې يادونه لازمه ده چــې نن ورځ د ډېرى هيوادونو تــر تجارتي چارو پورې اړوند قوانين يو له بل سره اختلاف لري چې دغه هيوادونه لاندې دريو ځانګو ته ويشلی شو:

۱- هغه هيوادونه چې د تجارت مســتقل حقوق نه لري، په دغو هيوادونو کې د مدني حقوقو په ترڅ کې د تجارت د حقوقو او د هغو اصولو او قواعدو وړاندوينه شــوې ده او د تجارتي چارو لپاره ځانګړي قانون وجود نه لري، لکه ایټاليا، انګلستان او د امريکا متحده ايالات.

۲- لاتيــن هيوادونه چــې لږ او ډېر د فرانســې د تجارت د حقوقو له اصولــو او قواعدو څخه استفاده کوي، له بلجيم، هسپانيې او د جنوبي همکارۍ متحده دولتونه، دغه هيوادونه د تجارت مستقل حقوق نه لري او په زياتره هغو کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو لپاره ځانګړي محاکم موجود دي.

۳- د امــن د ډلې هيوادونه، دغه هيوادونه هم د تجارت مســتقل حقــوق نه لري او د آلمان د تجارت د حقوقو له قواعدو او اصولو څخه پيروي کوي، لکه د اسکنديناوي هيوادونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي لنډيز

۱- **پخوانۍ زماني:** په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مســتقل اثر نه ترســترګو کيــږي، د پخــواني مصر اقتصاد په زراعت ولاړ و او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کيدو د بهرنيانو لکه يهودانو او يا د بابل د اوســيدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر ميلاد ۲۰ پيړۍ وړاندې د پيسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځينې قواعد ليدل کيږي. يونانيانو چې له ميلاد څخه ۷ پيړۍ وړاندې يې د مديترانې د بحري تجارت په لاس کې اخيســتی و، د هغې زمانې يوازې ځينې رسوم پاتې دي لکه د کښتۍ په وسيله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسيدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي.

۲- **منځنۍ پيړۍ:** په اروپا کې تر لســمې ميلادي پيړۍ پورې تجارت چندانې د پراختيا په حال کې نه و؛ خو له يوولســمې پيړۍ څخه تر ۱۵ پيړۍ پورې تجارت ښــه پراختيا ومونده او لنډه دا چې هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه يادېږي په ديارلســمه او څوارلســمه پيړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته ورســيدل او په څوارلسمه پيړۍ کې تجارت نزولي سير درلود چې دغه دوره د تجــارت د حقوقو د ملي کېدو او د دغــو حقوقو په تدوين کې د دولت د مداخلې په دوره سره يادېږي.

۳- **نوې دوره:** دغه دوره له ۱۵ ميلادي پيړۍ څخه پيليږي، په دغه دوره کې په انګلســتان کې د تجارت حقوق هماغه د منځنيو پيړيو د تجارت حقوق وو، په دغه دوره کې په انګلســتان کې د تجارت حقوق خپل اســتقلال له لاســه ورکوي او په مدني حقوقو کې منحل کيږي. په فرانسه کې د دولت د بې دريغه هڅو په نتيجه کې د تجارت لومړنۍ اصولنامه منځ ته راځي.

۴- **معــاصره دوره:** صنعتي انقلاب او د حمل او نقل توســعه په اقتصــاد او تجارت کې د لوی بدلون او تحول باعث شول او زياتره هيوادونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم څپرکي پوښتنې

۱- آیا د تجارت ننني حقوقو په آني او تصادفي ډول دغه بڼه خپله کړې ده؟

۲- په پخوانیو زمانو کې د تجارت کوم حقوق موجود وو؟

۳- په منځنیو پېړیو کې د تجارت د حقوقو وده څه ډول وه؟

۴- د تجارت د حقوقو په برخه کې د نوې دورې پرمختګونه کوم دي؟

۵- په معاصره نړۍ کې د تجارت حقوق په څه ډول رامنځته کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم څپرکی

د تجارت د حقوقو منابع

ټولیزه موخه:

د تجارت د حقوقو د منابعو درک او پېژندنه او د تجارتي منازعاتو د حل و فصل په وخت کې د هغوی رجحان.

د زدکړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین په دې پوه شي چې:

- د تجارت د حقوقو منابع کومې دي.
- د حقوقو له نورو څانګو سره د تجارت د حقوقو د منابعو د مراتبو د سلسلې توپیر څه دی.
- د تجــارتي قضایــاوو د حل و فصل په برخه کې د تجارت د حقوقــو کومو منابعو ته ترجیح ورکول کیږي.

د حقوقــو هره څانګــه د خپلو منابعو درلودونکې ده، دغه منابع د هرې څانګې د خصوصیت په اساس یو له بل سره تفاوت لري، کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کیږي مقصد دا دی چې د تجارت د حقوقو دســاتیر له کومې منبع څخه سرچینه اخلي او آیا دغه منابع یو پر بل باندې برتري لري او کنه.

د تجارت حقوق مختلفې منابع لري چې په عمومي ډول دغه منابع له قانون، تجارتي مقاولاتو، تجارتي عرف او عاداتو، قضایي رویې او دکتورین څخه عبارت دي.

قانون

قانــون لــه هغه صریح او معقول تجویز څخه عبارت دی چــې د واکمن هیئت لخوا د فرد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې د تنظيم په موخه وضعه شـوی وي او تطبيق يې له اجبار سره مل وي. په دې اســاس قانون د مراتبو د سلسلې په لحاظ په دوو ځانګو ويشل کيږي.

اساسي قانون او عادي قوانين چې البته عادي قوانين او نور تقنيني اسناد له اساسي قانون سره په ټکر کې نشي واقع کيدلای، واقع شي، د افغانستان اساسي قانون د تجارتي فعاليتونو د مشروعيت تضميــن کــړي دی، د دغه قانون ۱۱ ماده داســې صراحت کوي: تر داخــلي او بهرني تجارت پورې اړوندې چارې د هيواد او د خلکو له غوښتنو سره سم د قانون له لارې تنظيميږي.

په افغانستان کې اقتصادي تجارتي فعاليتونه د بازار د اقتصاد په نظام باندې ولاړ دي، د اساسي قانون لســمه ماده په دې اړه داســې وايي: دولت د قانون له احکامو سره مطابق د بازار د اقتصاد پر نظام باندې بناء، خصوصي سرمايه ګذارۍ او تشبثات تشويق او حمايت کوي او مصؤنيت يې تضمينوي.

د افغانســتان د اســاسي قانون صراحت ته په پام سره لاندې قوانين د افغانســتان د تجارت د حقوقو له منابعو څخه شمېرل کيږي:

د افغانســتان د تجــارت اصول نامــه د انفــاذ کال ۱۳۴۳ د ۹۴۵ مادو درلودونکــې، د تجارتي محاکماتــو د اصولو قانــون، د ۳۲۴ مادو لرونکي، د انفاذ کال ۱۳۴۳ د حوت مياشــت، د افلاس او ورشکســتګۍ اصولنامه د ۱۰۱ مادو لرونکې، د انفاذ کال ۱۳۲۱ قوس، د بانکدارۍ قانون د ۱۰۱ مــادو درلودنکی، د انفاذ کال ۱۳۸۲ د دلوې ۳۰ مه، د تجارتي علايمو د ثبت اصولنامه، د خصوصي سرمايه ګذارۍ قانون د ۳۳ مادو لرونکی، د انفاذ کال ۱۳۸۴ د عقرب ۳۰مه.

تجارتي مقاولات

تجارتي مقاولات يا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنيو او اساسي منابعو څخه شمېرل کيږي، دغه کار د حقوقو د نورو څانګو بالعکس د تجارتي اعمالو له هغه خصوصيت څخه سرچينه اخلي چې د معاملاتو طرفين په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهميت باندې قائل شــوي دي څو په دې توګه د هغوی د شــخړو او دعواوو د حل او فصل لپاره لومړنۍ مرجع وي. همدغه ټکي ته په پام سره د افغانستان د تجارت اصولنامه په خپله دوهمه ماده کې د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د مقاولاتو د اهميت او قدرت په اړه داســې صراحت کوي: تجارتي مســائل د معتــبرو قانــوني مقاولاتو په ذريعه حل او فصل کيږي او که دا ډول مقاولات نه وي موجود نو د قانون په موجب او صراحت سره حل او فصل کيږي.

لکه چې د دوهمې مادې له متن څخه معلوميږي، د افغانســتان د تجارت اصولنامې مقاولات د تجــارتي موضوعاتو د حل او فصل لپــاره د لومړنۍ منبع په توګه پيژندلي دي، مقاولات عمدتاً په دوه ډوله دي. الف- داخلي مقاولات ب- نړيوال مقاولات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- داخلي مقاولات

د دغــو مقاولاتــو مفهــوم دا دی چې د یوه هیواد د افرادو او اشــخاصو تر منځ د یوې تجارتي موضوع په اړه یو قرارداد منعقد کیږي او د قرارداد په متن کې یو داسې تفاهم کیږي چې د شخړې د رامنــځ تــه کیدو یا د عقد د یوه لوري لخــوا د وجیبې د نه پوره کېدو په صورت کې به قضیه په هغــه ډول حــل او فصل کیږي چې دوی یې وړاندوینه کړې ده او یا دا چې په دغه صورت کې به فلاني قانون د تطبیق وړ وي.

دغــه موضوع د دې ســبب کیږي چې په محاکمو کې د قضایــاوو ګڼه ګوڼه او تراکم راکم شي او موضوعات په هماغه لومړنۍ مرحله کې د طرفینو په خوښــه حل او فصل شي، په دې اســاس مقاولات د تجارت د حقوقو د دوهمې منبع په توګه د اهمیت درلودنکي دي.

ب- بین المللي مقاولات

دغه نوعه مقاولات هم په خپل وار سره په دوه ډوله دي:

۱- هغه نړیوال مقاولات چې د ذیعلاقه اشخاصو تر منځ منعقد کیږي:

په دغه ډول مقاولاتو کې ســوداګر او ســوداګریز شرکتونه د خپلو پام وړ موضوعاتو په اړه را ټولیږي او نړیوال کنفرانســونه دایروي او داســې پرېکړه کوي چې هر یــوه چې په دغه کنفرانس کې برخه اخیســتې ده، خپل مقاولات به د فیصله شوې نمونې په بڼه ترتیبوي، د موافقت نامې له تصویب او لاسلیک وروسته سوداګر او د هیوادونو سوداګریز شرکتونه مکلف دي چې له هغو سره سم عمل وکړي.

ځینې ســوداګر او د مختلفو هیوادونو سوداګریز شخصیتونه د یوه واحد اقتصادي سیاست د غوراوي لپاره را ټولیږي او د یوه مشــترک کاري پلان او واحدې ســتراتیژۍ د غوره کولو په اســاس تفاهــم کوي چې که په راتلونکي کې د دغو اشــخاصو تر منځ کــوم اختلاف راځي؛ نو د حــل او فصــل لپاره بــه یې دریېمې مرجــع یا حتی په ځینــو مواردو کې نړیــوال حکمیت (International Arbitration) ته مراجعه کیږي.

۲- نړیوال دولتي مقاولات:

دا هغه مقاولات دي چې ذیعلاقه دولتونه د یوه متحدالشــکل تجارتي قانون د رامنځ ته کولو یا د تجارت په برخه کې د تجارتي موضوعاتو د حل او فصل لپاره د مقرراتو په رامنځ ته کولو یا د تجارت په برخه کې د قوانینو د تنازع د له منځه وړلو په موخه په مقاولاتو او بین المللي قراردادونو لاس پــورې کــوي او ګډون کوونکي هیوادونه له هغه قانون څخه پیروي کوي. د مثال په توګه په د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوايي حمل او نقل په اړه ۱۹۲۹م کال کې د اسـلو کنفرانس، د تجارتي اسـنادو په هکله په ۱۹۳۰م کـې د جینـووا نړیوال میثاق، د اورګاډي د پټلۍ لـه لارې د اموالو د انتقال په اړه په ۱۸۹۰م کال کـې د برلیـن معاهده او دغه راز د قوانینو د تنـازع د حل او فصل په برخه کې په ۱۹۳۱ کال کې یو میثاق تدوین شو چې له مخې یې هیوادونه کولی شي خپل تجارتي اختلافات حل او فصل کړي.

پـه همدې ترتیب نړیوال کنفرانسـونه او سـمینارونه هم کیدلی شي چې پـه نړیواله کچه د بېلابېلو هیوادونو تر منځ د تجارتي همغږۍ او توحید په برخه کې ګټور پرېوځي.

نړیوال معاهدات: نړیوال معاهدات له هغو قراردادونو څخه عبارت دي چې یو دولت له هغو سره الحاق کولی شي او د تجارتي حقوقو د منبع په توګه پېژندل کیږي.

تجارتي عرف

لـه حقوقي پلوه تجـارتي عرف او عادات له هغو قواعدو او دسـاتیرو څخه عبارت دي چې د خلکو د اجتماعي ژوند په نتیجه کې رامنځ ته شـوي وي او د هغوی د مکرر اسـتعمال او قبول له املـه واجب التعمیل ګرځېدلي وي، په بل عبارت تجارتي عرف او عادات له هغو تعاملي قواعدو او رسومو څخه عبارت دي چې د سوداګرو په منځ کې معمول وي او عمل ورباندې کیږي.

د افغانسـتان د تجارت د اصولنامې په خپله دوهمه ماده کې د تجارتي عرف په هکله داسـې لیکلي دي:

کله چې تجارتي مسایل د تجارتي قوانینو په ذریعه حل او فصل نه شي نو تجارتي عرف او عاداتو تـه مراجعه کیږي، د عرف او عاداتو د نه موجودیت په صورت کې د هغو قوانینو احکامورباندې تطبیق کیږي چې اسـتناد پرې کیږي، په عمومي عـرف او عاداتو باندې د محلي عرف او عاداتو د ترجیح وجه دا ده چې هر ځای د خپلې محلي حوزې د عرف او تعاملاتو تابع دی نه د نورو سیمو د عرف او عاداتو، کله چې په یوه سـیمه کې داسـې عرف او عادات نه وي موجود چې د تجارتي معاملاتو په حل او فصل کې اغیزمن واقع شي، نو د نژدې سـیمې په عرف او عاداتو باندې اسـتناد کیدلی شي.

د عـرف او عاداتو ثبوت د مدعي دنـده ده، یعنې مدعي دنده لري چې که عرف وجود ولري هغـه د محکمې په وړاندې ثابت کړي او محکمه هم باید د حکم له اصدار وړاندې له دې خبرې څخـه ځـان ډاډه کړي چې آیا دغې موضوع هغه بڼه خپله کـړې ده کومه چې د عرف او عاداتو لـه مخې حل او فصل کیـږي، محکمه کولی شي د دغې موضوع په اړه په تجارتي مسـایلو کې له اهل خبره اشـخاصو یا هم د تجارت او صنایعو له اتاقونو څخه پوښـتنه وکړي او په دې توګه ځان باوري کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه کلي توګــه تجارتي عرف او عادات د منحصره یا تکمیلي قواعدو له جملې څخه دي چې په موجب سره یې ښــکېل اشــخاص کولای شي د یوه او بل په وړاندې رضایت وښیي، ځکه عرفي حل لارې د معامله کوونکو د ګټو د ساتنې لپاره دي، که د عقد طرفین یاد شوي مقررات په صریح ډول فسخه نه کړي؛ نو اټکل په دې دی چې موجود عرف او عادت یې منلي دي.

د تجارت د حقوقو په برخه کې په عرف او عاداتو سربېره یوه بله اصطلاح او مفهوم هم تر یوه حده کارول کیږي چې هغه له رسومو څخه عبارت ده، رسوم له هغې رویې څخه عبارت دي چې د تجارت تر یوې نوعې یا یوه محل پورې محدود وي او کله چې د عقد طرفینو په خپله مقاوله کې د کوم قانون د تطبیق یادونه نه وې کړې، داسې انګیرل کیږي چې په رسومو باندې تکیه شوې ده، په دې ترتیب سره رسوم د مقاولې د طرفینو په اراده باندې بناء دي، د افغانستان د تجارت اصولنامې رسوم د عرف او عاداتو په نامه سره یاد کړي دي، خو هغه یې په جلا توګه نه دي څېړلي، په هغو هیوادونو کې چې تجارتي محاکم انتخابي وي، د رســومو ثبوت د هغه قاضي له لوري تر سره کیږي چې پخپله تاجر وي، که د محاکمو د اعضاوو تر منځ د کوم رسم په اړه اختلاف رامخې ته شي؛ نو د تصدیق مرجع یې د تجارت اتاقونه، اهل خبره او تجارتي اصناف دي.

قضایي رویه: قضایي رویه د محاکمو ټولې هغه پرېکړې دي چې د تجارت د حقوقو په ساحو کــې د یوې معینــې قضیې په باره کې د الزامي اعتبار درلودونکــې وي. له دې امله چې د تجارت حقوق له مدني حقوقو سره نیږدې رابطه لري، بناءً کله چې په کومه تجارتي ساحه کې قضایي رویه وجــود و نه لري، معمولاً په مدني ســاحه کې موجودې قضایي رویــې ته مراجعه کیږي. باید هیره نــه شي چې د قضــاء رویه د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د حقوقو د دغې څانګې په وده کې اساسي ونډه لري او په عمل کې هغه ټولې خلاوې چې د تجارت په ساحه کې په قوانینو کې شتون لري د قضائي رویې په واسطه تکمیلیږي.

دکتوریــن : دکتورین یا د حقوقپوهانو نظریات د تجارت د حقوقو یوه بله منبع ګڼل کیږي. د حقوقو په تدوین او تحول کې د حقوقپوهانو د نظریاتو له اغیز څخه انکار نه شي کیدلی، هغوی هم قوانین او هم موضوعه مقررات تفســیروي او هم کولای شي د قوانینو د اصلاح لپاره وړاندیز وکړي، البته دا خبره نشو کولای چې د هغوی عقاید د حقوقو مستقیمه منبع ده، بلکې غیر الزامي او مشورتي بڼه لري او تر همدې حده پورې په حقوقو باندې په غیر مستقیمه توګه اغیز پرې باسي.

هغــه څــه مو چې وویل د تجــارت د حقوقو په برخه کې هم صدق کــوي، یعنې د حقوقو د علماوو او حقوقپوهانو نظریات الزامي نه دي؛ خو داسې ښکاري چې د تجارت نړیوال حقوق او د اروپایي هیوادونو د تجارت حقوق د حقوقو د استاذانو له نظریاتو څخه استفاده کوي او د هغوی په نظریاتو تاکید کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درېيم څپرکي لنډيز

کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کيږي. مقصد دا دی چې دغه دساتير د تجارت د حقوقو له کومو منابعو څخه سرچينه اخلي او آيا دغه منابع په يوه او بل باندې کومه برتري لري او کنه؟ په عمومي توګه د تجارت د حقوقو منابع په لاندې ډول دي:

۱- قانون.
۲- تجارتي مقاولات.
۳- تجارتي عرف او عادات.
۴- د تجارتي قضاء رويه.
۵- دکتورين.

تجارتي مقاولات يا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنيو او اساسي منابعو څخه شمېرل کيږي، دغه کار د تجارتي اعمالو له هغه خصوصيت څخه سرچينه اخلي چې د معاملاتو دواړه لوري په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهميت باندې قايل شوي دي، څو د هغوی د دعواوو په حل او فصل کې لومړنۍ مرجع وي.

تجارتي عرف او عادات هغه تعاملي قواعد او رسوم دي چې د سوداګرو په منځ کې معمول وي، هر کله چې تجارتي مسايل د مقاولاتو او قانون په ذريعه حل او فصل نه شي، تجارتي عرف او عاداتو ته مراجعه کيږي.

قضايي رويه د محاکمو د هغو پرېکړو مجموعه ده چې د يوې معينې قضيې په باره کې شوې وي او د نهايي محکمې د تاييد وړ ګرځېدلې وي، قضايي رويه د تجارتي مسايلو د حل لپاره څلورمه منبع ده.

دکتورين د تجارتي مسايلو د حل او فصل پنځمه منبع ده، دکتورين يا د حقوقو د علماوو نظريات د تجارت د حقوقو په تحول او تدوين کې د پام وړ نقش لري.

د درېيم څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت د حقوقو منابع او مصادر څه مفهوم رسوي؟
۲- د تجارت د حقوقو منابع کوم دي او د حقوقو د نورو څانګو له منابعو سره څه توپير لري؟
۳- په عمل او تيورۍ کې د دغو منابعو د رجحان درجې ته په کتنې سره څه ډول ترتيب لري؟
۴- د دې خبرې دليل په څه کې دی چې د تجارتي مسايلو د حل او فصل لپاره له قانون وروسته له مقاولاتو څخه استفاده کيږي؟
۵- د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د دکتورين ونډه څه ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم څپرکی

تجارتي معاملات

ټولیزه موخه:

د تجارتي معاملاتو پېژندنه، له غیر تجارتي معاملاتو څخه جلاوالی او د هغو د وېش دلایل.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانیږي چې:

- تجارتي معاملات و پېژني.
- د تجارتي معاملاتو انواع او ډولونه و پېژني.
- تجارتي معاملات له غیر تجارتي معاملاتو څخه بېل کړای شي.

لکه چې مخکې مو یادونه وکړه، تجارتي معاملات د حقوقي سیســتمونو له نظره په متفاوت ډول تعریف شــوي دي، لکه په انفسي یا شــخصي سیســتم کې چې تجارتي شــخصیتونه معیار دي په داســې حال کې چې په آفاقي سیســتم کې تجارتي معاملات معیار ګرځېدلي دي، تجارتي قوانینو تجــارتي عملیــات په تفصیل سره بیان کــړي دي، څرنګه چې تجارتي فعالیتونــه په عمومي ډول د توســعې او تحول په حال کې دي او همېشــه داســې نوي تجارتي عملیات رامنځ ته کیږي چې د تجــارتي قوانینــو د تدوین پرمهال یې د وړاندوینې امکان و، بنــاءً د تجارت د حقوقو پوهان د دې لپــاره چــې د تجارتي عملیاتو د تشــخیص لپاره دلیل راوړي، هڅه کړې تر څــو د تجارتي معاملاتو یــو کلي تعریف وړاندې کړي. د دغې موضوع د ښــه درک لپاره لازمه ده چې تجارتي معاملات له جزئیاتو سره وپېژنو تر څو د هغوی په رڼا کې وکولای شو د تجارتي معاملاتو او نا تجارتي معاملاتو تفکیک وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارتي معاملاتو تعريف

د افغانســتان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ او ۱۵ موادو کې تجارتي معاملات داسې تعريف کړي دي:

ســوداګر يا غير سوداګر اشــخاص چې منقول اموال د خرڅلاو يا اجارې ورکولو په مقصد سره د نــورو لپــاره رانيسي او هغه منقول اموال په اصلي يا کوم بــل حالت باندې اړوي او خرڅوي يې يا يې په اجاره ورکوي نو دغه ډول خرڅلاو او اجاره له تجارتي معاملاتو څخه شــمېرل کيږي، يا دا چې تاجر يا غير تاجر اشخاص چې بل چا ته د اجارې ورکولو په نيت يو شی په اجاره واخلي؛ نو د داسې اموالو په اجاره اخيستل او ورکول له تجارتي معاملاتو څخه ګڼل کيږي.

سربېــره په دې د تجارتي اموالو د پير او پلور د مقررې دوهمې فقرې تجارتي معاملات داســې تعريف کړي دي «تجارتي معاملات د عادلانه منفعت د لاس ته راوړلو په موخه په عمده او پرچون ډول د تجارتي اموالو د پير او پلور عمل ته ويل کيږي».

له پورتنيو تعريفونو څخه داســې اســتنباط کيږي چې تجارتي معامــلات په خاصه معنی سره عبارت دي: د منفعت او ګټې د ترلاســه کولو په موخه د منقولو اموالو شــيانو له پير او پلور څخه او يا هم د اشياوو له اجاره اخيستو او اجاره ورکولو څخه.

د توکو د پېر (رانيولو) شرط

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۴ مادې سره ســم د دې لپاره چې يوه معامله تجارتي وګڼل شي؛ نو هغه منقول شــی چې پلورل کيږي مخکې بايد رانيول شــوي وي، له هغې څخه پرته تجارتي معامله نشي ګڼل کيدای، په همدې اســاس د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۸ مادې په اســاس که د ځمکې خاوند يا بزګر خپلو زراعتي محصولاتو ته د يوې صنعتي دستګاه په وسيله شــکلي تغييــر ورکړي او يا يــو صنعت کار خپله او يا هم د خپلو مســتخدمينو په واســطه خپل صنعتي توکي خرڅ کړي دغه ډول فعاليتونه، دغه ټول عادي امور بلل کيږي، ځکه شــی مخکې نه دی خريداري شوی، بلکې پخپله (د مال يا توکو خاوند) هغه توليد کړي دي، خو که دغه عمل په دوامداره توګه د يوې مؤسســې په دننه کې خپل شــغل او کسب وګرځوي په دغه صورت کې ياد شوي اعمال تجارتي بلل کيږي.

د توکو د خرڅلاو شرط

د دې لپاره چې يوه معامله تجارتي وګڼل شي، رانيول شــوی شــی بايد له وړاندې نه د خرڅلاو لپاره تيار شوی وي، د تجارتي معاملې په منځ کې بايد نه وي او که داسې وي نو ياده شوې معامله بــه يوه مــدني معامله وي او د مدني قانون د احکامو په رڼا کې به څېړل کيږي، د مثال په توګه يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفر یوه اندازه غنم د خپلې کورنۍ لپاره رانیسي، خو وروســته د ور پېښو اقتصادي ستونزو له امله رانیــول شــوي غنم پلوري، دغــه ډول معامله تجارتي معامله نه بلل کیــږي، ځکه د دغو غنمو له رانیولو څخه موخه په راتلونکې کې د هغوی پلورل نه دي، بلکې د اخیســتلو پر مهال یې هدف د خپل ځان او فامیل د اړتیاوو پوره کول وو، که څه هم چې یوه اندازه غنم بیا وروسته پلوري.

پــه هــر صورت د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي نو باید چې د رانیولو پر مهال یې لــه شــخص سره د خرڅلاو قصد وي، البته دغه دوه شرطونه یعنې د پیــر او پلور شرطونه تر ډېره د تابع تجارتي اعمالو په برخه کې صدق کوي، نه اصلي تجارتي معامله، ځکه لکه وروســته به چې ولیدل شي اصلي تجارتي اعمال د شــخص تابع نه دي بلکې دغه اعمال ذاتاً تجارتي وي، که له عامل سره د خرید او فروش قصد شتون ولري یا یې ونه لري، د پلورلو لپاره د پیرلو (رانیولو) شرط د دې موجب کیږي چې زیاتره فعالیتونه له تجارتي قلمرو څخه خارج شي، لکه د کروندګرو په واسطه د زراعتي محصولاتو خرڅلاو، کروندګر تولیدوونکي دي نه اخیســتونکي او تر ځمکه لاندې نور مواد او یا د فکري ابداعاتو حاصل لکه د مخترع د اختراع حق او داسې نور.

د ګټې تر لاسه کولو شرط

له تجارتي قوانینو سره ســم په یو زیات شــمیر هیوادونو خصوصاً فرانسه کې، پیر(رانیول) او پلور (خرڅول) باید د منفعت د کسب په موخه ترسره شي. دلته هدف ګټه او تاوان دواړه دي نه یوازې ګټه، بناءً که څوک یو شــی را ونیسي او هغه شــی کاملاً فاســد کیږي او یا دغه رانیول شوی شی د ګټې په ځای د تاوان سبب کیږي، په دې ټولو حالاتو کې تر سره شوې معامله بیا هم تجارتي ده، ځکــه د خریدارۍ پر مهال هدف دا و، چــې له هغه شي څخه منفعت حاصل کړای شي او په عیــن حــال کې یې د تاوان خطر هم منلی دی؛ خو د دې په عکس که د منقولو اشــیاوو د رانیولو پــر مهــال د منفعت لاس ته راوړل او د زیان قبول نه وي، سره له دې چې وروســته هغه شــیان د مختلفو اهدافو لپاره خرڅ شي او له دغه خرڅلاو څخه زیاته ګټه ترلاسه شي دغه معامله تجارتي نه ده، ځکه د فرانسې د تجارت له قانون سره سم هغه معاملات چې هدف او منظور یې د منفعت ترلاســه کول نه دي لکه د تجارتي اســتهلاکي کوپراتیفونو معاملات، دا ډول معاملات تجارتي نه بلل کیــږي، خــو د افغانســتان د تجارت د قانون له مخې د منفعت کســب شرط نــه دی او د تجارتي استهلاکي شرکتونو معاملات تجارتي بلل کیږي.

د توکو د لېږدېدو شرط

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې له ۱۴ مادې سره ســم، د شیانو لېږدیدل د تجارتي معاملاتو لــه شروطــو څخه ګڼل کیږي. په دې ترتیب سره د غیر منقولو اموالو پیر او پلور که څه هم چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفعت د کسب په مقصد ترسره کیږي بیا هم تجارتي نشي بلل کیدای، ځکه په تجارتي معاملاتو کې شرط دا دی چې په منقولو اموالو کې ترسره شي، لکه چې پورته یادونه وشوه یو له هغو مواردو څخه چې تجارتي معاملات له غیر تجارتي معاملاتو څخه بېلوي هغه د شیانو منقول والی دی، بناءً د منفعت د کسب په موخه پیر او پلور هغه مهال تجارت بلل کیږي چې مبیعه د منقولاتو له جملې څخه وي، خو د یو شمېر هیوادونو د قوانینو په اساس غیر منقول اموال هم تجارتي معاملاتو ته شاملېدلی شي، د مثال په توګه که په هسپانیا او آلمان کې یو شخص غیر منقول اموال واخلي یا یې خرڅ کړي او له دې لارې منفعت تر لاسه کړي نو دغه معامله تجارتي ده او د تجارت د اصولنامې تابع بلل کیږي.

په معاملاتو کې تداوم او استمرار

د تجارتي معاملاتو بل شرط په دغو معاملاتو کې تداوم او استمرار دی، ځکه د هغه شخص لپاره چې د تجار عنوان خپلوي یو له خصوصیاتو څخه په تجارتي معاملاتو کې د تداوم خصوصیت دی، چې باید په تکراري توګه ترسره شي، په همدغه اصل باندې په استناد سره چې د تصدیو معاملاتو د تداوم او تکرار د مشخصې درلودونکی وي، تجارتي بلل کیږی، بناءً که یو څوک د کسب د منفعت په هدف منقول شی را ونیسي او وروسته یې په تصادفي ډول خرڅ کړي، څرنګه چې په دغه معامله کې د تکرار او تداوم مشخصه شتون نه لري، نو دغه معامله تجارتي نه ګڼل کیږي.

پاتې دې نه وي چې د تکرار او تداوم په خصوصیت سربېره د یوې معاملې لپاره ځینې نور شکلیات هم ضروري بلل کیږي، دغه شکلیات عبارت دي له: د تجارتي جواز اخیستل، په دولتي ادارو کې د تجارتي اسنادو ثبت او یو لړ نور هغه مقررات چې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې یې وړاندوینه شوې ده.

د تجارتي معاملو د تمیز اهمیت

له نا تجارتي معاملاتو سره د تجارتي معاملاتو تمیز (جلاوالی) لاندې اهمیتونه لري:

۱- د تجارتي معاملاتو دعوې د تجارتي محاکمو صلاحیت دی، پرته له دې چې ترسره کوونکی یې تاجر او که غیر تاجر دی.

۲- د تجارتي معاملاتو په اثبات کې کتابت شرط نه دی، تاجر د خاصو تعهداتو او التزاماتو درلودونکی دی.

۳- که چیرته په تجارتي تعهداتو کې بل ډول تفاهم نه وی شوی، تاجران په متضامن شکل سره مسؤول دي، په داسې حال کې چې په مدني تعهداتو کې تضمین له کوم صراحت او موافقې پرته امکان نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د دېوالیتــوب (ورشکســتګی) قواعد یــوازې په ســوداګرو او ســوداګریزو شرکتونو باندې تطبیقیږي.

د تجارتي معاملو انواع: په عمومي توګه تجارتي معاملات په لاندې دریو برخو وېشل کیږي:

۱- اصلي یا ذاتي تجارتي معاملات.

۲- تبعي تجارتي معاملات.

۳- مختلط تجارتي معاملات.

اصلی تجارتي معاملات

دغــه معامــلات لکه چې له نامه څخه یې معلومیږي په خپل اصل او ذات کې تجارتي دي او د تاجر یا ترسره کوونکي تر عمل پورې نه دي محدود. دغه معاملات چې د هر شــخص لخوا ترسره شي تجــارتي ګڼل کیــږي، دغه معاملات د هغې ځانګړتیا له مخې چې لري یې له واســطې پرته په قوانینو کې پیشبیني کیږي او پرته له دې چې فاعلین یې په نظر کې ونیول شي تجارتي ګڼل کیږي.

د افغانستان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۸ ،۱۹ موادو کې د دا ډول معاملاتو په اړه یادونې کړې دي.

د ۱۴ او ۱۵ مادو په اړه چې د منقولو او غیر منقولو اموالو د پیدا او پلور یابل چا ته د اجارې ورکولو په اســاس د تاجر او غیر تاجر اشــخاصو د فعالیتونو په اړه وي، په مخکنیو مباحثو کې په تفصیــل سره خبرې کــړې دي، په دې سربېره په ۱۶ ماده کې یې تأکیــد کړی دی، چې هغه څوک (تاجر یا غیر تاجر) چې بل چا ته د اجارې ورکولو په مقصد مســتخدم نیسي، د هغه مســتخدم د کار په اجاره ورکول هم تجارتي معاملات بلل کیږي، چې د همدغه هدف لپاره استخدام شوی دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۸ ماده د تجارتي معاملاتو په هکله داسې وایي.

۱- د منقولو اموالو هر ډول تهیه او تعهد او د هر ډول اعمالو په غاړه اخیستل.

۲- د تیاتر، ســینما، نندارتونونو پرانیستل او د عمومي ځایونو لکه هوټلونو، سرایونو، مطعمونو او داسې نورو خلاصول او د کارګرانو د تهیې دفتر او لیلام خونې.

۳- په وچه، انهارو او هوا کې د مسافرینو، حیواناتو او نورو شیانو انتقالات.

۴- د اوبو، ګاز او برش توزیع او د تیلفوني شبکو تأسیس.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۹مه ماده دغه راز د تجارتي معاملاتو په اړه داسې وایي:

« لاندې معاملات د طرفینو له رضایت پرته تجارتي نشي ګڼل کیدای».

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- کمیشن کاري.

۲- دلالي.

۳- د برات، حجت او چک معاملات.

۴- د صرافۍ معاملات.

۵- د جاري حساب معاملات او تر هغو پورې اړوند مقاولات.

۶- د خصوصي او دولتي بانکونو معاملات.

۷- د ګروۍ او رسیداتو د هغو اسنادو اړوند معاملات چې د موضوعه اموالو په بدل کې په عمومیه تجارتي ګدامونو کې موجود شوي وي.

۸- د اسهامو (ونډو) د پیر او پلور او تجارتي شرکتونو تشکیل.

۹- د مخاطراتو په مقابل کې د هر ډول بیمې عقد که هغه په اجرت سره عقد شي یا د متقابلو شرایطو په بدل کې.

تبعي تجارتي معاملات

دا ډول معاملات لکه چې له نوم څخه یې معلومیږي په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بیولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کیږي. لکه چې مخکې توضیح شوه اصلي یا بالذات تجارتي معاملات هغه دي چې د فاعل د وصف (تاجر) له په پام کې نیولو پرته تجارتي ګڼل کیږي، خو د دې بالعکس تبعي تجارتي معاملات اساساً تجارتي نه وي، خو که د تاجر لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شي تجارتي ګڼل کیږي او که داسې نه وی نو عادي معاملات بلل کیږي.

په دا ډول معاملاتو کې د (معاملې اجراء) د فاعل (تاجر) تابع ده، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې له تبعي تجارتي معاملاتو څخه یادونه نه ده شوې، مګر د دغې اصولنامې ۲۰ ماده ثبتګار کوي چې د یوه تاجر ټول معاملات د تجارتي معاملاتو په توګه دي، مګر دا چې ثابته شي چې دغه یا هغه معامله عادي وه.

په دې ترتیب سره که د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده و څېړل شي داسې استنباط کیږي چې دغه معاملات د تابعیت د مفکورې په اساس ولاړ دي، خو ځینې وخت له دې ستونزې سره مخ کیږو چې څرنګه کولای شو تابع معاملات تجارتي ونوموو. لکه څرنګه مو چې مخکې یادونه وکړه چې د تجارت د اصولنامې له مخې د یوه تاجر معاملات تجارتي دي مګر دا چې خپله تاجر ثابته کړي چې معامله یې تجارتي نه ده، په دې ترتیب که په محکمه کې کومه موضوع مطرح کیږي او معلومه نه وي چې آیا دغه معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې او که نه، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده په پیل کې داســې فرض کوي چې یاده شوې معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې ده، مگر دا چې ثابته شي چې معامله د تجارتي امورو لپاره نه ده، بلکې د هغه د شخصي یا خصوصي امورو لپاره ترسره شوې ده، په نتیجه کې د تجارت د حقوقو په برخه کې ځینې معاملات شتون لري چې ذاتاً مدني وي، خو که د تجارتي اشخاصو لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شــوي وي، تجارتي بلل کیږي. دلته چې کوم ســوال مطرح کیږي دا دی چې څه ډول ثابتولای شو چې معاملات د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوي دي یا بالعکس د مدني چارو لپاره، په ځواب کې باید وویل شي چې د تجارت له اصولنامې سره سم د یــوه تاجــر ټول معاملات په لومړۍ مرحله کې تجارتي ګڼل کیــږي، نو دا د تاجر وظیفه ده چې ثابته کړي چې د هغه معامله تجارتي وه او که مدني، له هغې پرته د تجارت د اصولنامې احکام په ټولو هغو معاملاتو باندې چې پورته ذکر شــوي که څه هم چې ذاتاً تجارتي نه وي خو له دې کبله چې یاد شوي معاملات د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره ترسره کیږي، د تجارت د حقوقو تابع دي.

مختلط تجارتي معاملات

کلــه یــوه معامله د دواړو لوریو لپاره تجارتي ګڼل کیږي یا په بل عبارت د معاملې دواړه لوري تجارتي شخصیتونه تشکیلوي، په داسې حالت کې د هغې منازعې د حل او فصل لپاره چې د دواړو لوریــو ترمنــځ رامنځ ته کیږي د تجارت د اصولنامې د تطبیق له امله له هیڅ ســتونزې سره نه مخ کیږو، ځکه د معاملې دواړه لوري د یوه قانون تابع دي، خو همېشــه داســې نه وي او ممکنه ده چې یو لوری تاجر او بل لوری غیر تاجر شخص وي چې په دغه صورت کې موږ له مختلفو تجارتي معاملاتــو سره مخ کیږو، بناءً مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کیدلی شي چې د یوه لــوري لپــاره تجارتي او د بل لپاره غیر تجارتي وي، یا دا چې مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کیږي چې د معاملې دواړه لوري په یو وخت سره تجارتي اشــخاص نه وي، بلکې یو د دوو لوریو عادي فرد وي او د مدني حقوقو د مقرراتو تابع وي، نه تجارتي مقرراتو او بل لوری د تجارتي شــخصیت درلودونکی وي. فرض کوو چې یو تاجر له بزګــر څخه زراعتي محصولات رانیسي، دلته لیــدل کیــږي چې د بزګر لپاره چــې خرڅوونکی دی دغه معامله مدني ده، خــو د تاجر لپاره چې محصولات یې د خرڅلاو او منفعت د کسب په موخه رانیولي دي تجارتي ده.

د فرانســې د تجارت د حقوقو په اســاس د محاکمو اصولو او صلاحیتونو ته په پام سره په دې برخه کې ځانګړي تدابیر په پام کې نیول شــوي دي، یعنې دا چې که دواړه لوري مدعي او مدعی علیــه وګرځي په دغه صورت کې تاجر چې مدعــي دی، کولای شي په مدني محاکمو کې هم خپله دعــوا تعقیــب کړي، خو د دې بالعکس بزګر تــه د محکمې د انتخاب حق ورکــول کیږي، په دې معنی چې د مدعي لپاره د محکمې د انتخاب حق محفوظ دی او مدعي کولای شي په خپله مورد

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظــر محکمه کې اقامه د دعــوې وکړي، په هر ترتیب که دعوه مدني محاکمو ته راجع شي د مدني محاکماتو اصول په دې برخه کې مرعي الاجراء ګرځي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۲۱ مادې په اساس د فرانسې د تجارت د حقوقو په خلاف بزګر ته د محکمې د انتخاب حق نه دی ورکړل شوی، بلکې دا ډول دعواوې په تجارتي محاکمو کې حل او فصل کیږي، پورتنۍ ماده صراحت کوي چې که عقد یوازې د یوه لوري لپاره تجارتي وي او د تجارت په اصولنامه کې د هغه په خلاف صراحت وجود ولري، په دغه صورت کې له یاد شــوي عقد څخه د راټوکیدلې دعوې په برخه کې د تجارت د اصولنامې احکام تطبیقیږي.

د اصلي تجارتي معاملاتو څو بېلګې

د کمیشــن کارۍ معامــلات: د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې د ۱۹ مــادې لومړۍ فقرې کمیشــن کاري هم نه تجارتي معاملاتو څخه بللې ده، هغه هم د طرفینو د نیت له رعایتولو پرته، د تجارت د اصولنامې ۷۸۳ مادې کمیشــن کاري داســې تعریف کــړې ده: هغه څوک چې تجارتي معاملات په خپل نوم او د نورو په حساب یا د معاملې د صاحب (آمر) په نامه سره د مفاد د کسب په موخه د یوې معلومې اجرې په بدل کې ترسره کوي، کمیشن کار بلل کیږي.

بناءً کمیشــن کاري د معینې اجرې په مقابل کې په خپل نوم سره د نورو په حســاب باندې د یوې معاملې اجراء کولو ته ویل کیږي، په دې اساس هر کله چې د معاملې اصلي خاوند په صراحت سره په خپل نوم سره د معاملې د اجراء کولو شرط ایښی وي، په دغه صورت کې دغه عقد کمیشن کاري نه ده، بلکې یو تجارتي وکالت دی او ضرور ده چې کمیشن کار د معاملې د خاوند (آمر) له ارادې سره ســم رفتار وکړي او هر کله چې د کار او معاملې په جریان کې له کوم داســې مانع او خنډ سره مخ کیږي، چې د کمیشــن کار او معاملې د خاوند تر منځ د شــوې مقاولې خلاف وي؛ نو ژر تر ژره یې باید د معاملې خاوند ته ابلاغ کړي.

له دې امله کمیشــن کار له قانون سره ســم یو لړ وجایب په غاړه لري، له هغې جملې څخه کمیشــن کار مکلف دی چې ورســپارل شــوې دندې په ښه توګه سرته ورســوي، لکه څرنګه چې د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۷۸۶ ماده په دې اړه لیکي: کمیشــن کار چې له قانوني اســنادو پرته ورســپارل شــوې چارې نه تر سره کوي مجبور دی چې د آمر (د معاملې د خاوند) خســارات جبران کړي.

دغــه راز کمیشــن کار مکلــف دی څو د هغو معاملاتــو په اجراء کې چې تعهــد یې کوي له داســې لازم دقت او بصیرت څخه کار واخلي لکه په خپلو شخصي چارو کې یې چې ورڅخه اخلي. د معاملــې د خاوند د ګټو ســاتنه، د هغه اوامرو پرځــای کول، په خپل وخت او زمان سره آمر ته د مقتضي مطالبو په اړه اطلاع ورکول، د اســنادو ســپارل او یا له څنډ څخه پرته هغه ته د ترلاســه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي مفاد ور استول د کميشن کار له اصلي او لويو دندو څخه شمېرل کيږي، بناءً که کميشن کار منقــول اموال له معين قيمت څخه په کمه بيه و پلوري او يا يې له معين قيمت څخه لوړ واخلي او د معامــلې خاوند دغه معامله قبوله نه کــړي. په دغه صورت کې آمر مکلف دی چې د خبر له ترلاســه کولو سره ســم خپل قبول يا رد ځواب کميشن کار ته ابلاغ کړی او که د خبر له ترلاسه کولو سره سره بياهم په داسې کار باندې اقدام و نه کړي، داسې ګڼل کيږي چې ګواکي د معاملې خاوند دغه معامله قبوله کړې ده، او که د کميشـــن کار د خرڅلاو موضوع قبوله نه کړي او له دې لارې زيانمن شي په دغه صورت کې آمر کولای شي له کميشن کار څخه د رامنځ ته شوې خسارې د جبران يا معاملې د عدم اعتبار مطالبه وکړي.

کميشـــن کار مکلــف دی څو په خپل نامه سره يو شــخصي دفتر ولــري او هر کله چې معامله کوي په خپل ورځني دفتر کې يې ثبت کړي او هر کله چې د معاملې خاوند غوښــتي وي، کولای شي ياد شــوی دفتر مطالعه کړي او له خپل دفتر سره مطابقت ورکړي او که د کميشـــن کار د دفتر په برخه کې له کومې اشــتباه يا عدم مصؤنيت څخه خبريږي، کولی شي دغه موضوع له کميشـــن کار څخه وپوښتي.

هر کله چې يو کميشن کار د معاملې خاوند ته د حقيقت په خلاف د حساب کومه پاڼه ورکړې وي او په دغه پاڼه کې د شيانو نرخ او د منعقد شويو مقاولاتو شرايط په مصؤنيت سره تغيير کړي او غيــر واقعــي مصارف او يا تر حقيقي مقدار زيات مخارج پکې قيد کړي، د اجرت د حق مطالبه يې ساقطيږي او د ترسره شويو معاملاتو د نتايجو په وړاندې شخصي مسؤليت لري.

د کميشن کار د اجرت اندازه معمولاً په هغه مقاوله نامه کې تعيين کيږي چې د کميشن کار او معاملې د خاوند تر منځ منعقده شوې وي، خو که په منعقده شوې مقاوله کې د اجرت اندازه نه وي تعيين شوې، د کميشن کار اجرت د تجارتي محل د مروج عرف او عاداتو له مخې تعيينيږي.

د دلالۍ معاملات

د افغانســتان د تجارت په ۹۹ ماده کې د دلالۍ د معاملاتو په اړه داســې ويل شوي دي: هغه شــخص چې د مقاولې په اســاس د معاملــې د هيڅ لوري خاص اجير نــه وي او د مروجو تجارتي مقاولاتو په عقد کې يوازې د اجرت په مقابل کې د عاقدينو تر مابين منځګړي توب کوي او په دې توګه يې د تجارتي معاملاتو د عقودو آسانه کول خپل کسب ګرځولی وي، دلال بلل کيږي. دلال يو لړ مکلفيتونه لري چې له هغې جملې څخه هغه بايد د يوه مدبر او ريښــتوني تاجر په توګه عمل وکړي، له دې امله دلال د معاملې د طرفينو په وړاندې د ټولو هغو خســاراتو مســؤل دی، چې د هغه د غفلت په نتيجه کې رامنځ ته کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بيمې مؤسسات

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۹ او ۱۹ مادې له مخې ټول هغه معاملات چې د بيمې د مؤسســې په واســطه ترسره کيږي، تجارتي ګڼل کيږی. که څه هم چې دغه چارې په اجرت سره عقد شي يا په متقابلو شرايطو سره. د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸۶۶ مادې په اساس، بيمه هغه عقد دی، چې د بيمې مؤسسه د اجرت په مقابل کې د افرادو د هغو ضايعاتو او خساراتو د جبران تعهد کوي، چې د معينو حوادثو او مجبره اسبابو په نتيجه کې رامنځ ته شوي وي. په همدې توګه د بيمې د قانون د ۱۳۳۵ کال د نشر شــوې رســمي جريدې ۳۸ مادې د بيمې د دعواوو په اړه داســې ويلي دي: تر بيمې پــورې د اړوندو دعواوو څېړل د قــرارداد د مندرجاتو په رڼا کې څېړل کيږي او که په قرارداد کې کومه يادونه نه وي شوې؛ نو د دا ډول دعواوو څېړنه د دغه قانون او د تجارت د اصولنامې له مخې د هغې تجارتي محکمې صلاحيت دی، چې د بيمې نمايندګۍ يا شرکت پــه هغــه حوزه کې واقع دی. په محکمه کې د دعوا له اقامې د مخه طرفين کولای شي د حکميت يــا منځګړيتوب له لارې خپل اختلاف حل کــړي، په هيواد کې دننه د حکميت مرجع د تجارت او صنايعو اتاقونه دي.

د بيمې د عقد څلور ګوني شرطونه

د بيمــې عقد له حقوقي اعمالو څخه شــمېرل کيــږی او حقوقي اعمال هغه دي چې حقوقي نتايجــو ته د رســيدلو پــه هدف د افرادو پــه اراده سره رامنځ ته شــوي وي. د بيمې عقد د نورو قراردادونــو په څېر د مــدني حقوقو د عمومي قواعدو تابع دی او لــه څلور ګونو شرايطو يعنې د طرفينــو د قصد او رضايت، د طرفينوله اهليت، معيــن والي او د معاملې د صحت له مشروع والي څخه تشکيل شوي دي، د پوهانو په نظر بيمه هغه عقد دی چې په موجب سره يې يو لورى له بل لوري څخه د وجهې يا وجوهو د تأديې په مقابل کې تعهد کوي، چې د حادثې د وقوع يا بروز په صورت کې هغه ته ور اوښــتې خســاره جبران کړي او يا معينه وجه ورکړي. متعهد شخص ته بيمه کوونکی، د تعهد طرف ته بيمه شــوی او هغه وجه چې بيمه کوونکی يې بيمه شــوي ته ورکوي د بيمې حق او هغه څه چې بيمه کيږي، هغې ته د بيمې موضوع ويل کيږي.

د بيمې د عقد حقوقي ماهيت

بيمــه د يــوه احتمالي خطر په هکله هغه قرارداد دی چــې د طرفينو لپاره يې د ګټې او تاوان آثار تر هغې حادثې پورې تړاو لري، چې د وقوع د تاريخ وړاندوينه يې نشي کيدلی. بناءً کله چې د حادثــې د رامنځ تــه کېدو په اړه اطمنان وجود و نه لري، خطــر د بيمې وړ دی، بيمه د معينو عقودو له جملې څخه ده يعنې د قرارداد په کلي اصولو سربېره د ځانګړتياوو درلودونکې هم ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځلورم څپرکي لنډيز

تجارتي معاملات په خاصه معنی سره د منفعت او ګټې د ترلاسه کولو په موخه د منقولو اموالو شيانو له پير او پلور څخه او يا هم د اشياوو له اجاره اخيستو او اجاره ورکولو څخه عبارت دي.

په عمومي توګه تجارتي معاملات په دريو برخو ويشل کيږي.

١- **اصــلي تجــارتي معاملات:** هغه دي چې مخکې يې په قوانينو کې وړاندوينه شــوې ده او په خپــل اصل او ذات کې تجارتي دي، دغه معاملات چې د هر شــخص لخــوا ترسره شي، تجارتي ګڼل کيږي، لکه کميشن کاري، دلالي، صرافي، بانکداري د تجارتي معاملاتو اسناد او نور.

٢- **تبعي تجارتي معاملات:** دا ډول معاملات په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بيولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کيږی، له هغې پرته به عادي معاملات وي لکه د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره د مدني معاملاتو اجراء کول.

٣- **مختلط تجارتي معاملات:** هغو معاملاتو ته ويل کيږي چې معامله يوه لوري ته تجارتي او بل لوري ته غير تجارتي وي، يعنې د معاملې دواړه لوري په يو وخت سره تجارتي اشخاص نه وي بلکې يو د دوو لوريو عادي فرد وي، لکه د تاجر په واسطه له بزګر څخه د زراعتي محصولاتو اخيستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي پوښتنې

۱- تجارتي معاملات څه دي او کوم شرایط ورته لازم دي؟

۲- د تجارتي معاملاتو نومونه واخلئ؟

۳- د اصلي او تبعي تجارتي معاملاتو فرق واضح کړئ؟

۴- کمیشن کاري کوم ډول تجارتي معامله ده، توضیح یې کړئ؟

۵- د تجارتي معاملاتو د شناخت او تمیز د اهمیت په هکله توضیحات ورکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

سوداګر (تاجر)

ټولیزه موخه:

د تاجر پېژندل، د هغه حقوق او وجایب او دغه راز له عادي افرادو سره د تاجر توپیر.

د زده کړې موخې: محصلین به ددې څپرکې په پای کې وتوانېږي چې:

- د سوداګر کېدو شرایط درک کړي.
- د سوداګر حقوق او وجایب و پېژني.
- الزامي او اختیاري تجارتي دفاتر و پېژني.

وروسته له دې چې د تجارتي معاملاتو په هکله مو معلومات حاصل کړل، دلته لازمه ده څو د تجارتي شـخصیتونو، په ځانګړي ډول د حقیقي تجارتي شخصیتونو (سوداګرو) په اړه تفصیلي بحث وکړو او د هغوی په رڼا کې و کولای شـو تجارتي اهلیت، حقوقي شـخصیت او د هغوی حقوق او وجایب و پېژنو.

د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې د سوداګر تعریف

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸ مادې تاجر داســې تعریف کړی دی: هر شخص که هغه افــراد وي یــا شرکتونه خو په دې شرط چې د تجارتي اهلیت درلودونکي وي او په خپل نوم سره په یوه یا څو تجارتي معاملاتو باندې لاس پورې کړي او دغه شغل د خپل مفاد او ګټې اساس وګرځوي تاجر پېژندل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز د يادې شوې مادې د نهمې مادې په اساس هغه شخص چې په تجارتي معاملاتو باندې د لګيا کېدو لپاره کوم ځای انتخاب کړي او د متحدالمال، جرايدو او دېته ورته وســايلو له لارې يې د هغه ځای اوســيدونکو ته اعلان وکړي، که تجارت د خپل ځان لپاره دايمي کســب په توګه هم انتخاب نه کړي تاجر ګڼل کيږي. هغه شــخص چې په تصادفي توګه يوه تجارتي معامله ترسره کړي د تاجر صفت نه خپلوي، ليکن اجراء شوې معامله د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع ګرځي. (د افغانستان د تجارت د اصولنامې لسمه ماده).

دولت او ښاروالۍ کولی شي تجارت وکړي، خو د تاجر صفت نشي خپلولی، خو تجارتي معاملات يې د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع دي. (د افغانستان د تجارت اصولنامه يوولسمه ماده).

کوچني سوداګر: د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۲ ماده: کوچنی تجار هغه څوک دی چې لاندې دوې ځانګړتياوې ولري.

۱- د سرمايې په تکوين (جوړولو) کې په بدني هڅه او کوښښ سره اعتماد کوي.

۲- د کار ثمــره يې دومره لږ وي چې يوازې د ژوند لپاره يې کفايت کوي، که هغه خوځنده وي او يا په يوه ثابت محل کې وي.

د تجارت د اصولنامې د ۱۳ مادې له مخې کوچني تاجران له خاصو امتيازاتو څخه برخمن دي، د مثال په توګه دغه ســوداګر د تجارتي آدرس په لرلو نه دي مکلف او دغه راز د تجارتي دفاترو او هغــو موضوعاتــو د ثبت په برخه کې چې د تجارت د قانون له مخې يې ثبت لازم بلل کيږي، عدم التزام، او د افلاس د قانون تر قواعدو لاندې نه راتلل هم له دغو امتيازاتو څخه دي.

تجارتي اهليت

د تجارتي اشخاصو په ځانګړي ډول د حقيقی شخصيتونو لپاره د تجارتي اهليت درلودل حتمي او ضروري کار دی، ځکه د همدغه اهليت په استناد سره هر شخص که هغه فرد وي يا شرکت، د تجــارتي معاملاتو د ترسره کولو صلاحيت لاس ته راوړي او د دغه اهليت د نه شــتون يا فقدان په حالت کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو صلاحيت له لاســه ورکوي، دلته وينو چې اشــخاص په څه ډول تجــارتي اهليــت خپلوي، په کلي ډول تجارتي اهليت د تجارتي عمل د اجراء لپاره د شــخص يا تجار له صلاحيت څخه عبارت دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له مخې تجارتي اهليت

د تجارت او تجارتي اهليت په اړه د تجارت د اصولنامې دريځ په دوهم فصل او څلورمه ماده کــې داســې دی: هر فرد چې د اتلس کلنۍ ســن يې تکميل کړی وي، کولــی شي د خپلو حقوقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصرفاتو لپاره تجارت وکړي، يعنې شخص بايد اتلس کلنۍ ته رسيدلی وي.

له پورتنيو مطالبو څخه داســې معلوميږي چې ليونيان او نور عديم الاهليت اشــخاص تجارتي معاملات نشي ترسره کولی.

د تاجر حقوق او وجايب

۱- د تاجر حقوق: لکه چې معلومه ده ســوداګر او سوداګريز شرکتونه د يو لړ داسې حقوقو او وجايبو درلودونکي دي، چې عادي اشخاص نه دي ترې برخمن. سوداګر کولای شي له يو لړ ځانګړو امتيازاتو څخه استفاده وکړي. دغه حقوق عمدتاً په لاندې ډول دي:

د تجارت خونې د تأسيس حق

تجــارت خونــه هغه ځای دی چې تاجر خپل تجارتي فعاليتونو په هغه ځای کې پرمخ بيايي او له ياد شوي ځای څخه خپل تجارتي فعاليتونه اداره، رهبري او تنظيموي. دغه راز په ياد شوي ځای کې د شرکت مامورين او کارکوونکي ورسپارل شوي کارونه ترسره کوي. بناءً تجارت خونه له مادي او غير مادي عناصرو څخه تشکيل شوې ده.

– **د تجــارت خونــې مادي عناصر:** مادي عناصر هغو ته ويل کيږي چې خارجي وجود ولري او دغــه عناصر له هغو مقولو شــيانو څخه عبارت دي، چې د تجارتي امــورو د پرمخ بيولو لپاره تهيه شــوي وي لکه د کار وسايل (هغه وســايل چې د هغو په واسطه د تجارت اموال جوړيږي)، اثاثيه (مېز، چوکۍ، الماری او نور)، مال التجاره (خام مواد، نيمه خام مواد، تکميل شــوي مواد، خرڅلاو ته وړاندې شوي توکي او داسې نور). د تجارت خونې مادي عناصر تر ډېره د تجارتي چارو په پرمخ بيولــو کــې ونډه لري او د دغه مامول لاس ته راوړل د ســوداګرو لپاره د خورا اهميت درلودونکي دي او دغه عناصر د يوه تاجر يا تجارتي شرکت د معاملاتو اصلي محور تشکيلوي. يوه تجارت خونه نشي کولای د دغو عناصرو له موجوديت پرته حقيقي وجود پيدا کړای شي.

– **د تجارت خونې غير مادي عناصر:** دا ډول عناصر په تجارت خونه کې خارجي وجود نه لري خو ارزښــت يې زيات دی. د افغانســتان د تجارت د اصولنامې له ۱۲۰ مادې سره ســم غير مادي (معنوي) عناصر له نوم، تجارتي عنوان، د کرايې د تمديد له حق، د اختراع له حق، تجارتي نښې او ماډل او نورو هغو مواردو څخه عبارت دي، چې د صنعت او تجارت لپاره استفاده ترې کيږي. ذکر شــوې مادې دغــه موارد د تجارت خونې د عناصرو په توګه پېژنــدلي دي او د تجارت خونې مادي عنــاصرو ته يې اشــاره نه ده کړې، خــو دا په دې معنی نه ده چې ګواکي د افغانســتان د تجارت اصولنامې د تجارت خونې مادي عناصر نه پېژني، بلکې په يقين سره به په دې معنی وي چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقننو هغه دومره ســاده ګڼلي دي چې د هغو يادونه يې لازمي نه ده ګڼلې، خو عملاً هم مادي عناصر او هم معنوي يا غير مادي عناصر په تجارت خونه کې وجود لري، د دې لپاره چې غير مادي عناصر مو په ښه او واضح ډول پېژندلي وي لازمه ده، چې دغه عناصر مطالعه کړو.

د کرايې د تمديد حق

کله کله داسې واقع کيږي چې هغه عمارت او محل چې تاجر پکې تجارتي چارې پرمخ وړي د ده خپل نه وي او د بل چا ملکيت وي، خو تاجر له دغه محل څخه د استفادې په بدل کې د هغه مالک ته کرايه ورکوي، که چيرې تاجر په دغه ځای کې شــهرت تر لاســه کړي او دغه محل يې د توکو د خرڅلاو يا نور تجارتي کاروبار لپاره اهميت پيدا کړي او نوموړی په دغه محل کې له خاص شــهرت او اعتبار څخه برخمن شــوی وي او ټول خلک يې په ښــه نامه سره پېژني او له هغه سره ډېرې معاملې کوي، په دغه صورت کې په ياد شــوي ځای کې د تاجر د حقوقو او اعتبار د ســاتنې لپاره قانون د کرايې د تمديد حق وضع کړی، چې د دغه حق په اساس د تعمير او محل مالک نشي کــولای تاجــر له خپل دغه حق څخه چې د قانون په وســيله حمايه شــوی دی، محروم کړي او له دغه محل څخه يې وباسي او له محل څخه د خپل ځان يا دريم شخص لپاره ګټه واخلي. لکه چې مخکې وويل شــول د کرايې د تمديد حق په زياتره قوانينو کې حمايت شــوی دی. د مثال په توګه د فرانسې له حقوقو سره سم که چيرې د عمارت مالک له يوه تاجر سره په عقد کې شرط کيږدي چې تاجر د کرايې د تمديد حق نه لري، په دغه صورت کې عقد صحيح دی او شرط يې داسې ګڼل کيږي لکه له سره چې ليکل شوی نه وي، دغه راز د قرارداد د اختتام په صورت کې د عمارت خاوند نشي کولای هغه شــخص چې خپل محل يې په کرايه ورکړی له ودانۍ څخه وباسي؛ خو د خســارې د جبران غوښتنه ترې کولی شي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د کرايې د تمديد حق په رسميت پېژندلی دی او د دغې موضوع او نورو اړونده مســايلو فصل د صفايۍ د رويې غوښتنه کوي، څو د هغو په رڼا کې مالکان د تجارتي شــخصيتونو په وړاندې له خپلو وجايبو څخه خبر اوسي او هم ســوداګر له خپلو تضمين شــويو حقوقو څخه مطلع وي او په دې توګه د هغوی د حقوقو د تلف موجبات له منځه ولاړ شي.

د تجارت خونې د عنوان درلودل

د تجارت خونې عنوان هم د تاجر له هغو حقوقو څخه شــمېرل کيږي چې په موجب سره يې کيدلی شي عنوان ته په پام سره خپل د پام وړ او مورد نظر شــخص انتخاب کړي. د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۴۰ ماده تاجر ته حق ورکوي چې تــر خپلې تجارت خونې پورې اړوند اوراق او معاملات تر يوه عيني نوم لاندې چې عنوان بلل کيږي اجراء او لاسليک کړي، دغه راز لکه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې وویل شول ۱۲۰ مادې د تجارت خونې عنوان د غیر مادي عنصر په توګه پېژندلې دي.

د تجارت خونې عنوان کیدلی شي خپله د تاجر له نامه یا له مستعار نامه څخه او یا هم معمولاً د تجارت له موضوعاتو څخه جوړ شي، چې د تجارت د اصولنامې د ۴۴ مادې په واسطه یې داسې حمایت شــوی دی «په هغه صورت کې چې یو تاجر د خپل تجارت عنوان اصولاً په یوه محل کې ثبت کړی وي، بل تاجر که څه هم چې د داســې نوم درلودونکی وی چې همدغه عنوان تشــکیل کړي تر څو چې په دغه نامه کې له ثبت شوي عنوان څخه د توپیر په موخه تزئیدات او تغییرات را نه ولي په هماغه محل کې نشي کولی چې هغه اسم د خپل تجارت د عنوان په توګه وکاروي او یا یې د یوه تجارتي مقصد په مقصد استعمال کړي»، دغه راز که یو تاجر یا تجارتي شرکت وغواړي لــه هغــه ځای څخه د باندې چې د خپل تجارت عنوان یې هلتــه ثبت کړی دی، کومه بله ځانګه پرانیزي؛ نو که په هغه محل کې کوم تاجر یا تجارتي شرکت تر هماغه عنوان لاندې په هماغه محل کې ثبت شوی وي او فعالیت کوي، د نوې ځانګې مؤسسین مجبور دي چې په خپل تجارتي عنوان کې زیاتونې راولي ترڅو په دغه محل کې له ثبت شوي عنوان سره یې توپیر وشي.

دغــه راز د تجــارت د اصولنامې ۵۴ ماده په هغــه تاجر باندې د دعوې په اړه چې د بل چا له تجارتي عنوان څخه ناقانونه اســتفاده کوي، داسې احکام مقرر کړی دي: «یو تجارتي عنوان چې په هر ډول سره د دغه فصل د مندرجو احکامو په خلاف اســتعمال شــوی وي، علاقمندان کولای شي د هغوی د اســتعمال د منع کولو او که چیرته ثبت شــوي وي، د ابطال تقاضاء وکړي» سربېره په دې که د دا ډول استعمال له امله که هغه سهواً وي یا قصداً، اشخاص متضرر شوي وي، د خسارې د جــبران ادعا کولی شي، محکمه کولای شي د غوښــتنې په صورت کــې له اهل خبره څخه له نظر غوښــتنې وروســته د حادثې احوال او کیفیت وڅېړي او د خســارې د مقدار په برخه کې له خپل قناعت سره ســم حکم وکړي. علاوه پر دې که چیرې زیانمن شــوی شــخص خواهش وکړي، په رســمي جرائــدو کې د حکم په نشر باندې هم اقدام کولــی شي، په دې شرط چې مصارف یې پــه‌خپلــه‌غــاړه‌واخــلي.

د اختراع حق

د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۱۲۰ مادې د اختراع حق د غیــر مادي عناصرو له جملې څخه پیژندلی دی، خو باید پوه شو چې دغه حق له کومه ځایه نشأت کوي او قانون د هغه ملاتړ کړی دی.

په دې اړه باید وویل شي چې د اختراع د حق په واســطه هغه څوک چې نوې وســیله رامنځ ته کوي باید له خپل زحمت او زیار څخه منفعت ترلاســه کړي، خو اختراع باید د هغې په انحصاري شــکل سره عمومیت ولري او که انحصار پیدا نه کړي، اســتفاده ورڅخه عمومیت پیدا کوي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې صورت کې مخترع له خپل فکري زحمت څخه زياته ګټه نشي ترلاســه کولی، له بله پلوه د مخــترع لــه فکر څخه له کوم زحمت پرته به د نورو اســتفاده د مخترع په حق کې بې انصافي وي، په همدې اســاس د ډېری پرمختللو هيوادونو په قوانينو کې له اختراع څخه د انحصاري اســتفادې وخت ۲۰ کاله معمول دی.

د دغه حق د ايجاد څرنګوالی داســې دی چې کيدای شي يو پوه شــخص نوې اختراع رامنځ ته کــړي او کــوم تاجر حاضر شي چې هغه د معين قيمت په بدل کــې را ونيسي او خپل توليدات له دغې اختراع سره ســم عيار کړی او وروســته يې بازار ته وړاندې کړي، په دغه صورت کې هر کله چې تاجر د کوم شخص اختراع د پيسو په بدل کې را ونيسي او د اختراعاتو په دفتر، د تجارتي ثبت په دفتر او يا يې هم د تجارت او صنايعو په اتاقونو کې ثبت کړي له هغې وروســته هيڅ بل تاجر حــق نــه لري چې دغه اختراع په زيات يا کم قيمت سره واخلي او وروســته د هغې له مخې خپل توليدات عيار کړي.

په همدې توګه فابريکې او نور شرکتونه نشي کولای چې د هغوی د شــکل او فورم سره ســم توليدات وکړي او که د کومې کمپنۍ يا شرکت له لوري داســې کار ترسره شي قانون د لومړني تجار د ادعاء او خسارې د جبران حق محفوظ کړی دی او نوموړی تاجر کولای شي محکمې ته مراجعه وکــړي. سربېره په دې چې د اختراع دوهم پيرودونکی (خريدار) د (بالمثل توليد) له فعاليت څخه منــع کــولای شي د هغه ضرر مطالبه هم کولی شي چې د ده له اجازې پرته د دوهم پېرودونکي د تجارتي اموالو د عرضې له امله ورسره مخ شوی دی.

تجارتي نښه (مارک او موډل)

د دې لپــاره چــې د هرې تجارت خونې او توليدي شرکت تجــارتي محصولات او تجارتي مالونه مشــخص او معلوم وي، سوداګر او ســوداګريز شرکتونه معمولاً د خپلو اجناسو لپاره ځانګړې نښه غوره کوي او تر هغې لاندې خپل اجناس معرفي کوي، په دې توګه مشتري د هماغه نښې له موندلو سره سم پوهيږي چې دغه محصول په هغې تجارت خونې يا کار خونې سره تړاو لري چې د ده د علاقې او اعتماد وړ ده.

پورتنيو مراتبو ته په پام سره ليدل کيږي چې تجارتي (مارک او موډل) د تجارتي اموالو او اجناسو د پېژندګلوۍ په برخه کې خورا اهميت لري، بناءً بل څوک نشي کولی هغه مارک او موډل د خپلو محصولاتــو او تجــارتي مالونو لپــاره انتخاب کړي، چې مخکې کارول شــوی وي، ځکه په دې توګه امکان لري يو څوک خپل بې کيفيته محصولات او تجارتي اموال تر يوې پېژندل شوې معتبرې نښې لانــدې بــازار ته وړاندې کړي او د خپل ځان لپاره منفعــت جلب کړي او د پخوانۍ تجارت خونې لپــاره بــې اعتمادي پيدا کړي او د هغې اعتماد او حيثيت ته زيان ورســوي او د خلکو په منځ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې شهرت راکم کړي.

تجارتي نښه هم لکه د اختراع حق، په اړوندو دفاترو کې ثبت کېږي، د مارک او موډل په برخه کې په نړیواله کچه دوه عمده کنوانسـیونونه ترسره شـوي دي، چې یـو یې په ۱۸۸۳م کال کې د پاریس نړیوال کنوانسیون او بل یې د مادرید د ۱۸۹۱ م کنوانسیون دی.

د تجارت خونې رهن (گروي)

تاجر کله کله د خپلو تجارتي اړتیاوو د پوره کولو لپاره یوه اندازه پیسو ته اړتیا پیدا کوي، چې پـه دې صـورت کې بله چاره او علاج نه لري، مگـر داچې خپله تجارت خونه د داینینو د اعتماد د جلب لپاره په گروۍ ورکړي او خپله د پیسـو اړتیا له دې لارې پوره کړي. د افغانســتان د تجارت اصولنامــې د خپل دوهم فصل له ۶۹۷ څخه تــر ۷۰۴ پورې موادو کې د تجارت د رهن وړاندوینه کړې ده ۶۹۷ ماده د تجارتي رهن په اړه داسې لیکي «د دې لپاره چې رهن تجارتي وگڼل شي لازمه ده، چې د تجارت په مقصد ترسره شوې وي».

د تجارت خونې رهن له هغه رهن څخه عبارت دی چې د مالک (راهن) او گرو اخیســتونکی (مرتهــن) تــر منځ له انتقال او تصرف څخه پرته صورت ونیــسي او تجارت خونه په حقیقت کې د دینو تضمین وي، په دې اساس باید تجارتي او غیر تجارتي رهن یا گروي سره یو شان ونه گڼل شي. پــه همدې ترتیب رهن باید له هیپوتیک څخه چې یــوازې د غیر منقولو اموالو لپاره ترسره کیږي تفکیک کړای شي، ځکه په دواړو رهنونو (د تجارتخانې او هیپوتیک) د مالک د تصرف حق انتقال نه مومي او پخوانی مالک په هماغه ډول مرهونه شی په واک کې لري.

د تجارتخانې رهن له تجارتي مال څخه پرته د تجارتخانې د نورو ټولو عناصرو درلودونکی دی، د تجارتخونې په رهن کې د تحریر د ســند شــتون، رســمي او یا عرفي وثیقه شرط دي، له بل لوري د دې لپاره چې دریم شــخص چې له تجارتخونې سره له معاملې خبر وي او هم یاد شــوی رهن له نورو رهنونو څخه تشخیص او معلوم شي باید نشر او اعلان شي.

د تجارتي رهن پایله دا ده چې که څه هم چې په دغه رهن کې تصرف او انتقال نه ترسره کیږي خــو مرتهــن کولی شي د تجارتخونې روش او تگلاره د خپــل دین تر حصول پورې معطل کړي او د مهلت د انقضاء او د تجارتخونې د مالک له لوري د دین (قرض) د نه اداء په صورت کې کولای شي د تفوق له حق څخه استفاده وکړي.

د تفوق حق

د تفوق حق له هغه حق څخه عبارت دی چې هر کله مدیون د مهلت له انقضاء وروسته خپله دیــن اداء نــه کړی، داین یا مرتهن کولای شي چې محکمې ته مراجعه وکړي او له محکمې څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارتخونې د خرڅلاو غوښـــتنه وکړي او په دې توګه د تجارتخونې له مالک څخه چې تجارتخونې يې تر رهن لاندې ده، خپل دين ترلاسه کړي.

يـــا دا چـــې خپله مالک د تجارتخونې په خرڅلاو لاس پورې کوي او له هغه وروســـته مرتهن د هغو افرادو او اشخاصو له جملې څخه ګرځي چې په اول قدم کې د تجارتخونې له مالک او خاوند څخه خپلې پيسې اخلي او يا هم مرتهن د خپل هغه تفوقي حق په اساس چې په تجارتخونه باندې يې لري کولای شي د تجارتخونې له شريکانو نه تر اخيســـتلو وروســـته د معين قيمت په بدل کې تجارتخونه واخلي او خپلې پيسې د هغې په اخيستلو (خريد) کې مجرا کړي.

د تاجر وجايب

په تجارتي دايره کې ثبت: د ســـوداګر له وجايبو څخه يوه وجيبه هم په تجارتي دايره کې ثبت کيدل دی، دغه ثبت له دوو اړخونو څخه د اهميت وړ دی:

۱- دا چې په دغه دفتر کې د ثبت په واســـطه دولتونه کولی شي ســـوداګر تشـــخيص کړي او د تجارتي وضعيت او په هغو پورې د نورو اړونده موضوعاتو په هکله دقيق اطلاعات لاس ته راوړي او په دې توګه له هغو څخه حمايت وکړای شي.

۲- که يو شـــمير ذيعلاقه اشـــخاصو غوښتي وي چې د ســـوداګرو، د تجارت وړ موضوعاتو او د هغو د امکاناتو په اړه ځان خبر کړي، کولای شي د تجارتي ثبت دائرې ته مراجعه وکړي او ورځني معلومات ترلاسه کړي.

د افغانســـتان د تجـــارت اصولنامې په تجارتي دايره کې د ثبت موضـــوع په خپله ۲۴ ماده کې بيان کړې او داســـې تصريح يې کړې ده «د هغو محاکمو تر نظارت لاندې چې د تجارتي دعواوو د حـــل او فصـــل مکلفيت لري د تجارت د ثبت په نامه سره يـــوه دايره موجوده ده» په همدې توګه ۲۵ مـــاده پـــه دې اړه وايي: «د تجارتی ثبت دايره د اړوندې محکمې د رييس تر نظارت لاندې يوه مسؤول او مکلف مامور ته ورسپارل کيږي» دغه راز ۲۶ ماده زياتوي «په يوه موضوع کې د تجارتي محاکمو د تعدد په صورت کې د تجارتي ثبت دايره د واکمن مقام په امر سره تر يوه د ذکر شويو محاکمو پورې مربوط کيږي».

د ثبت د اجراآتو ځای

د تجـــارتي ثبت دايره د هغو محاکمو تر نظر لاندې ترسره کيږي چې د تجارتي منازعاتو په حل او فصل مکلف وي. کوم مطالب چې ســـوداګر او سوداګريز شرکتونه يې په ثبت باندې مکلف دي د تجـــارت د اصولنامـــې په ۲۸ ماده کې ذکر دي (د يادونې ده چې د نوي قانون له مخې کوم چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارتي شرکتونو په برخه کې د افغانســتان د جمهور رييس د تقنييني فرمان په اساس نافذ شوی د مرکزي ثبت یوه دایره ایجاد شي).

که د ثبت خواهش او غوښتنه که تر څو اشخاصو پورې اړه ولري او تسجیل یې د هغوی د یوه په خوښه ترسره شي نو دغه تسجیل د ټولو په خوښه بلل کيږي.

میعاد: د تسجیل خواهش د هغه میعاد او نیټې سره سم ترسره کيږي چې د قانون لخوا تعیین شــوې ده، که په قانون کې یې په یوه معلومه نیټه باندې تصریح نه وي شــوې، په دې صورت کې یې مدت د وثائقو له تکمیل څخه وروسته یوه میاشت دی.

د ثبــت نشر: د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۳۲ مادې د ثبت د نــشر په برخه کې چې د دغــې مادې په اســاس هغه ثبت چــې د اعلان وړ وي تر څو چې د قانــوني اعلاناتو لپاره کومه ځانګړې جریده نه ده تأســیس شــوې د ثبت د محل په رسمي یا خصوصي جرائدو کې نشر کیږي، مګــر نن تر تجارتي شرکتونو پورې اړوند اعلانات په هغه جریده کې خپریږي چې د عدلیې وزارت لخوا خپریږي.

د تجارتي دفاترو درلودل

د تجــارتي دفاتــرو درلودل د تاجــر د مکلفیتونو له جملې څخه یو بــل مکلفیت دی، تر دغو دفاترو پورې اړوند احکام د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۵-۸۴ موادو بیان کړی دي، په تجارتي دفتر کې د اشخاصو یا شرکتونو ثبت، د تجارت د اصولنامې د ۲۴-۳۹ په واسطه تنظیم شوی دی.

د تجارتي دفاترو تعریف

تجارتي دفاترو له هغو مرقومو (نښانه شویو) پاڼو څخه عبارت دی چې تاجر یې د خپلې مالي شتمنۍ د توضیح لپاره د قانون له حکم سره سمې ساتي.

د تجارتي دفاترو اهمیت

تجارتي دفاتر له یوې خوا تاجر ته د خپلې مالي شتمنۍ په اړه د دقیقو معلوماتو په ورکولو کې مرسته کوي او له بل لوري د قانون له مخې دغه دفاتر یو ډول اثبات دی. نو له یادو شویو دفاترو څخــه معلومات درلول او د لزوم په صورت کــې د هغو وړاندې کول د اهمیت وړ دي له همدې املــه د تاجــر لپاره دغه دفاتر ډېر مهم دي او هغه کــولای شي د دعوی په صورت کې خپل دفاتر پــه نورو تاجرانو یا غیر تاجر افرادو بانــدې د دلیل د اثبات په توګه وړاندې کړي، په همدې توګه تاجر کولی شي له افلاس سره د مخ کیدو په صورت کې د نیک نیتي د بیان او د دیونو په اداء کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فریب نه کولو لپاره له خپلو دفاترو څخه د مدرک په توګه کار واخلي.

د غیر تاجر لپاره

تجارتي دفاتر د تاجر لپاره یوه بارزه قرینه او قوي دلیل دی چې نور خلک له هغه سره معاملې ته تشویقوي او د هغوی له ذهن څخه شک او تردید له منځه وړي، نور خلک کولی شي د منازعې او شخړې په صورت کې له تجارتي دفاترو څخه په تاجر باندې د دلیل او سند په توګه استفاده وکړي ځکه په هغو کې مندرج معلومات د تاجر د معاملاتو په وقوع باندې اقرار ګڼل کیږي، د افغانستان د تجارت اصولنامه تاجر د تجارتي دفاترو په درلودلو باندې مکلفوي، د دغې اصولنامې ۷۳ ماده د تاجر او د هغه د خلف لپاره په دغو دفاتر کې د قید کیدونکو موضوعاتو د آخري قید له لومړۍ نیټې څخه تر ۱۵ کلونو پورې د حفظ او ساتنې حکم کوي.

د تجارتي دفاترو درلودل له څو اړخونو څخه د تجار او تجارتي شرکتونو لپاره د اهمیت وړ دي:

۱- تاجر د خپلو تجارتي دفاترو په اساس خپله ګټه او زیان ارزوي.

۲- تجارتي دفاتر په محاکمو کې د ثبوت ښه وسیله ده، دغه موضوع د تجارت د اصولنامې په ۷۹ ماده کې داسې راغلې ده «په هغو اختلافاتو کې چې د سوداګرو تر منځ د تجارتي معاملاتو په اړه رامنځ ته کیږي، تجارتي قوانین کیدلی شي د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شوي، د ثبوت د وسائلو په توګه قبول کړای شي».

۳- د افلاس او د یووالیتوب په برخه کې هم تجارتي دفاتر د اهمیت وړ دي، په هغه صورت کې چې تجارتي دفاتر له قانون سره سم تنظیم شوي وي، نو تر افلاس او ورشکستګۍ پورې اړوند اصول په عادی توګه تطبیق کیږي او که داسې نه وي جزائي بڼه خپلوي.

۴- تجارتي دفاتر دغه راز د دولتي مالیاتو د اخیستلو په برخه کې هم ونډه لري، یعنې د مالیاتو اخیستل د اصولی دفاترو له مخې ترسره کیږي، له هغې پرته به په تاجر باندې بیمه او نور مؤیدات تطبیقیږي.

۵- د دغو دفاترو درلودل له تاجر سره مرسته کوي چې خپل ورځني معاملات په دغو دفاترو کې ثبت کړی او په نتیجه کې د خپلو معاملاتو د انجام له څرنګوالي څخه خبر شي او خپل بیلانس و پیژني.

د تجارتي دفاترو ډولونه

د تجارتي معاملاتو لپاره دوه ډوله دفاتر وجود لري:

الف- اجباري تجارتي دفاتر ب- اختیاري تجارتي دفاتر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الــف- اجباری یا ضروري تجارتي دفاتر: دغه دفاتر له هغو دفاترو څخه عبارت دي چې قانون تاجــر د هغو په درلودلو سره مجبوروي، لکه چې د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۶۰ ماده په دې اړه وايی:

هــر تاجر مکلف دی چــې دری ډوله دفاتر ولري، ورځنی دفتر، د دارايۍ او شــتمنۍ دفتر او لــوی دفتر، سربيره په دې تاجــر مکلف دی چې د ټولو صادرېدونکو او وارد کېدونکو مکتوبونو او تلګرافونو اصل او د تاديې پاڼې په منظم ډول له ځان سره وساتي.

۱- ورځنــی دفتر: له هغــه دفتر څخه عبارت دی چې تاجر پکې خپــل ټول ورځني معاملات د تاريخ په اســاس ليکي، پــه دغه صورت کې کومې پاڼې چې په ورځنــي دفتر کې درج کېږي بايد وساتلې شي، ځکه تاجر په څو ورځو کې د خپلو ټولو معاملاتو ټولګه په ورځني دفتر کې قيد کوي.

دافغانســتان د تجارت د اصولنامې ۷۰ ماده د ورځني دفتر د مندرجاتو په اړه داســې ليکي «د تجارت په پيل کې وروسته له دې چې د ۶۹ مادې په موجب سره د تاجر اصلي سرمايه تعيين کيږي او پــه ورځني دفتر کې قيد شي، نو د راکړې ورکــړې ټول کلي او جزئي معاملاتو که هغه تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند وي يا تر عادي معاملاتو پورې، په جلاجلا توګه د تاريخ په ترتيب سره معامله کيږی او دغه راز يې شخصي مصارف قيد کيږي، په دغه صورت کې په ورځني دفتر کې د يوه تاجر ټول معاملات له هره اړخه چې وي درج کيږي او وروســته د همدغه دفتر له مخې تصنيف کيږي او هر صنف او ډله په خپل حساب سره معامله کيږی».

۲- د شــتمنۍ دفــتر: د هغو دفاترو لــه جملې څخه چې په اســاس يې تاجــر خپل معاملات تنظيمــوي يــو هم د دارايۍ دفــتر دی، تاجر مکلف دی چې د هر کال په پــای کې د خپلې ټولې شــتمنۍ موجودي، د دارايۍ په دفتر کې درج کړي او دغــه دفتر ته په مراجعې سره خپل بيلانس چې په حقيقت کې د همدغه دفتر نچوړ او خلاصه ګڼل کيږي په لاس راوړي او له مخې يې خپله ګټه او تاوان معلوم کړي.

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۶۹ مادې له حکم سره ســم د دارايۍ په دفتر کې لاندې چارې درج کيږي:

a. هغه نقود (پيســې) چې د منقولو او غير منقولو اموالو له اټکلي قيمتونو سره يې د فعاليت د پيل په ورځ خپل تجارت ته ځانګړې کوي، د هغو اسهامو او اسنادو د نشر قيمتونه چې د هغو د جاري قيمت په اعتبار سره په دغه نيټه اخيستل کيږی يا پلورل کيږي او ټول هغه ديون (قرضونه) چې د حصول وړ وي، که هغه د اسنادو له مخې وي يا پرته له اسنادو څخه وي.

b. ټوله هغه ديون چې د بل چا په ذريعه او د هغوی له تعهداتو څخه لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

c. د خالصې دارايۍ له تعيين وروسته (چې د ديونو له وضعه کولو وروسته د دارايۍ له اندازې څخه عبارت ده)، تاجر مجبور دی چې د هر حسابي کال په پای کې يو داسې بيلانس ترتيب او په دغه دفتر کې يې درج کړي چې د هغه تر تجارت پورې د مخصوصې دارايۍ او ديونو اندازه پکې څرگنده شوې وي، بيلانس بايد لږ تر لږه په کال کې يو وار ترتيب شي.

۳- لوی دفتر (دفترکل): د افغانستان د تجارت اصولنامې د لوی دفتر په برخه کې يوازې د هغه نوم ذکر کړی، خو د دغه دفتر د استفادې او ساتنې په اړه يې څه نه دي ويلي، په دې توگه ويلای شو چې عملاً دوه ډوله دفاتر چې مخکې يې يادونه وشوه وجود لري، ځکه هغه دفتر اجباري نشو بللای چې د استفادې څرنگوالی يې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې نه وي بيان شوي، خو د دغه دفتر محتويات له ټولو هغو معاملاتو څخه عبارت دي چې لومړی په ورځني دفتر کې ثبت شوي وي او وروسته په دغه دفتر کې درج کيږي، له دې امله ويلای شو چې په دغه دفتر کې ټول هغه معاملات موندل کيدلی شي چې د تاجر له لوري په يوه کال کې ترسره شوي دي.

ب- اختياري تجارتي دفاتر:

په هغو تجارتي دفترونو سربيره چې د قانون له مخې سوداگر د هغه په لرلو مجبوريږي، تاجر او تجارتي شرکتونه کولی شي د خپلو معاملو د خاصو اړتياوو او غوښتنو پر اساس د خپلې خوښې سره سم د اختياري تجارتي دفترونو په تاسيس لاس پورې کړي، دغه دفترونه کيدای شي په مختلفو ډولونو او شکلونو رامنځته شي.

د اختياري تجارتي دفترونو د ايجاد او تاسيس په اړه د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۶ ماده داسې وايي: «هر سوداگر د خپلې تجارتي معاملې د احتياج او لزوم پر اساس کولای شي په يادو شويو دفترونو سربيره نور دفترونه هم ترتيب کړي، خو دغه دفترونه د مخکينيو دفترونو په برخه کې د ذکر شويو شرايطو تابع نه دي».

د اختياري تجارتي دفترونو له ډلې څخه يو هم لوی دفتر دی چې په دغه دفتر کې تجارتي معاملې د سهم او ورځې په ډول نه درج کيږي، بلکې د هر مشتري لپاره ځانگړې پاڼې په پام کې نيول کيږي. په دغو پاڼو کې له يوه مشتري سره ټولې ترسره کيدونکې معاملې درج کيږي. دغه راز په دغو دفترونو کې پاڼې په مجلد (د ټوک په بڼه) يا غير مجلد ډول يعنې د کار په ډول ساتلی کيږي او هر کله چې له مشتري سره نوې معامله ترسره کيږي، کارتن ته نوې پاڼې ور اضافه کيږي.

د اجباري او اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت قدرت:

اجباري تجارتي دفاتر هغه مهال د ثبوت د ښې وسيلې په توگه کارول کيږي چې په هغو کې سوليدنه، قلم وهنه او نور شکمن آثار تر سترگو نه شي. خو له دې سره سره بياهم محکمه کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي هغــه دفــتر چې اصولي نه وي د هغه په خاوند يعنې هغــه چا باندې چې په غلطه يې ترتيب کړی دی اســتعمال کړي او په دغه دفتر باندې تکيه وکړي، د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸۰ ماده د تجارتي دفاترو د ثبوت دقدرت په اړه داسې ليکي:

۱- تجارتي دفاتر په غير تاجر باندې دليل نه شي کيدلی، مګر هغه اظهارات چې په يادو شــويو دفاترو کې ثبت شوي وي، د محکمې لپاره يو د طرفينو ته د قسم د متوجه کولو اساس کيدلی شي، هغه هم په هغو مواردو کې چې اثبات يې په شهادت سره جواز ولري.

۲- هغه تجارتي دفاتر چې په منظم ډول ترتيب شوي وي په تاجر باندې دليل کيدلی شي، هغه څوک چې په دغو دفاترو باندې تمســک کوي نشي کولای يوازې په هغه څه باندې اســتدلال وکړي چــې د هغــه ګټه ثابته وي او هغه څه چې د ده دعوې له نقص سره مخامخ کوي هغه رد کړي، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې د تجارتي دفترونو د ثبوت د قدرت موضوع په صريح او واضح ډول نــه ده ذکر کړې، خو د افغانســتان د مدني قانــون د ۹۹۸ مادې د حکم له مخې په دغه ځای کې دوه حالته تر سترګو کيږي.

لومــړی حالت: که چيرتــه د دعوی داوړه لوري ســوداګر وي او د منازعې وړ موضوعات هم تــر تجارتي فعاليتونو پورې اړوند وي، په دغه صورت کــې تجارتي دفاتر د تاجر په ګټه او دغه راز په هغه باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي، ځکه دواړه لوري د تجارتي دفاترو په درلودلو سره مکلف دي.

دويم حالت: هغه دعوی چې د يوه تاجر او بل غير تاجر تر منځ وي په دغه صورت کې دفتر په تاجر باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي نه په غير تاجرباندي، ځکه که داسې شي نو تاجر په خپلو دفاترو باندې عام او تام تسلط لري او هرکله يې چې غوښتي وي کيدلی شي خپل دفاتر په خپله ګټه تغيير کړي په داســې حال کې چې مقابل لوري دا ډول لاس رســی نه لري، پــه هــر حال تجارتي دفاتــر د تجزيې وړ نه دي يعنې که يو غير تاجر فــرد په تاجر باندې د هغه تجارتي دفتر د ثبوت د وسيلې په توګه استعمال کړي، نو نشي ويلی چې يوه برخه يې چې ده اتکاء ورباندې کړې ده او خپله ګټه پکېويني قبول او پاتې نور يې رد کړي.

د اختيــاري تجارتي دفاتــرو د قدرت د ثبوت په برخه کې بايد وويــل شي چې دا ډول دفاتر د ثبوت ســه وســيله ګڼل کيږي او يــوازې د يوې « حقوقی قرينې » په توګــه د ادعاء د صدق لپاره کارول کيدلی شي، البته دغه قرينه نســبي ده او تر هغه چې خلاف يې ثابت نه شي حقيقت ګڼل کيږي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت د قدرت په برخه کې کوم مشــخص حکم نه لري، خو د دغي اصولنامې د ۷۹ مادې له مطالعې څخه داســې اســتنباط کيږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې اختیاري تجارتي دفاتر اصلاً د ثبوت صلاحیت او قدرت نه لري، څکه یاده شوې ماده وایي: « د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شــوي دي، قانوني تجارتي دفاتر کیدلی شي چې د ســوداګرو ترمنځ د تجارتي معاملاتو له امله په رامنځ ته کیدونکو اختلافاتو کې د ثبوت د وسائلو په توګه و منل شي».

نو لیدل کیږي چې په یاده شوې ماده کې یوازې له قانوني تجارتي دفاترو څخه یادونه شوې ده او له اختیاري تجارتي دفاترو څخه هیڅ یادونه نه ده شوې، بناءً د تجارت د اصولنامې له نظره که څه هم له اختیاري تجارتي دفاترو څخه یادونه نه ده شــوې خو دغه دفاتر د اهل خبره اشــخاصو لخوا یوازې د هغه دعوې په برخه کې مطالعه کیږي چې په اســاس یې دغه دعوه رامنځ ته شــوې ده او مقابــل لــوري ته په لاس نه ورکول کیږي، څکه مقابل لوری چې د تاجر رقیب او ســیال دی کیدلی شي د هغه د دفاترو له مخې د هغه د تجارت ټول اسرار کشف کړي او د هغه تجارتي چارو ته صدمه ورسوي.

د همدغه دلیل له امله تجارتي دفاتر په ډېرو اســتثنائي حالاتو کې مثلاً په هغو حالاتو کې چې تاجر له دیوالیتوب سره مخ دی او یا یې د تجارت له شــغل څخه ځان ګوښــه کړی وی او د تجارتي راز پټول اهمیت ورته و نه لري مقابل لوري (د تاجر سیال) ته په لاس ورکول کیږي.

تجارتي سیالۍ

د سوداګرو او سوداګریزو شرکتونو تر منځ د سیالیو د رامنځ ته کولو، او د دې لپاره چې تجارتي مؤسســات و توانیږي په اقتصادی تبادلاتو کې خپله تنظیمووونکې ونډه اداء کړي نو ضرور ده چې لاندې غوښتنو ته ځواب ووایي:

– رقابت او سیالي باید سالمه وي

– رقابت باید آزاد وي، په دې معنی چې د سوداګرو لخوا باید د سالم رقابت د اصولو د رعایت په برخه کې موانع ایجاد نه شي، ســالم تجارتي رقابتونه د افغانســتان د تجارت په اصولنامه کې هم بیان شــوي دي، د نړۍ د زیاتره هیوادونو په قوانینو کې، د سالم رقابت تعریف نه تر سترګو کیږي خو د یو شمیر هیوادونو په قوانینو کې سالم رقابت تعریف شوی دی چې په لاندې توګه یې ذکر کوو.

غیر ســالم رقابت هغه دی چې له تجارتي عرف سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د نا ســالمو طرزالعملونو زیږنده وی، دغه نا سالم طرزالعملونه په څلورو برخو ویشل شوي دي چې عبارت دي له:

۱- د بدګومانۍ یا سوء تفاهم په هدف د تاجر په خلاف تبلیغات
۲- د رقیبانو او سیالانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول
۳- تقلید
۴- د مشتریانو یا مستهلکینو په نزد تردید رامنځ ته کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف تبلیغات

د هغو نا سمو معلوماتو خپرول چې د رقیبانو او سیالانو د زیانمنیدو باعث و ګرځي، د نا سالم رقابــت اســاس جوړوي، حتی که انتقادات په واقعیت هــم ولاړ وی تاجر حق نه لري چې د نورو پــه وړاندې خلاف تبلیغات وکړي او باید مســؤلو مقاماتو ته یې په اړه اطلاع ورکړل شي. د خلاف تبلیغاتو ممانعت د مقایسه وي(پرتله ایز) اشتهار مشروعیت مطرح کوي، ځکه مقایسه وي اشتهار د خلاف تبلیغاتو له وسائلو څخه ګرځیدلی شي، د دې لپاره چې مقایسه وي اشتهار په سالم ډول او له فریب څخه خالي وي، لازمه ده چې د هماغه شي، یا هغو خدماتو په برخه کې ترسره شي چې د همدغو اړتیاوو پوره کوونکي وي، کومه مقایسه چې رامنځ ته کیږي په واقعیت ولاړه وي او هغه څرګندونې چې کیږي د ارزونې وړ وي.

صداقت، حقیقت او واقعیت د قانوني مقایسوي اشتهار له عمده شرایطو څخه شمیرل کیږي.

د رقیبانو د داخلي نظم ګډوډول

د یــوه شرکــت یا یــوې تجارتي مؤسســې د داخلي نظم د ګډوډولو یوه ښــه بیلګــه د هغو د کارکوونکو استخدام دی، په دې معنی چې تاجر هغه شخص چې د هغه د سیال او رقیب له شرکت سره د قرارداد په اســاس په کار لګیا دی جلبوي، او په دې ترتیب سره هوډ لري چې د خپل ســیال شرکت یو مهم عنصر له هغه څخه جلا او دغه شرکت زیانمن کړي.

دغه راز تاجر چې دغه عمل ترسره کوي هدف یې دا دی چې په دې توګه د خپل رقیب تاجر په لاس کې شته معلومات تر لاسه کړي، د هغه مشتریان ځان ته راجلب کړي او یا د هغه له مسلکي تجاربو څخه استفاده وکړي.

دغــه راز د وســائلو هــر ډول تصاحب چې د هغه په ســیالو شرکتونو کې د فعالیتونو د ښــه پرمختګ لپاره کارول کیږي، د نا سالم رقابت یو عمل ګڼل کیږی، د بیلګې په توګه صنعتی جاسوسي یا د سیالو شرکتونو د مشتریانو لیست ته لاس غځونه او یا هم د سیالو شرکتونو د نظم ګډوډول.

تقلید

تقلید هم د نا ســالم رقابت له وسائلو څخه شــمیرل کیږي، اوپه ډېرو زیاتو او مختلفو اعمالو کې شاملیږي، د مثال په توګه د رقیب له اشتهاري اسنادو څخه تقلید کول،یا د عطرو له هغه بوتل څخه استفاده چې د نوموړي د رقیب د عطرو له بوتلونو سره ورته والی لري، ځکه مشتري د دغو عطــرو د رانیولــو پرمهال نشي کولی څو باوري شي چې دا هماغــه عطر دی چې مخکې یې کارول او کنه دا هغه عطر دی چې د تقلید او ناسالم رقابت په هدف تولید او بازار ته عرضه شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مشتريانو يا کاروونکو په وړاندې ترديد پيدا کول

دا ټولو هغو اعمالو ته وايي چې د مشترى په روحيه کې اختلال رامنځ ته کوي، او په دې توګه يې ځان ته جلبوي، بايد ووايو چې د ناسالم رقابت پر هغو اعمالو سربيره چې يادونه يې وشوه، د دغه تعريف په اساس چې، د رقابت خلاف فعاليتونه له هغو فعاليتونو څخه عبارت دي چې د هغو په اساس تاجر نه غواړي آزاد رقابت ته ځای پريږدي، کيدلی شي ډېرو نورو اعمالو ته هم شامل شي.

د دا ډول اعمالو له ممنوع ګرځولو څخه د حقوقي قواعدو موخه دا ده څو د هغو کسانو کړنلارې چې د آزاد رقابت په لاره کې مانع ايجادوي مجازات کړي، ځکه د دغو فعاليتونو هدف د آزاد رقابت مختل کول او هغو ته صدمه رسول دي.

د آزاد رقابت خلاف فعاليتونه په دوو برخو ويشل شوي دي:

- پر بازار باندې د حاکميت له موقف څخه ناوړه استفاده
- د ناوړه سيالۍ او رقابت لپاره د سوداګرو ترمنځ تفاهم

په لومړي حالت کې: يو يا څو تجارتي شرکتونه په ګډه د يوه داسې شرکت په توګه فعاليت کوي چې په بازار باندې حاکميت لري او داسې عمل کوي چې له مخې يې و کولای شي د آزاد رقابت په خلاف کړنو سره خپل دغه حاکميت دوامدار وساتي او يا هغه تقويه کړي.

دويم حالت: څو تجارتخونې يا شرکتونه موافقه کوي، څو رقابت په خپل منځ کې محدود کړي او يا يې په کلي توګه له منځه يوسي. په دغه حالت کې د رقابت خلاف فعاليتونه کيدلی شي تر يوه تجارتي شرکت يا څو خاصو هغو پورې منحصر وي.

په تجارتخونې يا شرکت پورې اړوند، د رقابت خلاف فعاليتونه

کله چې يوه تجارتخانه پر بازار باندې قدرت ولري، د دې زمينه مساعده کيږي چې دغه تجارتخانه په بازار کې آزادانه کار وکړي چې پر بازار باندې دغه استقلال د تجارتخانې يا شرکت د واکمنۍ څرګندوی دی، دغه موقف د يوه استعماري قدرت په توګه راڅرګنديږي او د تجارتخانې لپاره د ازاد رقابت په لاره کې د خنډ پيدا کولو زمينه برابره وي، دغه راز تجارتخانه د خپلو سيالانو په مقابل کې له خپلو پراخو امکاناتو څخه استفاده کوي چې له دغو امکاناتو څخه د مشتريانو او کاروونکو په مقابل کې هم کار اخلي.

د نړۍ په زياتره هيوادونو کې حقوقي قواعدو دا ډول کړه وړه منع کړي دي، ځکه د دغو قواعدو هدف د لويو سوداګرو په مقابل کې له کوچنيو تجارتونو څخه دفاع ده، نو د دغه هدف

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تأمیــن لپــاره یو له حقوقي قواعدو څخه په دې باندې بناء دي چې پر بازار باندې له واکمنۍ او حاکمیــت څخــه مخنیوی وکړي او لوی شرکتونه و نه توانیږی چې پر تجارتي بازارونو باندې عام او تام حاکمیت ترلاسه کړي.

پر بازار باندې د حاکمیت د ارزونې معیارونه

پر بازار باندې حاکمیت اصولاً نا مشروع دی. او له دغه حاکمیت څخه ناوړه اســتفاده هم نا مشروع عمل دی، دغه ناوړه اســتفاده د هغو کسانو لخوا کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لری، په بازار باندې د حاکمیت د تشــخیص لپاره په لومړي قدم کې لازمه ده څو یو مورد نظر او د پام وړ بازار تشــخیص شي، په دوهمه مرحله کې باید هغه ســلنه او فیصدي اټکل شي چې یو تجارتي شرکــت یــې په دغه بازار کې لري، خو په دغه بازار کې دغه موجوده فیصدي د ناوړه اســتفادې د اتهام لپاره کافي نه ده، بلکې لازمه ده چې د نورو عناصرو په واسطه تقویه شوې وي او بیا په دې توګه په بازار باندې د حاکمیت له ناوړه استفادې څخه خبره وکړو.

کلــه چــې تجارتي شرکت د بازار یوه محدوده برخه په لاس کې لري، د مثال په توګه له شــپږو څخه تر لسو فیصدو پورې په یوه بازار باندې د شرکت له حاکمیت څخه نه شو ګڼلای، خو د دې پــه خــلاف کې د یوه بازار یوه مهمــه او لویه برخه، د مثال په توګه که ۵۰ په ســلکو کې برخه د یوه شرکت په لاس کې وي نو دلته په بازار باندې د حاکمیت موضوع مطرح او څیړل کیدلی شي.

پر بازار باندې د حاکمیت مکمل معیارونه

پر بازار باندې د حاکمیت له مکملو معیارونو څخه یوهم بازار ته د ورننوتلو له موانعو څخه عبــارت دی، د مثال په توګه په بازار کې د د کوکاکولا ښــه شــهرت همدغه بــازار ته د نورو د ور داخلیدو یو مانع دی، له بل لوري د یوه مشهور مارک او نښانې درلودل هم بازار ته د ور داخلیدو یــو مانع جوړوي، دغه راز تخنیکي او تکنالوژیکي مخکې والی او ســبقت هم بازار ته د داخلیدو له موانعو څخه دي.

د تجارتخونې (شرکت) طرزالعمل

دغه طرزالعمل یوازې د هغو تجارتخانو (شرکتونو) په برخه کې کارول کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لري، د مثال په توګه یو شرکت پرته له دې چې بل تجار یا تجارتي شرکت ورسره په رقابت کې وي د خښــتو بیه لوړه ســاتي. دغه راز په ډېر ټیټ نرخ سره د یوه جنس عرضه کول یوازې د هغــه شرکت لخوا ترسره کیدلی شي چې پــه بازار باندې حاکمیت ولري او په دې توګه د رقیبانو د امکاناتو د سلبولو باعث ګرځي. څکه هغوی له دا ډول امکاناتو څخه نه دي برخمن او نشي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدغه اجناس په دومره ټیټ قیمت سره بازار ته وړاندې کړي.

د سوداګرو او د توکو برابروونکو تر منځ په اړیکو کې د خپلواکۍ نه موجودیت

د خپلواکۍ نه موجودیت کیدلی شي دوه اړخیز وي، په دې معنی چې تاجر د توکو برابروونکي د مقرراتو تابع وي او یا بالعکس برابروونکی د تاجر د مقرراتو. د اقتصادي خپلواکۍ نه موجودیت هغــه مهال د آزاد رقابت په مخکې خنډ ګرځي چې له یوه لوري تاجر یا برابروونکی و نه توانیږي له بالمثله (ورته)لارې څخه استفاده وکړي او له بل لوري د تاجر یا توکو د برابروونکي طرزالعمل د آزاد رقابت په لاره کې مانع رامنځ ته کړي، بناءً حقوقي قواعد د یوه شرکت یا یوې ډلې ســوداګرو له لوري د هغو کسانو په برخه کې سوء استفاده ممنوع ګرځوي چې د دوی تر اقتصادي حاکمیت لاندې وي.

د څو شرکتونو لخوا ډله ایز اقدام

دا هغــه عمــل دی چې څو تجارتي شرکتونه د یوې موضوع پــه اړه موافقه کړې وي او په دې توګه په بازار کې د آزاد رقابت مانع ګرځي، په دغه حالت کې کولای شو پر بازار باندې له ډله ایز حاکمیت څخه خبره وشي، په دغه صورت کې د دوو یا زیاتو اقتصادي شرکتونو د ملګرۍ په نتیجه کــې پــه بازار باندې حاکمیت رامنځ ته کیږي چې له حقوقي پلوه له یوه او بل څخه جلا دی، خو په ګډه کار کوي او یا را څرګند شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸ مادې له مخې تاجر داسې تعريف شوی دی:

– ټول اشخاص که هغه افراد وي او يا تجارتي شرکتونه خو چې تجارتي اهليت ولري او په خپل نم سره په يوه يا څو تجارتي معاملاتو ځان مشغول کړي او دغه کار خپل دوامداره شغل وګرځوي.

– تجــارتي اهليــت: هر فرد چې د اتلس کلنۍ ســن يــې تکميل کــړی وي او د خپلو حقوقي تصرفاتو لپاره يې د شــخصيت او تجارت د ډول له امله کوم قانوني موانع نه وي موجودې، کولای شي تجارت وکړي.

– تاجر د لاندې حقوقو درلودونکی دی.

۱- د تجارتي شرکت د تأسيس حق ۲- د کرايې د تمديد حق ۳- د تجارتي عنوان د درلودلو حق

۴- د اختراع حق ۵- د تجارتي نښې او موډل حق ۶- په ګروۍ کې د تجارتي شرکت د ايښودلو حق.

– تاجر لاندې وجائب لري:

۱- د تجارتي جواز اخيســتل ۲- د تجارتي ثبت په دايره کې ثبتول ۳- د اجباري تجارتي دفاترو درلودل (ورځنی دفتر، د دارايۍ دفتر او لوی دفتر).

– تجارتي رقابت: تجارتي رقابت بايد ســالم او آزاد وي، د زياتره هيوادونه په قوانينو کې د سالم آزاد رقابت تعريف نه تر ســترګو کيږي، خو د يو شــمير هيوادونو قوانين د نا ســالم رقابت په اړه داسې نظر لري:

– ناســالم رقابت له هغه رقابت څخه عبارت دی چې له تجارتي عرف او عاداتو سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د ناســالم طرزالعمل زيږنده وي، دغه نا ســالم طرزالعمل په لاندې څلورو برخو وييشل شوی دی:

۱- د بدګومانۍ يا سوء تفاهم د پيدا کولو په هدف د تاجر خلاف تبليغات

۲- د رقيبانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقليد

۴- له مشتريانو او کاروونکو سره ترديد او شک پيدا کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي پوښتنې

۱- تاجر څوک دی او يو فرد څه وخت د تاجر صفت خپلوي؟

۲- تاجر د کومو حقوقو درلودونکی دی؟

۳- د تاجر وجائب څه دی؟

۴- تاجر ته د اجباري او اختياري دفاترو د درلودلو اړتيا څه ده؟

۵- د اجباري او اختياري دفاترو د ثبوت قدرت توضيح کړئ؟

۶- تجارتي رقابت څه دی؟

۷- سالم او نا سالم رقابت څه ډول له يوه او بل سره جلا کولای شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارتي قراردادونه

ټولیزه موخه:

د تجارتي قراردادونو پیژندل، د قراردادونو عمومي شرایط او د هغو ډولونه.

د

زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- د قراردادونو عمومي شرایط و پیژني.
- د تجارتي قراردادونو او نورو هغو تر منځ تفکیک وکړای شي.
- ملي او نړیوال قراردادونه و پیژني.
- د حمل و نقل، بیه او سرقفلي په قراردادونو پوه شي.

د تجارت په ســاحه کې یــوازې هغه قراردادونه مطرح کیږي او د تجــارتي قراردادونو تر نامه لانــدې مطالعه کیږي چې د قراردادونو د عمومــي شرایطو په حفظ سره په مدني حقوقو کې ترې یادونه شوې وي.

تعریف: د افغانستان مدني قانون تر عقودو او قراردادونو پورې اړوند کلي اصول تعریف کړي او د تجارت په اصولنامه کې د قراردادونو تعریف شــتون لري. د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظیم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت یې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد د تنظیم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یاد شوي قانون ۶۰۹ ماده دغه راز په دې برخه کې وايي چې:

که د یوه عقد لپاره قانوناً د یوه مخصوص شــکل رعایت په لیکلي ډول لازم وي او عقد یې تر ځینې مراسمو لکه مقاولې پورې موقوف کړی وي، نو تر هغه چې دغه شکل مراعات نه شي او یا ټاکل شوي مراسم اجراء نه شي عقد نه شي منعقد کیدلی.

په هغه صورت کې چې دواړو لوریو د قرارداد په تنظیم سره موافقه کړې وي، داسې بلل کیږي چې ګواکي د عقد تړون یې د قرارداد تر تمدید پورې تړلی دی، خو د یادې شوې مادې وروستي بند زیاته کړې ده چې «که قرارداد تنظیم شوی هم نه وي، خو ثابته شي چې دواړو لوریو عقد منعقد ګڼلی دی، د قرارداد نه تنظیم او ســمون د عقد د عدم انعقاد ســبب نه ګڼل کیږي، مثلاً مشتري یا (اخیستونکي) ته ټول مال یا د هغه یوه برخه تسلیم شوی او بایع (خرڅوونکي) د خرڅ شوي مال ټول قیمت یا یوه برخه ترلاســه کړې ده، په دغه صورت کې که څه هم چې قرارداد نه دی تنظیم شوی، مګر عقد منعقد شوی بلل کیږي.

د افغانســتان د تجارت په اصولنامه کې د ټولو تجارتي قراردادونو په برخه کې داســې احکام شتون لري چې په اساس یې د بیمې قرارداد، کاري حق العمل، د حمل او نقل قرارداد، دلالي، د بیه لرونکو بورسیو او پاڼو کاروبار، تجارتي رهن، تجارتي ضمان، بانکداري او دغه راز د سرقفلي قرارداد، خاص قراردادونه بلل کیږي.

که د نورو هیوادونو د تجارت حقوق مطالعه کړو نو لیدل کیږي چې د یو شمیر قراردادونه په اړه یې د ځانګړو قراردادونو په توګه بحث کړی دی، د مثال په توګه د فرانسې په مدني کود کې د تجارتي قراردادونو په ســاحه کې په ځانګړي ډول له تجارتي تبادلې څخه د تجارتي قرارداد په توګه یادونه شوې ده، د فرانسې د مدني کود ۱۷۰۲ ماده د تجارتي تبادلې په اړه وايي: تجارتي تبادله هغه قرارداد دی چې په اساس یې یو جنس د بل جنس په مقابل کې تبادله کیږي.

د فرانسې مدني کود تبادله د یوه تفاهمي قرارداد په توګه پیژندلې ده، له هغو ټولو خصوصیاتو سره سره چې تجارتي تبادله یې لري بیا هم د قراردادونو تر عمومي شرایطو لاندې راځي، خو دغه ټکــی باید له پامه و نه غورځول شي چې هیڅ کله نشــو کــولای قراردادونه په کلي ډول د تدوین شــویو او تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې یو له بل سره تفکیک کړو. د هر قرارداد تجارتي یا مدني خصوصیت تر دې پورې تړلی دی چې د ســوداګرو اشــخاصو ترمنځ منعقد شــوی دی او که د غیر تاجــرو اشــخاصو تر منځ خــو حالاتو ته په پام سره کیدلی شي مدني یــا تجارتي وګڼل شي، په هغه حالــت کې چــې قرارداد تجارتي وي نــو د اموالو او د تجارت د حقوقو ټــول هغه مقررات چې د محاکمــو د صلاحیــت، د ځیړنې د څرنګوالي، د اثباتو د دلائلو، تضامنــي ضمانت او نورو لپاره یې وړاندوینه شوې ده، د تطبیق وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړیوال تجارتي قراردادونه

پــه نړیوال تجارت کې ســازمانونه او بنســټونه زیاتــره وخت، لکه د لنــدن د غلاتو د تجارتي اتحادیــې(London Contrade Association) د قراردادونــو په څیــر د معاملاتو او غلاتو د پیر او پلور لپاره نمونه قراردادونه (Contracts Types) تهیه کوي. د ملګرو ملتونو ســازمان، د تجارت نړیواله مؤسسه او د اروپایي اتحادیې غړي دغه راز هڅه کوي چې متحدالشکل قراردادونه تهیه کړي.

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داســې اصطلاحات کارول کیږي چې کیدای شي وروســته یې تفســیر او تعبیــر د اختــلاف وړ وګرځي لکه د F.O.B خرڅــلاو، د C.E.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړیوال اتاق چې په ۱۹۱۹ م کال کې تأسیس شوی دی، د حقوقو د علــماؤو، ســوداګرو، بانکونو او پــه دې برخه کې له نورو دخیلــو او متخصصینو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعریف لپاره یو کمیسیون تشکیل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې یې پــه دې برخــه کې د انکوټیرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړیوال تجارت کې یې د عرف ځای خپل کړی او په هغو مواردو کې چې د پلورونکي او پیرودونکي تر منځ اختلاف رامنځ تــه کیږي دغه کتاب ته مراجعه کوي. په دغه ســاحه کې درې ډول خرڅــلاو ترسره کیږي چې له F.O.B او C.E.F او C and F څخه عبارت دی.

FOB خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Free on Board) څخه اخیستل شوی چې معنی یې په بیړۍ باندې یــا د بیــړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قیمت او بیه د ټولو هغو توکیو او اړونده مخارجو قیمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بیا تر بیړۍ پورېورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شــوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بېړیو تر بندر پورې یوسي او په بیړۍ کې یې ځای پرځای کړي، له دې سره سم د بیړۍ بندر د توکیــو د حمــل مبدأ ګڼل کیږي او له هغه نیټې چې توکي بیړۍ ته ور باریږي تر اخیســتونکي (مشــتري) پورې تعلق پیدا کوي او د سمندري حمل، بیمې، له ګمرک څخه د تخلیې او ترخیص او دغــه راز تر خپله ځایه د رســولو ټول مصارف یې پــه هغه باندې دي، نو له همدې امله ټول هغه خسارات چې د بارېدو له نیټې څخه توکیو ته متوجه کیږي د اخیستونکي (مشتري) په غاړه دي.

C&F خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Cost and Freight) څخه اخیستل شوی دی، یعنې بیه او د حمل کرایه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې یې پلورونکی د توکیو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د خرڅلاو قیمت تر مقصود بندر پورې د توکیو ټولو اړونده لګښتونو او انتقال ته شامل وي، له همدې امله زیاتره وخت له C&F څخه وروسته د بندر نوم ذکر کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول قراردادونه له ۱۹مې پیړۍ څخه را وروســته رواج شوي دي. د C&F په خرڅلاو کې اخیستونکی د توکیو او اجناسو له باریدو وروسته مالک ګڼل کیږي، بناءً ویلای شو کوم توکي چې تر اوسه ځای ته نه دي رسیدلي او په سمندر کې دي و پلورل شي او پلورونکي خپلې پیسې ترلاسه کړي نو هغه مشــکل چې په دې برخه کې رامنځ ته کیدلی شي دادی چې اخیســتونکي (مشتری) توکي له رانیولو وړاندې نه دي کتلي نو که چیرې د توکیو په تعیین شــوي مقدار کې کمبود راځي د پلورونکی او اخیســتونکي تر منځ د شــخړې د را پیدا کیدو ســبب کیږي، د دا ډول اختلافاتو د لــه منځه وړلــو لپاره د ۱۹مې پیړۍ په اواخرو کې په دا ډول قراردادونو کې یو لړ ځانګړي شرایط اضافه شــول چې د هغو له ماهیت سره یې تناقض درلود، مګر نن د (C&F) په خرڅلاو کې دوې موضوعګانې باید په پام کې و نیولې شي، یوه داچې د توکیو د تحویلۍ له ورځې د توکیو مالکیت اخیســتونکي (مشــتري) ته انتقال شوی او ټول هغه خطرات چې توکیو او اجناسو ته متوجه کیږي د اخیســتونکي په غاړه دي، دوهم دا چې پلورونکی (بایع) د توکیو او اجناســو د حمل او انتقال مسؤل دی او دغه مسؤلیت یې د قرارداد په اساس دی.

CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکیب لومړي توری دی، یعنی بیه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

د (CIF) خرڅلاو د C&F خرڅلاو د مقرراتو تابع دی، په دومره توپیر سره چې په دغه خرڅلاو کې تعیین شوې بیه، د توکیو په قیمت او د هغو د انتقال په کرایه سربیره د هغو د سمندري حمل او نقل بیمې ته هم شــامله ده، خو باید په پام کې ولرو چې د پلورونکي له لوري د توکیو بیمه کول هغه د بارولو په وخت کې د واردیدونکو خساراتو مسؤل نه ګرځوي، بلکې د بارولو له نیټې وروســته ټول هغه خطرات چې توکیو ته متوجه کیږي د اخیســتونکي په غاړه دي، له همدې امله کومه بیمه نامه چې تنظیمیږي د انتقال وړ ده او د اخیستونکي په وجه کې ظهر نویسي کیږي، او یا هم اصولاً د حامل په وجه کې صادریږي.

پــه دې ترتیــب سره اخیســتونکی حق لري چې لــه بیمه کوونکــي څخه مســتقیماً د واردو شــویو خســاراتو په اندازه پیسې ترلاســه کړي او که بیمه کوونکی وارد شوي خسارات ور نه کړي اخیستونکی، پلورونکي ته د مراجعې حق نه لري.

د داخلي تجارت قراردادونه

د افغانستان تجارت اصولنامې ته په کتنې سره، د هغو قراردادونو له جملې څخه چې د تجارت د حقوقو په ساحه کې ترسره کیږي یو هم د حمل او نقل قرارداد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حمل و نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي« په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادیږي»، د فرانسې د تجارت په حقوقو کې، د ځمکې یا اوبو له لارې د شـیانو د حمل په اړه له ۱۷۸۲ مادې څخه تر ۱۷۸۶ مادې پورې په مدني قانون کې یادونه شوې ده او د تجارت په اصولنامه کې یې له ۸۲۴ څخه تر ۸۵۵ مادې پورې وړاندوینه شوې ده.

د هوایـی حمل او نقل لپاره جلا مقررات تدوین شـوي دي او پـه څنګ کې ورسره په لاندې شرحه نړیوال کنوانسیونونه هم د مختلفو دولتونو تر منځ لاسلیک شوي دي:

۱- د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل په برخه کې د سویس (Brene) نړیوال کنوانسیون.

۲- د ۱۸۹۳کال د C.I.M توکیو د حمل او نقل کنوانسـیون، د دغه کنوانسیون وروستی سمون په۱۹۵۵کال کې وو.

۳- د وارسـا د ۱۹۱۹ د هوایی حمل او نقل کنوانسـیون، دغه کنوانسـیون په ۱۹۵۵کال کې په لاهه کې اصلاح شو.

۴- د توکیو د ځمکني لیږد رالیږد کنوانسیون، ۱۹۵۴کال ژنیو C.M.R

۵- د سمندري لیږد رالیږد کنوانسیون، هامبورګ ۱۹۷۸کال

د فرانسـې د تجـارت په حقوقـو کې هم د حمل او نقـل قرارداد نه دی تعریف شـوی، خو فرانسوي حقوقپوهان د شیانو د حمل او نقل قرارداد داسې تعریفوي چې: د حمل او نقل قرارداد هغـه قـرارداد دی چې د هغو په وسـیله یې د حمل او نقل متصدي متعهـدې بلل کیږي چې له لیږونکي څخه د اجرت په ترلاسه کولو سره معین توکي او سامان آلات ځای پرځای کړي.

په دغه تعریف کې څو ټکي د پام وړ دي:

– قرارداد د هغه چا په واسطه منعقد کیږي چې د حمل او نقل په کاروبار لګیا وي.

– د قرارداد اصلي موضوع د اجرت په بدل کی د معینو توکیو او وسائلو حمل دی.

– د حمل او نقل متصدي د توکیو د حمل په چارو کې د پوره واک او اختیار درلودونکی دی.

له پورتني تعریف څخه دا نتیجه اخیسـتل کیدای شي چې، د حمل او نقل قرارداد د اجارې د خدماتو او اجارې د شیانو له قراردادونو سره توپیر لري، ځکه د حمل او نقل په قرارداد کې اړونده متصدي د شیانو په حمل یا خدماتو په وړاندې کولو کې د عمل پوره واک لري او خپل تعدات په مستقل ډول ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر قفلي قرارداد

د هغــو موضوعاتو له ډلې څخه چې له نهمې هجرې پیړۍ راهیســې یې د څیړونکو ذهنونه ځان ته جلب کړی دي د سرقفلۍ موضوع ده، مصریانو او د سوریې خلکو سرقفلۍ ته خلوالرجل ویــل، د مغــرب عربانو مفتاح (زینه) یا جلســه ورته ویل، په عراق کې قفلیــه ورته ویل کیږي، د ســوریې ځینې خلک فروغینة ورته وایي، او پــه ځینې فقهي کتابونو کې له سرقفلۍ څخه په نقل القدم یا خلوالید سره تعبیر شوی دی.

هغو څیړونکو چې د سرقفلۍ په اړه یې مطالعې کړې او مقالې یې لیکلې دي، نه دي توانېدلي چې د دغې مسألې د واقعیت کامل تصویر وړاندې کړي، نو بې له شکه چې په دغه موضوع باندې د بحث لپاره لاهم ځای شته چې له یوې نوې زاویې باید وڅېړل شي، تر څو په دې برخه کې فقهي او حقوقي لیکنې او نظریات ترلاسه شي.

د اکتســاب حق چې په عرف کې سرقفلي ورته وایي کوم معین تعریف نه لري، خو ویلای شــو چې د اکتســاب حق د منقولو او غیر منقولو عواملو له مجموعې څخه عبارت دی، منقول عوامل لکه، اثاثیه، اولیه مواد، ابزار، آلات، تجارتی توکي، نغدې پیســې او غیر منقول عوامل لکه د اختراع حق په تر تجارتي نښــو او علامو پورې اړوند حقوق، د تجارتي محل د اجارې حق او ادبي یا هنري مالکیت او نورو... حقوق.

سرقفلي د اکتساب د حق د اجزاءو یو جزء ګڼل کیدای شي، دغه حق کیدای شي چې مالک یې په یوه محل یا موقعیت کې د کاروبار له امله د مشــتریانو د راجلبولو په علت خپل کړي. سرقفلي د موضوعــي تجارتي اعمالو له جملې څخــه یو عمل دی چې کله د یو لړ ظاهري ضوابطو په وجه شــکلي تجارتي عمل هم ورته ویل کیږي، د سرقفلۍ حق چې تاجر یا کســبګر یې د تجارتي محل یا یوې حرفې او کسب له مخې خپلوي، د دې کار حقوقي اثر له دې امله دی چې ولې نه شي کولای مستاجر (اجاره اخیستونکي) دې ته اړ باسي چې دغه محل او ځای ترک کړي.

په دې اســاس ویلای شــو چې د ځای په اجاره کې د مستاجر د تقدم حق، د مالک د مالکیت حق محدودوي.

سرقفلي د سرمایې او شــتمنۍ له مهمو عناصرو څخه یــوه ده، دغه سرمایه له هغو حقوقو او امتیازاتو څخه عبارت ده چې د یوه تجارتي فعالیت لپاره رامنځ ته کیږي، دغه سرمایه او شتمني د فرانسې په حقوقو کې په (Fond Conncerce de) سره یادیږي او دا په یوه تاجر یا کسبګر پورې د ټولو هغو حقوقو، اموالو او اثاثې مجموعه ده چې تاجر یا کسبګر یې د خپلو اړونده فعالیتونو لپاره برابروي.

تجــارتي شــتمني کیدای شي چې پر سرقفلۍ یا په اجاره کــې د تقدم پر حق سربیره، په لاندې مادي او غیر مادي عناصرو کې شامله شي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقعیت، مشـتریان، نوم او تجارتي عنوان، تجارتي او صنعتي نښې او علایم، نقوش، رسمونه او موډلونه، د کارخانې نښه یا علایم، صنعتي جوایز، لومړني تجارتي مواد، تجارتي اثاثیه، تجارتي توکو او نور.

د سرقفلۍ او کسب د حق تر منځ د تفاوت په اړه ویل کیدای شي چې سرقفلي په ملک پورې اړه لري یعنې تر موقعیت، مرغوبیت مشتری والی، او د ساختمان تر ظاهر پورې مربوط حق دی.

ملـک کیـدای شي له اجارې مخکې د محل د چمتو کیدو او ښـه موقعیت او شـهرت له امله د هغـه تاجر یا مسـتاجر ته زیات اهمیت ورکړي او د هغـه مرغوبیت او د جذب توان ته لا ډېر زیاتوالی ورکړي، چې دغه مسأله د سرقفلۍ د کچې په زیاتوالي کې هم مؤثره پریوتلای شي.

په دې اسـاس ښـایي د ملکي سرقفلي کچه یـوازې د موقعیت د تغییر له املـه چې له اجارې وروسـته پیداکېږي، ډېروالی ومومي البته د بیو تغییر او د پیسـو ارزښـت هم په دې چاره کې بې اغېزې نه دی. په دې ترتیب باید وویل شي چې د ملکي سرقفلي د کچې په ټاکلو کې چې د لومړي ځل لپاره په اجاره ورکول کېږي، د کسـب یا سـوداګرۍ حق مداخله نه لري او دا حق وروسـته د مستاجر لپاره رامنځ ته کېږي.

که چېرې ښښـتن یا مالك خپل سـوداګریز ملك په اجاره ورکړي، کولی شي د سرقفلي تر عنوان لاندې له مسـتجار څخه مبلغ ترلاسه کړي. لکه څنګه چې مالي سرقفلي نه وي اخیستې او مستجار د ملك د سرقفلۍ په ترلاسه کولو سره ملك بل چاته ورکړي، نو د مستجار د اجارې د مودې تر پای ته رسېدو وروسته له مالك څخه د سرقفلۍ د غوښتلو حق نه لري.

د سرقفلي تعریفونه

لومړی تعریف: سرقفلي د متعارف شرط پر بنسټ د کرایې د عقد یو ډول دی.

دویـم تعریف: سرقفلي د کرایې په وړاندې پـه دوکان کې د اقامت او جلوس د دایمي حق له اخیستلو عبارت ده، چې اصلي مالک ئې دبیرته ایستلو حق نه لري.

درېیم تعریف: سرقفلي له هغه منفعت څخه عبارت ده، چې شخص یې اصلي مالك ته د یوې اندازه پیسو د ورکړې په مقابل کې مستحق ګرځي، خو ملکیت له اصلي خاوند سره وي.

څلورم تعریف: سرقفلي یوازې د ګټې اخیسـتنې په موخه په یوه مکان کې د پیښـې ایښودلو او ترلاسـه کولـو څخه عبارت ده، چې د هغه مکان واقـف یا ناظر ته د مبلغ ورکړه ده چې صرف تعمیر او بیارغونه موقوفه کړي. په دکانونو کې مسـتعاره سرقفلي پر دې بنسـټ ده چې واقف یا متولي یا ملك د دوکان لپاره ټاکلی مبلغ ټاکي، د دوکان له سـاکن څخه هغه مبلغ واخلي او هغه د اسکان شرعي اجازه ورکړي.

پـه دې صورت کـې ددوکان خاوند حق نه لري هغـه کرایه دار له دوکان څخه وباسـی چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرقفلی ورته ثابته ده.اوتر هغه وخته پورې حق نلرې دوکان بل کس ته په کرايه ورکړي ترڅو چې په لومړي سرکې اخستل مبلغ مسترد نکړي.

په کرايه ورکول د شـــيانو پر منفعت باندې تړون ته وايي. ټول فقيهان د اجارې کلمه د شـــيانو او اشخاصو پر اجارې اطلاقوي. يوازې مالکي فقيهان د اشخاصو او اشياوو د اجارې ترمنځ توپير کوي، له دې امله اجاره د انســـان د کار لپاره کاروي، اما د اشـــياوو پر منفعت تړون يا عقد کرايه بولي. همداشان که چېرې مستجار د مالك په منافعو کې اخلال رامنځ ته کړي، مالك د اجارې د عقد د فسخه کولو حق لري.

د بېلگې په توگه مالك له مستجار سره د خپل دوکان د اجاره ورکولو پر سر هوکړې ته رسېدلی، چې مســـتجار پـــه دې دوکان کې زرگري يا خياطـــي وکړي، له يوې مودې وروســـته د دوکان مالك ناڅاپه ويني چې مســـتجار په دوکان کې خپلسری کارکوي يا داســـې کار په کې کوي، چې دوکان ته زيان رســـېږي، مثلاً دېوالونه يې نړولي وي، په دې صورت کې مالك حق لري، چې مســـتجار له دوکانه وباسي.

د سوداگريزې بيې قرارداد

سوداگريزه بيه مشخص تعريف نه لري، همداشان د افغانستان د سوداگرۍ په اصولنامه کې هم تعريف شـــوې نه ده. په بيه پورې اړوند ټول حقوقي او مدني مقررات په ټول ســـوداگريز پېر او پلور کې حاکم دي، خو د سوداگريزې بيې د ځينو برخو لپاره ځانگړي مقررات په پام کې نيول شوي دي.

په ټوليزه توگه ســـوداگري ازاده ده او ســـوداگر د هر ډول سوداگريزو مالونو د پېر او پلور حق لري، البته چې نامشروع نه وي او په غير مجازو شيزونو لکه ترياکو او نشه يي توکو پورې تړلي نه وي. اوسمهال هغه محدوديتونه چې د سوداگرۍ لپاره د تطبيق وړ دي، په دوه ډوله دي:

يو يې د ځينو اجناســـو د پېر او پلور کلي ممنوعيت دی او بل يې له ټاکلو ســـازمانونو سره د معاملاتو محدوديت دی. د معاملې محدوديت په هغو مواردو پورې اړوند دی، چې د خرڅوونکي د واك له پلوه، د لېږد رالېږد، بانکوالۍ، بيمې، کارخونې تاسيس او هغو مواردو لپاره چې د دولت په ولکه کې دي، ټاکلي شرايط ولري.

لکه د بهرنۍ ســـوداگرۍ انحصـــار او دخانيات او بلاخره هغـــه محدوديتونه چې دولت يې د عمومـــي منابعو د ســـاتلو لپاره ټاکي، لکه لـــه احتکار څخه مخنيوی، د هغـــو خنډونو او رقابت پر وړانـــدې چې د توليدوونکو او خرڅوونکو ترمنـــځ د بيو د لوړوالي لپاره موجود وي، د مصرفوونکو په ملاتړ پورې اړوند مقررات ټاکل.

د يادونې وړ ده چې د ممنوعه اجناســـو د پـــېر او پلور اړوند مقررات اغلب په جزايي قوانينو کې اټکل شوي او اصولاً د دې ډول شيزونو پېر او پلور منعه دی. سوداگريزه بيه ځانگړي سوداگريز

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشخصات لري چې د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې په دريم څپرکي کې يې يادونه شوې ده.

د ســوداګرۍ د اصولنامــې ۶۲۹ ماده څرګندوي: (د معينه او د انعقاد د قيمت په نســبت د دواړو لوريــو رضــا، بيع ګڼل کېږي). جاريه قيمت او د کتلاك لېږل او د هغه خرڅلاو عرضه چې د اشياوو د قېمت، مقدار او ماهيت له ټاکلو پرته رامنځ ته شي، ايجاب نه بلل کېږي.

البتــه د يادونــې وړ ده چې بايع غير (د بل چا) مال نــه شي خرڅولی او په هغه صورت چې داسې وشي، پيرودونکی د هغه مال خاوند نه ګڼل کېږي، خو بايع مکلف دی يا مال وپيري او مشتري تــه يې تســليم کړي او يا هغه زيانونه چې رامنځ ته شــوي جبران کــړي. په هغه صورت کې چې خرڅلاو د سوداګر له خوا د بل شخص د منقوله اموالو په مورد کې ترسره شي او مشتري ته تسليم شي، په دې شرط يې مالك ګڼل کېږي، چې پر دې حقيقت خبر نه وي. د مشــتري مالکيت په هغه صورت کې سلبېږي چې دا ثابته شي چې پلورل شوي مالونه مفقود يا مسروقه دي.

همداشــان د يادونې ده چې که د عقد په وخت کې د سوداګريزو اموالو بيع موجوده نه وي، خو د تســليم پر مهال د تدارك وړ وي، د اعتبار وړ ده. د هغو اموالو د بيعې په برخه کې چې د اتــلاف وړ دي، بايــد ووېل شي چې که د عقد په موقعيت کې د دواړو لورو له خوا د مال د اتلاف احتمال په پام کې نيول شــوی وي، بيع يې جايزه ده او د احتمال په صورت کې د مشــتري د قېمت د استرداد حق نه لري.

سره له دې چې د ســوداګريزې بيعې په برخه کې د افغانســتان د ســوداګرۍ په اصولنامه کې احکام شــتون لري، د ســوداګريزې بيعې ځينې ځانګړي ډولونه چې يوازې د سوداګريزې امتعې په ساحه او د کتلاك په لېږلو او يا د خرڅلاو په عرضه کې، چې د اشياوو د قيمت د مقدار او ماهيت له ټاکلو پرته ترسره کېږي، په سوداګرۍ کې مطرح دي.

لکه (سيف) بيع چې د هغې په اړه د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې داسې راغلي: (هغه امتعه چې د ســيف په ډول پلورل کېږي، بايد د بايع له خوا د مقاوله شرايطو او د هغه د عدم په صورت کې د سيمه ييزو روانو دودنو او عرف له مخې په کښتۍ کې لېږدول کېږي، داسې محسوبېږي چې عليحده پلورل شوې وي.)

د سيف په اړه بايد ووېل شي چې CIF د (Insurance Fright Cost مخفف، قيمت، بيمه او نقليه مصرف دی. يانې هغه خرڅلاو چې په کښتۍ کې د مال د تسليم په شرط د نقليه مصرف او بيمې اجرااتو سربېره ترسره کېږي.

همداشان بايد ووېل شي هغه امتعه چې د سيف په ډول پلورل کېږي، له يوه ښار يا يوه هېواد او يا يوه بندر څخه لېږل کېږي، هغه تاريخ چې ياده امتعه د لېږد د لومړنيو وسايلو په وسيله لېږل شوې، د حل د تاريخ په توګه قبلېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظيم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت يې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفينو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظيم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داســې اصطلاحات کارول کيږي چې کيدای شي وروســته يې تفســير او تعبيــر د اختلاف وړ و ګرځي لکه د F.O.B خرڅــلاو، د C.I.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړيوال اتاق چې په ۱۹۱۹ کال کې تأســيس شــوی دی د حقوقو د علــماؤو، ســوداګرو، بانکونو او پــه دې برخه کې له نورو دخيلــو او متخصصينو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعريف لپاره يو کميسيون تشکيل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې يې پــه دې برخــه کې د انکوټيرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړيوال تجارت کې يې د عرف ځای خپل کړی او دلته څو اصطلاحګانو ته اشاره کيږي.

۱ - FOB خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډيز له (Free on Board) څخه اخيستل شوی چې معنی يې په بېړۍ باندې يــا د بېــړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قيمت او بيه د ټولو هغو توکيو او اړونده مخارجو قيمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بيا تر بيړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شــوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بيړيو تر بندر پورې يوسي او په بيړۍ کې يې ځای پرځای کړي.

۲ - C&F خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډيز له (Cost and Freight) څخه اخيستل شوی دی، يعنې بيه او د حمل کرايه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې يې پلورونکی د توکيو ســمندري حمل او انتقال په غاړه اخــلي او د خرڅــلاو قيمت تر مقصود بندر پورې د توکيو په ټولو اړونده لګښــتونو او انتقال کې شــامل وي.

۳ - CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکيب لومړي توري دي، يعنې بيه، بيمه او د حمل او نقل کرايه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داخلي تجارت قراردادونه

د حمل او نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ويل شوي دي« په وچه، اوبو يا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو يا اشخاصو حمل او نقل د نقلياتو د محاوله په نامه سره يادېږي».

سرقفلي قرارداد

له هغې گټې څخه عبارت دی، چې شخص يې اصلي مالك ته د يو مقدار پيسو په ورکړې سره مستحق کېږي، خو مالکيت د اصلي خاوند سره باقي وي.

سوداگريزه بيه

پــه دې اړه د ســوداگرۍ اصولنامې په ۶۲۹ ماده کې راځــي: ((د مبيعې او د قېمت د انعقاد په نســبت د دواړو لوريو رضايت بيه بلل کېږي، د جاريه قېمت اطلاع او د کتلاك لېږل يا د هغه خرڅــلاو عرضــه چې د څيزونو د قيمت، مقدار او ماهيت له ټاکلــو پرته منځ ته راځي، ايجاب نه گڼل کېږي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي پوښتنې

۱ - عقود او سوداګریز قراردادونه د هېواد د سوداګرۍ د قانون له مخې تعریف کړئ؟

۲ – د نړیوالو سوداګریزو قراردادونه په اړه رڼا واچوئ؟

۳ – د FOB او Fand C او CIF خرڅلاو په لنډه توګه توضېح کړئ؟

۴ – د لېږد را لېږد د قرارداد په هکله د افغانستان د سوداګرۍ د قانون دریځ څه دی؟

۵ – د سرقفلي قرارداد څه دی، توضېح یې کړئ؟

۶ – سوداګریزه بیع زموږ د سوداګرۍ په قانون کې څه ډول توضېح شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګریز اسناد

ټولیزه موخه:

د سوداګریزو اسنادو پېژندنه او له نورو اسنادو څخه د هغو تفکیك او نورو ته یې د لېږد ساده او اسانه لارې چارې.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې معلوماتو پوه شي:

- سوداګریز اسناد به وپېژني.
- اسناد به له نورو اسنادو څخه تفکیك کړای شي..
- ظهر لیکنه یا Endorsemont د سوداګریزو اسنادو د لېږد غوره په توګه درك کړای شي.
- برات، چک او حجت د ځانګړو سوداګریزو اسنادو په توګه وپېژني.

ســوداګریز اسناد د ســوداګرۍ د حقوقو په برخه کې ځانګړی رول لري او په سوداګرۍ پورې د اړوند معاملاتو په وده او بشــپړتیا کې یې ډېرې اســانتیاوې رامنځ ته کړې دي، چې حتا د پېر او پلور په معرض کې واقع دي. د سوداګریزو اسنادو اصطلاح د حقوقو په علم کې په خاصه او عامه مانا استعمال شوې ده.

عامه مانا یې د هغو اســنادو له جملې څخه عبارت ده چې په سوداګرۍ کې معمول وي، خو په خاصه مانا سوداګریز اسناد یوازې برات، حجت او چك افاده کوي.

هغه تاریخي ماخذ چې د سوداګریزو اسنادو په اړه له پخوا زمانو څخه لاسته راغلي، ناڅیز او نامتیقن دی او یوازې ویلی شو په منځنۍ پېړۍ کې هغه مهال چې سوداګرۍ په اروپا کې د خپلې ودې پړاوونه وهل، د هېوادونو ترمنځ د لارو د امنیت نشــتوالي، د نقلیه توکو خرابۍ، د اســعارو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيلابيلو ډولونو موجوديت او همداشان د قېمتي فلزونو د صدور ممانعت ګنې ستونزې پيدا کولې.

پر دې بنسټ د دې ډول ستونزو د هواري لپاره د دولتونو او سوداګرو ترمنځ تبادلوي مقاولات منــځ ته راغلل او هغه ســند چې مقاولات بــه يې ثابتول، د تبادلوي برايت په نامه ونومول شــو. نن ورځ د ســوداګرو د مالي اړتياوو د پوره کولو او په ســوداګريزو چارو کې د اسانتياوو درامنځته کولــو په موخه د ســوداګرۍ د حقوقو په برخه کې د بــرات، چك او حجت په نامه يادېږي. ددغه دري ډوله اســنادو مقررات د حقوقو د تبادلې په نامــه هم يادوي او د هغو قوانينو له مجموعې ځخــه عبــارت دی چې پر برات، حجت او چك او حقوقــي ارتباط چې د تدوير او انتقال پر مهال څرګندېږي، نافذ وي.

د سوداګريزو اسنادو په اړه ټوليز معلومات

د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې په درېيم څپرکي کې د سوداګريزو اسنادو په هکله په برات، حجت او چك پورې اړوند مقررات بيان شوي دي. خو ياد اسناد يې د ټوليزو سوداګريزو اسنادو تر نامه لاندې نه دي ذکر کړي. د فرانسې د سوداګرۍ قانون هم دغو اسنادو ته د سوداګريزو اسنادو نوم نه دی ورکړي، بلکې د هره يوه لپاره يې بېل قواعد ټاکلي دي.

په حقوقي کتابونو کې پورتني اســناد د سوداګريزو اسنادو تر نامه لاندې تر بحث لاندې نيول کيږي. که څه هم ســفته برات او چك د هغو اســنادو له ډلې څخه دي، چې که د غېرســوداګرو اشــخاصو ترمنځ هم رد و بدل شي، د ســوداګرۍ د اصولنامې تابع دي او هغو ته سوداګريز اسناد ويل کېږي.

ټوليز سوداګريز اسناد په برات، حجت او چك پورې نه محدودېږي او د سوداګرۍ دنيا له هغو اســنادو ډکه ده، چې تر دې عنوان لاندې راځي، لکه د انبار قبضwarehause recipt، د حامل په درجه کې سند، بهالرونکې پاڼې، د پور پاڼې، ، د برات مشترکې څانګړنې، حجت او چك په دې ډول دي چې د هغو په هکله د ســوداګريزو اسنادو د عنوان پر ځای، کولی شو د براتي اسنادو له عنوان څخه استفاده وکړو.

دا اسناد ټول د ظهر ليکنې وړ دي، په جاري پيسو سره يې ارزښت په خپله په کې ذکر شوی او د يوه نقدي تعهد ښاينده ګې کوي او په لنډه موده کې د ورکړې وړ وي. هغه څه چې دا اسناد له نورو سوداګريزو اسنادو څخه بېلوي، له هغو څخه د پيداکېدونکو تعهداتو د تجريد ځانګړتيا ده.

د بــرات، حجت او چك متعهد د دې اســنادو د لاســليك په موجب نه شي کــولی د لرونکي پر وړاندې د سند له لېږدوونکي په خپلو مشخصو اړيکو استفاده وکړي. په بله وينا د برات متعهد نه شي کولی د هغه د درلودونکي پر وړاندې په هغو اراداتو پورې متوسل شي، چې کولی شي هغوی د لېږدوونکي په مقابل کې د هغې معاملې په لحاظ چې د هغه براتي سند په خاطر صادره شوې وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پــه جریان کې وي، مطــرح کړي، ځکه د برات تعهدات د اصلي معاملې د حاصل له تعهد څخه بېل او مستقل وي.

د بحث وړ اسناد له اصلي معاملې څخه له حاصل شوي تعهد څخه جدا او مستقل دي. د بحث وړ اسناد د ورکړې د وسيلې په توګه د پيسو غوندې رول لري هغه هم په دې توپير چې د مديون د تعهــد د اســقاط لامل نه ګرځــي. په واقعيت کې د برات، حجت او چك لــه لارې مديون فوراً بري الزمه نه کوي. حال دا چې په پيســو سره ورکړه د متعهد د ذمې برائت کېږي. پر دې بنســټ کله چې د بيې غوندې معامله کې له پيســو څخه د ورکړې په توګه کار واخيســتل شي، د متعهد (اخيستونکي) تعهد چې له اصلي معاملې څخه دی د پيسو د مبلغ په تسليم سره ساقطېږي. خو که د پيسو پر ځای له يادو سوداګريزو اسنادو کار واخيستل شي، تر هغه مهاله چې د دې اسنادو وجه د پيسو د تسليم يا تحويل په بڼه د متعهد په حساب کې وانه چول شي، د متعهد تعهد همداسې باقي پاتېږي. د ســوداګريزو اســنادو بل خصوصيت دادی، چې که څه هم دا اســناد لکه په مدني قانون کې چې هم راغلي د عادي اسنادو په رديف کې په هغه مفهوم سره قرار لري، لېکن نسبت عادي اسنادو ته يو لړ ښېګڼې لري، چې درلودونکي ته د مندرج دين په حصول کې ډېر ډاډ ورکوي.

د سوداګريزو اسنادو د بشپړتيا پړاوونه:

د سوداګريزو اسنادو بشپړتيا په لاندې پنځو پړاوونو کې څېړلی شو:

لرغونې ورځې

دا چــې ســوداګري خپله د انســانانو زېږنده ده او ډېــره پخوا موجوده وه، پر دې بنســټ د سوداګريزو اسنادو نمونې هم په لرغونو زمانو کې ليدل کېږي. يوازېنۍ توپير يې دادی، لکه څنګه چې له هغې زمانې څخه تر دې دمه بشري ټولنې کوم پرمخيون کړی، همداسې ورسره سوداګريزو اسنادو هم لوی بدلونونه کړي دي. له ميلاد څخه مخکې(۱۳۶۰-۱۸۵۰) د حمورابيانو په دوران کې قوانــين او مقررات موجود وو، بابليانو د لېــږد را لېږد، وام يا د شرکت د ګټې په برخه کې د کاري حق العمل اسناد پرېښې دي.

د فنيقيانــو په دوره کې د ســيند په هکله ډېر مقررات موجود وو، پــه لرغوني روم کې بانکي، حســابداري او ســوداګريز قرادادونــه موجود وو او د وکالت له لارې د ديــن انقال ترسره کېده او روميانو د سوداګرۍ د ودې او پراختيا په برخه کې پر خپلو سوداګريزو اسنادو ډېر ټينګار کاوه.

اسلامي دوره

اسلام په داسې ځای کې ظهور وکړ، چې د ختيځ او لوېديځ ترمنځ سوداګريز کاروانونه له هغه ځايه تېرېدل، چې کولی شــو په دې دوره کې د قونســلي، دريايي او بانکي مقرراتو په هکله اســناد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وومو، همداشان يو ډول شركتونه او يو ډول برات هم ليدلى شو، چې وروسته يې په اروپا کې په نوې بڼه ځان راڅرګند کړ.

منځنۍ پېړۍ

په دې وخت کې ســوداګريزو اســنادو د پام وړ پراختيا او پرمختيا وکړه او د ننني سوداګريزو اســنادو د اهميت لامل شو. په دې زمانه کې د سوداګريزو محاکماتو اړوند اسناد، دريايي او بانکي اســناد ترســترګو کېدل او همداشــان د لومړي ځل لپاره د شرکتونو برات او ډېوالي کېدو نوې بڼې مطرح شوې.

نوې زمانه

پــه دې دوره کې چې ســوداګرۍ د اروپايانو په ژوندانه کې مهــم رول لوباوه، بهالرونکې پاڼو (ســهام پاڼو او پور پاڼو) د بلجيم، مســتردام، هاليند او فرانســې د تولوز ښــارونو کې د بورس په نامه چلند درلود. د دې دورې بله ځانګړنه دا وه، چې په ګڼو هېوادونو کې د ســوداګريزو اســنادو مقررات وضعه شول، همداشان په ۱۳۷۶ کال په فرانسه کې د کولبېر له خوا مقررات وضعه شول، چې وروسته د ۱۸۰۳ قوانينو په ډله او اصطلاحاتو کې شامل شول.

اوسنۍ زمانه

اوســمهال د ســوداګرۍ په برخه کې په نړيوالــه کچه د پراختيا او پرمختيا شــاهدان يو، چې ځانګړي مقررات غوره کېږي او د هېوادونو په قوانينو کې شاملېږي. لکه څنګه چې د لومړي ځل لپاره په المان او انګليستان کې د ښه تامين په موخه د برات سند او د هغه د لېږد موارد مطرح شول.

په انګليســتان کې داسې قانون وضعه شو، چې د انګلوساکســون ټولو هېوادونو ومانه، اما تر ۱۹۱۰ کال وروســته د يادو هېوادونو په قوانينو کې د بدلونونو له امله له سره وکتل شــو، بلاخره د دې په لټه کې شول چې يو متحدالشکله قانون وضعه کړي. د ۱۹۳۰ کال د جون پر اوومه د برات او حجت په هکله درې قراردادونه په ژينوا کې وتړل شول، وروسته د چك په هکله درې قراردادونه لاسليك شول، بلاخره پر ۱۹۸۰ کال د برات او حجت کنوانسيون، چې د نړيوالې سوداګرۍ د حقونو د کمېسيون له خوا تنظيم شوی و، د ملګرو ملتونو په عمومي مجمع کې تصويب شو.

د سوداګريزو اسنادو اوصاف او توپيرونه

سوداګريز اسناد هغه بهالرونکې پاڼې دي، چې د لاندې تبادلوي معاملاتو او اوصافو لرونکې وي.

ســوداګريز اســناد د معاملې وړ پاڼې دي، يانې د هر يوه د مالکيت انتقال په مازې ظهرليکنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره او حتا د ځینو هېوادونو د قوانینو له مخې یوازې د لاس په لاس تسـلیم سره صورت مومي او د حقوقي شکلیاتو تابع نه ګرځي.

د دې ډول شرطي او موکولو اسنادو د تادیې د موعد انقضا په یوه غیرمعینه زمانه کې نه شي کېدای، همداشان حامل یوازې د موعد د انقضا په ورځو کې حق لري، چې د تادیې په موخه سند وړاندې کړي.

قضات نه شي کولی مدیون ته د تادیې د مهلت په هکله دا ډول اسناد ورکړي.

بـرات د پرداخت د موعد له غوښـتنې څخه مخکې، د قبولۍ په موخـه مخاطب ته وړاندې کېـدلی شي. د قبولـۍ په صورت کې مخاطب اصلي مدیون ګڼل کېږي او د نکول په صورت هغه د صاردوونکې پر وړاندې حامل دی او ظهرلیکونکي د دعوا د کولو حق د تادیې د موعد تر رسـېدو مخکې لرلای شي.

کـه چېرې حامل، برات د ورکــړې یا پرداخت په موخه وړاندې کړي، خو د هغه مندرجه مبلغ ترلاســه نه کړای شي، ځینې شـکلیات چې په قانون کې په الزامي ډول بیان شوي دي، رعایت کړي، له هغه پرته د سـوداګریزې محکمې پر وړاندې د خپلې دعوا د اقامې حق له لاســه ورکوي، اما د هغه د دعوا د اقامې حق د غیرسوداګریزو محکمو پر وړاندې خوندي وي.

هغه اشخاص چې د برات، حجت او چك په وسیله د دین د ورکړې متکفل کېږي، په متضامن ډول د ورکــړې مســوول دي، که له هغوی څخه یو هم د بــرات مندرجه مبلغ ورکړي، کولی شي د لاسلیکوونکو او مخکېنیو ضمانت کوونکو پر وړاندې د دعوا اقامه وکړي.

هغــه حاملان چې قانوني شرایط یې پوره کــړي وي، نه شي کولی له هغې دعوا سره مواجه شي چې د لاسلیکوونکو پر وړاندې اقامه شوې وي، مګر دا چې یاده دعوا له سند څخه منشاء اخیستې وي (مثلاً جعلي سند).

د بــرات، حجــت او چك له حقوقي ادعا څخه د زمان مرور د خاصو احکامو په وســیله تآکل کېږي او د زمانو له نور مرور څخه لنډه وي.

برات Draft

د افغانســتان د ســوداګرۍ په اصولنامه کې برات تعریف شوی نه دی، خو د دې سند تعریف دا ډول دي: برات ســوداګریز ســند دی، چې د صادروونکي یا مبتکر له خوا پر مخاطب باندې د ترلاسه کوونکي په ګټه صادر شوی وي. په دې تعریف کې له مبتکر څخه موخه (صادروونکی)، له مخاطب څخه (هغه شخص چې د پیسو د ورکړې دستور ورکول کېږي) او له ترلاسه کوونکي څخه (هغه شخص چې د برات حامل دی او پیسې ورته ورکول کېږي) ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برات حقوقي ماهیت

بــرات معمــولاً د توکو یا خدمت پر وړاندې صادرېږي او صادروونکي ته تســلیمېږي. دا رابطه د برات د صدور لامل تشــکیلوي، چې د اصل رابطې پــه نامه یادېږي. د برات له صدور او د هغه د دوران له پیل وروســته، هغه اشــخاص لکه ظهرلیکونکي، ضامن او برات اخیســتونکي په بېلابېلو عناوینو پر هغه لاســلیك کوي، چې د هغو پر بنســټ نوی تعهد رامنځ ته کېږي، چې براتي تعهد ورته وایي.

په اقتصادي ژوندانه کې د برات رول

له اقتصادي پلوه برات د ورکړې او د باور د ترلاســه کولو وســیله ده. اوسمهال برات د ورکړې د وسیلې په توګه په کورنیو سوداګریزو اړیکو کې څرګند رول نه لري، ځکه په دې ډول اړیکو کې ورکړه په نقدي ډول یا د بانکي چك او یا حوالې په ډول ترسره کېږي او تر ډېره بریده د ډاډ وړ بلل کېږي. برعکس په نړیوالو اړیکو کې له برات څخه ګټه اخیستل معمول دي، ځکه هغه وسیله ده چې له یوه هېواده بل هېواد ته د پیســو د نقد لېږد او همداشــان د پیسو د تبادلې مخنیوی کوي او د خرڅوونکي یا پلورونکي لپاره تضمین دی.

د برات له صدور وروسته انتقال

برات د لومړني درلودونکي په لاس کې قرار مومي. دا شخص کولی شي هغه له ځانه سره وساتي او یا د اړتیا له مخې د ظهرلیکنې له لارې یې بل شخص ته ورکړي.

ظهر لیکنه

د برات د انتقال وســیله ده، چې د لاســلیك له لارې منتقل الیه ته تســلیمېږي. د افغانستان د ســوداګرۍ قانون په ۴۸۲ ماده کې راغلي: (ظهرلیکنه یا پخپله پر برات یا له برات سره په ملحقه پاڼه ظهرلیکنه لازمي ده او د ظهرلیکونکي له خوا باید لاسلیك شي. که په ظهرلیکنه کې د حامل نوم یاد شــوی نه وي او یا ظهرلیکنه د برات په ظهر او یا په متصله پاڼه کې یې یوازې پر لاســلیك اکتفا کړې وي، دا ظهرلیکنه سمه او معتبره ده (سپینه ظهرلیکنه).

د برات ورکړه:

قبلوونکي شخص مسوولیت لري، چې د برات د موعد له رسېدو سره سم په برات کې مندرجه وجه ورکړي. د ځینو حقوقپوهانو په اند حتا په هغه صورت کې چې برات اخیستونکي شخص قبول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی نه وي او محل (د تعهد قید) هم ټاکل شوی نه وي، پر ورکړه مکلف دی. البته په دې صورت کې صادروونکي ته د مراجعې حق لرلی شي. په دې هکله د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۰۷ ماده څرګندوي: (حامل اړ دی، په هغه ورځ چې برات ورکول کېږي او یا منتها تر دوو کاري ورځو وروسته مخاطب ته رجوع وکړي.)

پــه هغه صورت کې چــې درلودونکي د برات لومړنــۍ پاڼه ورکه کړې وي، هغــه ته ورکړه د وروســتۍ نسخې پر بنسټ ترسره کېږي، ځکه برات په متعددو نسخو کې چې یو له بل سره توپیر ونه لري، صادرېدلی شي.

سوداګریز حجت (د دین فته یا سفته)

حجت له هغه ســند څخه عبارت دی، چې د هغه په وســیله لاسلیك کوونکی د دې پر ځای د وجه د ورکړې امر د موعد د پای ته رسېدو پر مهال درېیم شخص ته ورکړي، پخپله د ورکړې متعهد کېږي یا په بله وینا ســوداګریز حجت هغه ســند دی، چې د هغه له امله لاسلیکوونکي ژمنه کوي، چې مبلغ به په ټاکلي یا عندالمطالبه موعد کې د حامل یا معین شخص په وجه کې یا د هغه حواله کوونکي شخص ته برابروي. په سوداګریز حجت کې برعکس دوه اشخاص مطرح دي:

۱- لاسلیکوونکی یا سند ورکوونکی.

۲- اخیستونکی یا سند ترلاسه کوونکی.

قانون د حجت لپاره ځانګړی شــکل نه دی ټاکلی، خو د هغه ارګان یې مشــخص کړی دی. د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده د حجت شرایط په لاندې ډول بیانوي:

۱- د سند پر مخ د حجت د کلمې لیکل، په هره زمانه کې چې لیکل شوې وي

۲- د مبلغ شرط او بلاقصده ورکړه.

۳- د ورکړې موعد

۴- د ورکړې ځای

۵- د هغه شخص نوم چې د مبلغ ورکړه د هغه په وجه یا امر کېږي.

۶- د حجت د لیکنې نېټه او ځای

۷- د حجت د صادروونکي لاسلیك.

د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده څرګندوي هغه سند چې یو له پورتنیو مواردو څخه ونه لري (د لاندې مواردو په استثنا) حجت نه بلل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– هغه حجت چې د ورکړې موعد یې لیکل شوی نه وي، د غوښتنې پر مهال یانې عندالمطالبه د ورکړې وړ دی.

– کــه پــه یوه حجت کې د ورکړې ځای لیکل شــوی نه وي، د هغه د صــدور ځای د هغه د ورکړې ځای او په عین وخت کې د صادروونکي اقامت ګڼل کېږي.

– که د حجت په متن کې د صدور ځای نه وي لیکل شوی، د صدور محل همدا محل بلل کېږي چې د لاسلیکوونکي د نامه ترڅنګ لیکل شوی وي.

د برات او حجت ترمنځ ځینې مقررات مشــترك دي چې له ۴۸۰ تر ۵۳۹ مادو پورې بیان شــوي دي، چې دوه اصلي ارکان یا عناصر لري او په لاندې ډول دي:

۱- لاسلیکوونکی، یا متعهد یا مدیون،

۲- اخیستونکی، چې ممکن معین شخص وي او یا دا چې حامل وي.

حجت د عمومي قراردادونو او تعهدونو د بنســټیزو شرایطو تابع دی او دا چې له سوداګریزو اســنادو څخه ګڼل کېږي، د هغه په اړه په ســوداګریزو اســنادو پورې اړوند احکام او قواعد لکه، ظهرلیکنــه، ضمانــت، د ورکړې موعد، د نه ورکړې په صورت کې د رجوع حق، باالواســطه ورکړه، جعل او تحریف، د وخت تېرېدل او د رســمي ورځو صورت حســاب، پر برات باندې د تطبیق وړ احکام د اعتبار وړ دي.

د برات او حجت پرتلنه

برات او حجت دواړه سوداګریز سندونه دي، چې عمده توپیرونه یې لاندې دي:

الــف: په بــرات کې معمولاً درې تنه ګډون لري، یانې برات کــش، د برات درلودونکی او برات اخیســتونکی. د دې اشخاصو له شتون پرته برات منځ ته نه شي راتلی. په حجت کې دوه تنه ګډون لري یو یې تعهد کوي چې په سند کې مقرره وجه نورو (متعهد له) ته ورکړي.

ب: په حجت کې د قبولۍ موضوع شتون نه لري، ځکه حواله د بل کس پر غاړه نه ده.

ج: په برات کې د محال یا محال له اســم قید الزامي دی، حال دا چې په حجت کې دا ډول الزام نه شته، له دې امله حجت په حامل وجه کې د اسنادو جز ګڼل کېږي.

د: د برات معاملات د ســوداګریزو معاملاتو جز دي، هغه که د ســوداګر یا غیرســوداګر ترمنځ صــورت ومومــي، امــا حجت که څه هــم د ضمانت او اصولو لــه پلوه د برات غونــدې دی، ذاتاً سوداګریز عمل نه دی او عموماً د عادي وګړو ترمنځ صورت مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برات او حجت او بهرني قوانين

ممکــن برات او حجت په داســې هېوادونو کې تبادلــه شي، چې قوانين يې له يو بل سره توپير ولري، له دې امله د افغانســتان د ســوداگرۍ اصولنامه لکه د نورو هېوادونو د قوانينو غوندې د قوانينو په رابطه يا تعرض مقررات پيشــبيني کړي او په ۵۴۲ ماده کې يادونه شــوې ده(د برات په تعهداتو کې د اشخاصو اهليت د متبوع دولت د قوانينو له مخې تعهدکوونکي اشخاص تثبيتېږي.)

د افغانســتان د ســوداگرۍ د اصولنامې په ۵۴۳ ماده کې له صدور څخه وروســته د تعهد په هکلــه راغــي: (د برات په معامله کې د هر ډول تعهدونو اجراکــول د هغه هېواد د قوانينو تابع دي، چې تعهد هلته رامنځ ته شوی وي.)

چک

چك د برات او حجت غوندې تاريخي ســابقه نه لري، ظاهراً د بانکونو له پيدايښــت سره منځ ته راغلی. له سوداگريزه پلوه چك له معتبرو اسنادو څخه گڼل کېږي او د وجه د ورکړې د موندلو لپاره د نقدو پيســو پر ځای کارول کېږي. خلك له چك څخه د توکو، مالونو او اجناســو د پېرودنې په معاملاتو کې کار اخلي او د نقدو پيسو په عوض يې بيې د چك په وسيله ورکوي. د يادونې ده چې چك له سوداگرو پرته عام خلك هم کاروي.

د چك تعريف

د نــړۍ د ډېــرې هېوادونو قوانينو او د افغانســتان، فرانســې، المان، ايټاليا، ســويس او نورو هېوادونــو د ســوداگرۍ اصولنامو د چك لپــاره تعريف نه دی وړاندې کړی، يــوازې د هغه اړين شرايط يې وړاندې کړي دي، خو د ايران د ســوداگرۍ اصولنامې په ۳۱۰ ماده کې يې چك داســې تعريف کړی دی:

چــك هغه ليکنه ده، چې له امله يې صادروونکی هغه وجوه چې د محال عليه سره وي ټول يا ځينې مسترد او يا بل ته ورکوي.

د برات او چك ترمنځ توپيرونه دادي

الف: برات اصلاً د قرض وســيله ده، خو چك د وجه د اســترداد يا ورکړې وســيله ده، ياني چك عندالمطالبه حواله ده، خو برات حداکثر مهلتي حواله ده.

ب: هــر شــخص (حکمي او حقيقي) د برات مخاطب کېــدای شي، خو حتمي ده چې د چك مخاطب يو بانك وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: بــرات تر ذخيرې مخکې مخاطب ته ايســتل کېداى شي، خو د چك صدور د افغانســتان د سوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۱ مادې له مخې او همداشان د نړۍ د يو شمېر هېوادونو د سوداګرۍ د اصولنامو له مخې په داسې حال کې صادرېدلى شي، چې صادروونکى د مخاطب پر وړاندې دارايي ولري.

د: د بــرات پــه ځينو ډولونو کې د پولي ټکټ شرط صريحاً درج کېدلى شي، خو د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۲ مادې او د نړۍ د يو شــمېر هېوادونو د سوداګرۍ د قوانينو له مخې، که چېرې چك د پولي ټکټ په شرط صادر شوى وي، دا ډول شرط معتبر نه دى.

هـ: په برات کې پرته له دې چې صاردوونکى قبولي منع کړي، حامل حق لري په هره لحظه کې چــې وغواړي مخاطب وغواړي، خو د نړيوالو مقرراتو له مخې چك قبولي نه ايجابوي، ځکه ســند رويتي دى او عندلرويت د ورکړې وړ دى.

د چک لېږد

چــك د برات او حجت غوندې د لېــږد وړ دى او د ظهر ليکنې له لارې يې لېږد ممکن دى. د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې د ۵۵۹ مادې له مخې هر چك حامل ته د محرر چك په استثنا، د ظهرليکنې وړ دى، مګر دا چې صادروونکي په چك کې دا جمله (د لېږد وړ نه دى) ليکلې وي.

د اووم څپرکي پوښتنې

۱ – سوداګريز اسناد څه ته وايي، د سوداګرۍ په برخه کې يې پر اهميت رڼا واچوئ؟

۲ – حجت يا سفته څه ته وايي او له برات سره يې توپير په څه کې دى؟

۳ – برات څه ډول سوداګريز سند دى او له چك سره څه توپير لري؟

۴ – ظهرليکنه کوم مفهوم لېږدوي؟

۵ – ايا برات، حجت او چك د ظهرليکنې په وسيله د لېږد وړ دي او که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

دېوالي کېدل (افلاس)

ټولیزه موخه:

د دېوالي کېدو پېژندنه، له افلاس سره يې توپیر او د دېوالي کېدو ډولونه.

د زده کړې موخې: محصلین به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته لاندې څیزونه زده کړي:

- دېوالي کېدل به زده کړي.
- د دېوالي کېدو او افلاس ترمنځ توپیرونه به زده کړي.
- د دېوالي کېدو ډولونه به وپېژني.

کلــه چــې د دېوالي کېدو یا افلاس لــه اصطلاح سره مخ کېږو، زموږ په ذهن کې د ســوداګر یا سوداګریزو شرکتونو ناوړه او ناسم حالات خطور کوي، چې په ناوړه اقتصادي او حقوقي حالت کې قرار لري. البته د ســوداګر ناوړه اقتصادي حالت په دې مانا دی، چې د ســوداګر مالونه او شتمني له لاســه وتلې ده او د ســوداګریز فعالیت پر مخ بېول ورته ستونزمن شوي دي، خو ناوړه حقوقي وضعیت په دې مانا دی، چې ســوداګر یا ســوداګریز شرکت د حقوقي شــخصیت په توګه له ثالثو اشــخاصو یا وګړو سره معاملې ترسره کړي او یو لړ تعهدات او وجایب ئې پر غاړه اخیســتي، چې د دېوالي کېدو په صورت کې نشي کولی خپل تعیدات ایفا کړي.

چې په پایله کې یو شمېر نور کسان زیانمنېږي، چې دېوالي شوی سوداګر یا سوداګریز شرکت د داینینو او ثالثو اشخاصو پر وړاندې مسوولیت لري. د دې لپاره هغه دین چې پر دېوالي شوي کس باندې دی ادا شي، موضوع عدلي او قضایي ارګانونو ته سپارل کېږي، ترڅو د وګړو د حقونو احقاق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عدلي او قضايي ارګانونو په وسيله صورت وومومي. نو په دې توګه د دې ډول مسايلو په هکله د حقوقي مقرراتو او قواعدو شتون اړين ګڼل کېږي او دا ډول قواعد او مقررات د (ديوالي کېدو او افلاس د قواعدو) په نامه يادېږي.

د ديوالي کېدو ټوليز مفاهيم

په پخوا زمانو کې څوك چې د خپلو بديهيو پر ورکړه قادر نه وو، هغه به مفلس بلل کېده او په دې زمينه کې حاکم مقررات به يې د افلاس د قواعدو په نامه يادول. هر وګړی که به هغه سوداګر و او کــه عــادي وګړی، چې خپل پورونه به يې ادا کولی نه شــوای د دې حکمونو تابع ګڼل کېده. کله چې اقتصادي اړيکو پراختيا ومونده او سوداګريزو فعاليتونو له جغرافيايي محدودې څخه سر وايســت، قانون پوهان دې چارې ته متوجه شــول چې د ســوداګرۍ کسب د هغه خصوصيت پر بنسټ چې لري يې، د ځانګړو مقرراتو وضع کولو ته اړتيا لري. پر دې بنسټ د خصوصي حقوقو په ساحه کې نوې ځانګه رامنځ ته شوه، چې د سوداګرۍ د حقوقو په نامه ونومول شوه.

وروسته له دې چې د سوداګرۍ حقوقو له مدني حقوقو څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه، طبيعتاً مدني حقوقو پر ځای نوي مفاهيم ځای پر ځای شول، چې يو يې هم ديوالي کېدل (Bankruptcy) دی، چــې لــه افلاس سره مترادف ګڼل کېږي. د يادونې وړ خبره ده، چې د ديوالي کېدو اصطلاح يو نوی مفهوم دی، چې په سوداګريزو معاملاتو کې يې د افلاس ځای نيولی دی. زموږ په هېواد کې دا مفهوم په بشپړه توګه له يو بل نه مجزا نه دی او دواړه اصطلاحګانې بعضاً يوه مانا افاده کوي او په يوه مانا کارول کېږي، حال دا چې په يو شــمېر نورو هېوادونو کې دا دواړه اصطلاح ګانې ځان ځان ته د کارولو موارد لري. دلته تر ډېره بريده هڅه شوې چې دا دوې اصطلاح ګانې سره تفکيك شي. دا دواړه ځينې وختونه يو د بل مترادف کارول شوي، چې د هېواد له حقوقي دريځ او په دې برخه کې له نافذو شويو قوانينو سرچينه اخلي.

د افلاس يا ديوالي کېدو تعريف

افــلاس د فلــس له فصل څخه د ف او ل په فتحــه سره د مفلس صفت دی. مفلس هغه څوك دی، چې د هغه د افلاس حکم د واکمنې محکمې له خوا صادر شوی وي. د افلاس د حکم د صدور شرط دا دی، چې د پام وړ شــخصي ديونان (پوروړوي) د محکمو په نزد ثابت شــوي وي او اموال او مطالبــات يــې د هغه له ديون څخه لږ وي او لږترلږه يو تن له داينينو څخه له محاکمو څخه د هغه د حجر غوښتنه کړې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دیــوالي کېدو او افلاس د اوصولنامې په لومړۍ مــاده کې د دیوالي کېدو او افلاس د تعریف په هکله راغلي دي: (کله چې یو تاجر یا سوداګریز شرکت تر دې بریده بند یا یې په کار کې ځنډ راشي، چــې د پورونو او یا نورو نقــدي تعهداتو له ورکړې عاجز شي د دې ډول حالاتو په پایله کې دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي.)

پر دې بنسټ دېوالي کېدل تاجري حالت دی چې:

لومړی: د خپلو پورونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګریز تعهدات چې د ورکړې موعد یې پوره شــوی وي، عملي کړي. ممکن سوداګر مال او شتمني ولري، چې د پورونو د ورکړې لپاره کافي وي، خو په داسې وضعیت کې وي، چې فعلا خپل پورونه ادا نه شي کړای. مثلاً د هغه املاك د بل په ګرو کې وي، چې د مرتهن له غوښــتنې ډېر ارزښــت ولري او امکان ونه لري چې دا مالونه د نورو پوروړو پورونه ادا کړي.

دویم: یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شــوی وي، کله چې واکمنې محکمې د یوه سوداګر د دیوالي کېدو حکم صادر کړی نه وي، د علاقې وړ اشخاص نه شي کولی د دیوالي سوداګر د سوداګریزو معاملاتو د ترسره کولو خنډ وګرځي، خو هغوی کولی شي له محکمې څخه د سوداګر یا ســوداګریز شرکت د دیوالي کېدو د حکم غوښتنه وکړي. د دې لپاره چې د دیوالي کېدو او افلاس تر منځ مو توپیر پېژندلی وي، نو لازمه ده چې را ویې سپړو.

د سوداګر په دیوالي کېدو کې دولتي چارواکي د پوروړو له پلاوي سره دخالت کوي او د شخص ټول اموال د پوروړو ترمنځ وېشي، خو د افلاس په هکله یوازې مدیون کولی شي د داین پر وړاندې دعوا وکړي.د ټولو داینینو په نســبت د دیوالي شــوي شــخص د دیوالي کېدو حکم موثر دی، خو د افلاس په دعوا کې یې پایلې نسبت هغه کس ته چې په دعوا کې دخالت لري، اثر لري.

دریېــم: دېــوالي کېدو کې ټول موجل دیون په معجل بدلېږي، حال دا چې په افلاس کې موجل په معجل نه بدلېږي.

څلورم: دیوالي خپل اعتبار له لاســه ورکوي او اعــاده یې هغو شرایطو ته اړتیا لري، چې قانون ټاکلي دي، حتا بعضاً دیوالي شــوی شــخص ممکن له ځینو ټولنیزو او اقتصادي حقونو څخه هم بې برخې شي، خو د مفلس شخص په هکله تل داسې نه وي.

پنځم: په دیوالي کېدو کې دیوالي شــوی شــخص په خپله شــتمنۍ او مال کې له تصرف څخه محرومېږي، حال دا چې په افلاس کې دا محدودیت نشته.

شپږم: تر دیوالي کېدو وروسته د تصفیې مقررات اجرا کېږي، خو په افلاس کې دا ډول مقررات نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم: ديوالي كېدل او قواعد يې خاص سوداګر شخصيتونه دي، او په افلاس كې يې مقررات په غيرسوداګرو اشخاصو پورې اړه لري.

اتــم: ديوالي كېــدل ممكن په بېلابېلو ډولونو (عادلي، تقصير، تقلب) باندې وي، خو په افلاس كې دا ډول تفكيك او تشخيص شتون نه لري.

ديوالي كېدل او حقوقي ماهيت

ديوالي كېدل په تاجر پورې تړلي، چې د هغه د پورونو په وركړه كې ځنډ راغلى وي. د محكمې رول، د داينينــو وضعيت او د ديوالي كېدو مســئله پــه دې ډول ده، چې د ديوالي كېدو موضوع د خصوصي حقوقو د نورو ځانګو څخه بېله مشخصوي، په داسې ډول چې ځان ته حقوقي ماهيت ولري، چې په لاندې ډول به اشاره ورته وشي.

الف- د محكمې رول:

په دې اړه چې محكمه د ديوالي كېدو په وضعيت كې څه رول لري، بايد ووايو چې يو سوداګر يا ســوداګريز شركت تر هغه وخته له حقوقي پلــوه د ديوالي كېدو په وضعيت كې قرار نه مومي، چــې محكمــې دخالت نه وي كړى او د ديــوالي كېدو حكم يې نه وي صادر كــړى. كه څه هم د ديوالي كېدو د حكم په صادرولو او د ناظر غړي په ټاكلو سره د محكمې د تصفيې مدير ظاهراً له رســيدګۍ څخه فارغېږي، ولې د محكې عاليه نظارت د ديوالي كېدو د امر په نســبت د شكايت د مرجــع په توګه د ديوالي كېدو د دورې تر پايه باقي پاتېږي. د محكمې دخالت حتا بعضاً د ديوالي كېدو د چارې تر پاى ته رســېدو وروســته هم غځېږي او د اعتبار د اعادې د تقاضا لپاره د حكم د صادرېدو تر مهاله باقي پاتېږي.

د محكمې رول د داينينو د حقونو د ســاتلو لپاره اصولاً پيشــبيني شــوى او د ديوالي شــوي په مجازات كې په تقصير او تقلب سره ډېره محسوســېږي. د ديوالي كېدو له لارې د دولت نظارت د نظارت كوونكي د اهرام په څېر دى چې په دوامداره توګه د ديوالي كېدو د دعواوو د حل او فصل كولو په برخه كې بنسټيز رول لري.

د داينينو وضعيت

داينــين د ديــوالي كېدو په چاره كې خاص حقوقي وضعيت لري، ځكه د محكمې تر دخالت او نظارت وروســته همدا داينين دي چې ديوالي شــخص ته د ارفاقي قرارداد د موافقې په ترڅ كې د فعاليت اجازه وركوي، برعكس د ارفاقي قرارداد په وړانديز سره دا مجال له هغه څخه سلب كولى هم شي او په پايله كې د هغه اموال د داينينو ترمنځ د هر داين د حقوقو په نسبت وېشل كېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معهذا په دې زمينه کې داينينو اختيار مطلق نه دی، په داسې ډول که ديوالي شوی سوداګر د ديوالي کېدو له اړخه په تقلب مفهوم پيدا کړي، د هغه د کار په ادامه سره د داينينو موافقت موثر نه دی او د داينينو د تمايل سره سره يې مالونه وېشل کېږي. په دې ترتيب د قانون جوړوونکي په واسطه اټکل شوی مصلحت د داينينو تر تمايل مقدم دي.

په غيرسوداګريزو دعواوو کې معمولاً هغه څوك چې د مدعي په توګه دعوا پيلوي، د ضروري شرايطو د شتون په صورت کې په يوازې سر کولی شي د دعوا له نتيجې څخه د ځان په ګټه کار واخلي، اما د ديوالي کېدو په دعوا کې که څه هم د قانون له مخې يو له داينينو څخه کولی شي د مدعي په توګه د ديوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه کوکړي خو د حکم تر صدور وروسته متقاضي داينين له دې اړخه د نورو پر وړاندې کوم امتياز نه تر ګوتو کوي او صادر شوی حکم د ديوالي شوي سوداګر ټولو داينينو ته رسېږي.

د دېوالي په هکله

د حقوقو د نورو څانګو خلاف، ديوالي شوی سوداګر د ديوالي کېدو د حکم تر صادرېدو وروسته په مالي چارو کې له دخالت نه منع کېږي. هغه معاملې چې ديوالي شوي سوداګر د خپلو ديونو د ورکړې له نېټې مخکې يا وروسته ترسره کړي، ځينې يې د فسخې وړ او ځينې يې د بطلان وړ ګرځي. دا هغه خصوصيت دی چې د ديوالي معاملې لپاره په پام کې نيول شوی دی.

د دېوالي کېدو شرايط

د دې لپاره چې د ديوالي کېدو احکام مو د سوداګر يا سوداګريز شرکت په اړوند تطبيق کړي وي، د يو لړ شرايطو شتون اړين دی. له هغو پرته لکه څنګه مو چې وويل د ديوالي کېدو احکام نسبت افلاس ته توپير لري، نو ځکه نه شو کولی د سوداګر او يا سوداګريز شرکت د ديونو نه ورکړې ته ديوالي کېدل ووايو، ځکه د ديوالي کېدو اطلاق د اشخاصو په يوه مشخص صنف پورې مختص دی، چې نه شي کولی خپل ديون پر موقع سره ورکړي، سره له دې چې سوداګر يو مقدار پانګه او شتمني په واك کې ولري، چې دا پانګه د هغه له ديونو څخه لږه وي او دا چې بالفعل د هغه په واك کې نه وي. د موضوع د روښانيا لپاره لازمه ده دا شرايط د ديوالي کېدو د تعريف مطابق او د ديوالي کېدو او افلاس د اصولنامې سره سم چې مخکې مو يادونه وکړه، داسې را لنډ کړو.

۱ - د دې لپاره چې ديوالي کېدل تحقق ومومي، لازمه ده چې ديوالي شوی شخص سوداګر يا سوداګريز شرکت وي.

۲ - د سوداګريز اهليت د شرط پوره کيدل، چې دا اهليت د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې له مخې د ۱۸ کلنۍ سن پوره کول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - دېوالي کېدل دسوداګریزو کړونو اومعاملو سره تړل دي.

۴ - د ســوداګر دیون په ســوداګریزو معاملاتو پورې تړلي وي، یانې د یوه سوداګر یا سوداګریز شرکت غیرسوداګریز دیون د دیوالي کېدو په احکامو پورې مستلزم نه دي.

۵ - پــر وخــت او موقع د دین یا دیون نه ورکړه د هغــه د ورکړې د ناتوانۍ له امله وي او له هغه پرته صرف نه ورکړه لکه نکول له برات څخه په دیوالي کېدو پورې مستلزم نه وي.

۶ - شتمنۍ ته نه لاسرسی لازم نه دی، د سوداګر شتمني د هغه تر دیون کمه وي، بلکې که ونه شي کولی خپل دیون ورکړي دیوالي دی، څکه ممکنه ده تاجر خپلې شــتمنۍ ته لاسرسی ونه لري یا کافي نقدیه یا د خرڅلاو توکي ونه لري او ونه شي کولی خپل دین ادا کړي او یا په بله وینا د دیوالي کېدو په چاره کې توان او اســتطاعت ونه لري، بلکې د هغه ملاك د دیون په ورکړه کې وقفه ده، که څه هم د تاجر له شتمنۍ کم نه وي.

لکه څنګه چې ولیدل شــول کله چې پورتني شرایط د یوه شــخص په هکله شــتون ولري او یاد شــخص د دیــون په ورکړه قادر او د محکمــې مخارج نه شي، د دیوالي کېــدو احکامورباندې تطبیقېږي. د پورتینو شرایطو د نه شتون په صورت کې هغه شخص چې د دیونو د ورکړې توان ونه لري د افلاس احکام چې په مدني قانون کې راغلي ورباندې تطبیقېږي.

د دېوالي کېدو حکم او آثار

د دیــوالي کېدو حکم: ســوداګریزې محکمې د دیوالي کېدو د اعلام تر وصول وروســته تاجر یا ســوداګریز شرکت ته د موضوع د رســېدنې لپاره وخت ټاکل کېــږي او محکمه د دیوالي شرکت یا ســوداګر په حضور یا غیاب کې او د متقاضي شــخص په حضور کې موضوع ته رســېدنه کوي او د دیون د ورکړې په برخه کې د توقف تر احراز وروســته د تاجر د دېوالي کېدو حکم صادروي. یاد حکم د لاندې ټکو درلودونکی وي:

۱- د موضوع د جریان شرح او مقدمه.

۲- د محکمې له نظره په احزار سره د توقف اړوند دلایل

۳- د توقف نېټه د ورځې، میاشتې او کال په قید سره.

۴- د تصفیې د مدیر او ناظر غړي ټاکل.

۵- د مالونو او شــتمنۍ د مهر او موم امر، د شــتمنۍ توقف او د غوښــتنې په صورت کې د تاجر توقیف.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دېوالي کېدو اثرات

دیوالي کېدل لاندې اثرات لري:

الف- د داینینو ترمنځ د دیوالي شـــویو مالونو وېشـــل: د دیوالي کېدو د حکم تر اعلام وروسته، دیوالي شوي مالونه د تصفیه کوونکي پلاوي له خوا اداره او وروسته د داینینو ترمنځ د دین د تناسب پر بنسټ وېشل کېږي.

ب- د داینینو د غونډې جوړېدل: د داینینو لومړنۍ غونډه باید د افغانستان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۴۲ مادې له مخې د دیوالي کېدو د حکم تر اعلان لږ ترلږه یوه اونۍ او حداکثر ۳۰ ورځې وروسته جوړه شي.

ج- د دیوالي شـــوي په نســـبت د حکم اثرات: د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۶ مادې مطابق د ســـوداګرۍ د کســـب خلاف اعمالو ارتکاب، ناوړه اغېزې لکه د دیوالي شوي نیول، زنداني کول له ځانه سره درلودلی شي.

د دېوالي کېدو ډولونه: دیوالي کېدل ممکن له لاندې دریو ډولونو څخه وي:

۱- عادي دیوالي کېدل،

۲- په تقصیر سره دیوالي کېدل،

۳- په تقلب سره ډیولي کېدل.

عادي دېوالي کېدل

عـــادي دېوالي کېدل هغه دي، چې ســـوداګر د بهرنیو عواملو او یا غېرمترقبه پېښـــو له امله له تقصیر او تقلب پرته متوقف شي، په دې مانا چې یو ســـوداګر خپلې ورځنۍ معاملې په ښـــه توګه ترسره کړي او لګښـــتونه یې هم د ســـوداګریز عاید سره ســـم وي، خو د ځینو غېرمترقبه پېښو یانې بهرنیو عواملو له امله دیوالي شي او دا عوامل د افغانســـتان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۳۹ مادې له مخې په اثبات رسېدلی شي. په دې ډول حالاتو کې د سوداګر دیوالي کېدل عادي دي او مجازات ورباندې د تطبیق وړ نه دي. سربېره پر دې د ارفاقي قرارداد د تړون تمه هم لري او دا داسې سوداګر په نسبت داینین د عمل له شدت څخه کار نه اخلي.

۱- پـــه تقصیـــر سره دیوالي کېدل: تقصیر هغه عمل ته وایي، چې شـــخص یـــې په تر سره کولو مکلف وي، خو له خپل توان سره سره هغه ترسره نه کړي. تقصیر د بې احتیاطۍ او غفلت په مانا هم دی. تقصیر یا خطا له حقوقي پلوه په عمل کې د ســـوء نیت نشـــتوالي ته وایي، چې له امله یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثالث اشخاص زیانمنېږي. په جزايي قوانينو کې داسې موارد شته چې له عملي مجرمانه قصد او نیت پرته سر راپورته کوي، چې د جزا استحقاق لري.

دا ډول جرایم غیر عمدي وي. د ســوداګرۍ په حقوقو کې دا ډول دیوالي کېدل د عادي افلاس برعکس، د ســوداګر اراده په خپل دیوالي کېدو کې په غیرمســتقیم ډول دخیله ده او د سوداګریزو اصولو د نه مراعاتولو او د نه پاملرنې له امله رامنځ ته شوي. مثلاً هغه سوداګر چې ورځني عواید يې لږ اما برعکس ورځني لګښــتونه يې دوه چنده وي، په دې صورت کې که چېرې یاد ســوداګر له دیوالي کېدو سره مخ شي، دیوالي کېدل يې په تقصیر سره دي، سر بېره د خپلو پورونو په ورکړه، پــه بله جزا هــم محکومېږي. د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامــې د ۴۰ مادې له مخې دې پایلې ته رســېږو چې په دیوالي کېدو کې څنګه چې ســوداګر یا شرکت سوداګریز اصول او ظوابط رعایت کړي نه دي او د ســوداګریزو معاملاتو په برخه يې ســهل انګاري کړې وي، نو سوداګر مقصر ګڼل کېږي او په هغه صورت کې چې تقصیر مطرح شي، ورسره د موضوع جزايي اړخ هم مطرح کېږي.

۲- **پــه تقلــب سره دیوالي کېدل:** عملي تقلب دی، چې د فاعل مقصود د نورو حقونو یا ګټو ته زیان رسول یا د قانون نقض دی. تقلب یو جرم دی چې په ناوړه نیت باندې اړه لري. د سوداګرۍ په حقوقو کې په دې صورت کې ســوداګر واقعاً مفلس شــوی نه وي. د دې لپاره چې نور سوداګر چې خپل داینینو ته صدمه ورسوي، ځان مفلس ښيي. د اسنادو د جعل له لارې په خپلو سوداګریزو دفترونو کې هڅه کوي، خپله خبره ټینګه کړي. خو کله چې موضوع د محکمې له خوا وڅېړل شي، لیدل کېږي چې یاد سوداګر واقعاً دیوالي شوی نه دی، بلکې له چل او فرېب څخه يې کار اخیستی دی او غواړي له دې لارې د خپلو پورونو ورکړه وځنډوي. وروســته له دې چې ثابته شي، چې یاد ســوداګر په دې حالت کې دیوالي شــوی نه دی، محکمه په تقلــب سره د دیوالي کېدو خپل حکم صادروي، سوداګر د خسارې پر جبران سربېره د محکمې له خوا پر نورو جرایمو هم محکومېږي.

لکه څنګه چې وویل شــول، د ســوداګریزې اصولنامې له مخې هېڅکله دیوالي شــوی نه دی، بلکې ځان دیوالي ښيي، چې موخه يې هغه زیان او ضرر دی، چې نور يې باید وګالي. که دا موضوع څرګنده شي چې سوداګر په تقلب سره عمل کړی دی، د زیان پر جبران سربېره د مجازاتو مستوجب هم ګڼل کېږي.

د دیوالي شوي سوداګر د اعتبار اعاده

د ســوداګرۍ له عمده او بنســټیزو اصولو څخه یو هم اعتبار او اعتماد دی، اما د ســوداګر دا اعتبار او اعتماد د هغه د دیوالي کېدو له امله له منځه ځي. تر دیوالي کېدو وروســته، ســوداګر یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګریز شرکت او ثالث اشخاص نه شي کولی د هغه پر وړاندې باور وکړي او له هغه سره معاملې ته مخه کړي. په دې کې شك نشته چې دیوالي کېدل د سوداګر اعتماد له منځه وړي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د سوداګر د اعتماد د له منځه وړلو لامل کېږي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د ډېر تقلب په تقصیر سره صدق کوي، د دې لپاره چې د دیوالي شوي اعتبار بېرته اعاده شي، د یو لړ شرایطو شتون اړین دی، چې په لاندې ډول اشاره ورته کېږي:

۱ – دېوالي شوی باید خپل ټول پورونه (دیون) له مخارجي متفرقاتو سره چې له هغه سره اړه لري، ورکړي.

۲ – دېوالي شوی سوداګر په لاندې مواردو کې د عمل د صحت تر ثبات وروسته، د پنځو کلونو پــه موده کــې د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې له مخې، د دیــوالي کېدو له نېټې څخه کولی د اعتبار اعاده وکړي.

۳ – دېوالي شوي سوداګر چې د ارفاقي قرارداد تحصیل او ټولو وجوه چې د ارفاقي قرارداد په سبب یې پر غاړه اخیستي وي، ورکړي وي.

۴ – هغه دېوالي شــوی ســوداګر چې ټولو داینینو یې ذمه وهلې وي او یا د اعتبار په اعادې او رضایت ورکړي وي، له همدي امله اعاده په پنځو کلونو کې د عمل د صحت په اثبات پورې تړلې ده، اعاده د دیوالي شــوي اعتبار او حیثیت په منوط تقلب سره د حیثیت په اعادې سره له جزایي پلوه ده.

د دیوالي کېدو د حکم د صدور لپاره واکمنه مرجع، د ســوداګر د اوســېدو د ځای محکمه ده، البته د ســیمه ییز ســوداګر د اوسېدو ځای دی، چې د ســوداګر کړنې او حقوق هلته قرار لري. د منل شویو اصولو له مخې لاندې اشخاص کولی شي د دیوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي:

۱ – پخپله سوداګر یا سوداګریز شرکت.

۲ – داینین

۳ – ثالث اشخاص (څارنوال، محکمه او پولیس)

۱ – د ســوداګر یا ســوداګریز شرکت د اظهار له امله د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: سوداګر تر بل هر چا له اقتصادي ناوړه وضعې څخه ډېر خبر لري، له دې امله قانون هیله لري، چې پخپله هغه شخصاً محکمې ته خپل توقف اعلان کړي.

۲ – د یوه یا څو تنو داینینو په غوښتنه د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: لکه مخکې چېوویل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شــول، ځني وخت ســوداګر دې ته حاضر نه وي، څکه خپل دیوالي کېدل پټوي. په دې صورت کې داینین کولی شي چې د خپلو مطالباتو په ورکړه کې د ځنډ له امله، له محکمې څخه د ســوداګر د دیوالي کېدو غوښتنه وکړي.

۳ – د محکمــې، مدعــي العموم یا څارنوالۍ د غوښــتنې پر بنســټ د دیــوالي کېدو د حکم صادرېدل: د افلاس او دیوالي کېدو د اصولنامې د ۴ مادې له مخې یوازې دیوالي شــوی ســوداګر او داینــین کولی شي له محکمې څخه دا ډول غوښــتنه وکړي. د دې اختیــار دلیل کولی شي د موضوع اقتصادي اهمیت، د داینینو د حقونو ســاتنه او بلاخره عامه نظم پلي کېدل وي. له اقتصادي پلوه دیوالي کېدل کله کله پر بانکونو او نورو واحدونو باندې هم منفي اغېزې پرېباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتم څپرکي لنډيز

د افلاس او دېوالي کېدو د اصولنامې لومړۍ ماده د دېوالي کېدو د تعریف په هکله وایي: کله چې د یوه سوداګر یا یوه سوداګریز شرکت کاري بندښت او ځنډ تر دې حده ورسېږي، چې د خپلو پورونــو او نورو نقدي تعهداتــو له ورکړې عاجز شي، د دې ډول حالت پــه څرګندېدو سره دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي.

پر دې بنسټ دېوالي کېدل یو سوداګریز حالت دی، چې:

لومړی، د خپلو دیونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګریز تعهدات د هغو د ورکړې پر مهال پوره او عملي کړي.

دویم، یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شوی وي.

د دېوالي کېدو د تعریف په پام کې نیولو سره کولی شو د دیوالي کېدو شرایط داسې را لنډ کړو:

١- د دېوالي کېدو د تحقق لپاره اړینه ده، دیوالي شــوی شــخص یا سوداګر او یا هم سوداګریز شرکت وي.

٢- د سوداګریز اهلیت لرلو شرط د ١٨ کلنۍ د سن پوره کول دي.

٣- له سوداګریزو کړنو سره د دیوالي کېدو تړاو.

۴- پر خپل ټاکلي وخت د پورونو نه ورکړه.

د دېوالي کېدو ډولونه:

١- عادي دېوالي کېدل،

٢- په تقصیر سره دېوالي کېدل،

٣- په تقلب سره دېوالي کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتم څپرکي پوښتنې

۱- دېوالي کېدل څه ته وايي او له افلاس سره څه توپير لري؟

۲- د دې لپاره چې دېوالي کېدل تحقق ومومي، کوم شرايط لازم دي؟

۳- د دېوالي کېدو ډولونه کوم دي او ديوالي کېدل څه ډول ډلبندي شوی؟

۴- کوم اشخاص کولی شي، له محکمې څخه د دېوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي؟

۵- د دېوالي شوي سوداګر د اعتبار د اعادې شرايط کوم دي، شرحه يې کړئ؟

۶- څه وخت دېوالي شوی مديون د مجازات مستوجب پېژندل کېږي او ولې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی

بانکوالي

ټولیزه موخه:

د بانکوالۍ پېژندنه او د هېوادونو په وده کې د هغې رول.

زده کړه ې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته:

- بانکوالي یا بانکداري وپېژني.
- د هېواد د اقتصاد په وده کې به د بانکوالۍ رول توضېح کړای شي.
- د خصوصي بانکونو د تاسیس شرایط به وپېژني.

بانك د حکمي شـخصیت په توګه خپل قانوني حقوق او مکلفیتونه لري او د خپل شخصیت په پـام کـې نیولو سره په یوه یا څو هېوادونو کې په خپل ټاکلي قلمرو کې فعالیتونه ترسره کوي او د مرکزي بانك تر څارنې لاندې وي.

د افغانسـتان د بانکوالـۍ قانون په یوولسـو څپرکـو او ۱۰۱ مادو کـې د د بهرنۍ او کورنۍ پانګونې د ډېرې هڅونې او د اعتماد د راجلبولو د همغږۍ او همداشان په اقتصادي ژوندانه کې د هغه د غوره رول لوبولو په موخه د ۱۳۸۲ کال د وږي د میاشتې پر ۲۷ نېټه توشیح او نافذ شو. د قانون محتوا د سرمایوئي جوړښت د فعالیتونو د ډول او د بانکوالۍ د اداري جوړښت او تشکیل په برخه کې په افغانستان کې د بانکوالۍ د نورو قوانینو په رڼا کې د عطف او پاملرنې وړ ده.

د پورتنیو موضوعګانو په پام کې نیولو سره کولی شو بانك داسې تعریف کړو:

بانك حکمي شخص دی، چې د قانون له مخې د اعتبارونو یا پانګونې د رامنځ ته کولو په موخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر راکړه ورکړه، له خلکو څخه د پولي امانتونو اخیســتلو او یا د ورکړې وړ نورو وجوه اخیستلو پر چارو بوخت وي. د افغانســتان د بانکوالۍ قانون د یوه بانك د تاســیس لپاره عمومي او اختصاصي شرایــط پــه پام کې نیولي، ترڅو د هغو پــه رڼا کې شرکتونه خپل بانــکي فعالیتونه د بانك په توگه ترسره کړای شي.

د بانك د تاسیس آرونه (شرایط)

بانــك، د بانکوالــۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نیولو سره د یوه یا څو تنو حکمي یا حقیقي اشــخاصو په وسیله د موســس یا ونډه لرونکي په توگه تاسیسېږي. کله چې د موسسې غړي خپله لیکلې غوښتنه مرکزي بانك ته وړاندې کړي او خپل برخوال یا سهم لرونکي معرفي کړي، په حقیقت کــې مرکزي بانــك د بانکوالۍ چارو د قوانینــو په رڼا کې هغه د شرکت پــه ډول د بانك د قانوني جوړښت پر بنسټ د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانك قانوني څرنگوالی د افغانستان بانك له خوا چې په دې زمینه کې مالي او پولي سیاستونه تصویب شوي، واضیح او روښانېږي.

لومړی: وروسته له دې چې بانك د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د افغانستان بانك له لیکلي اجازې پرته خپل قانوني جوړښت او تشکیل ته بدلون ورکړي. د پورتنیو طرحه شــویو ټکو په پام کې نیولو سره په ښــه توگه څرگندېږي، چې د افغانســتان بانك واك لري، چې د خصوصي بانکونو فعالیتونه وڅاري او له متني او شــکلي پلوه د بانکوالۍ په سیســتم کې د قواعدو نظم او همغږي وساتي.

دویم: د بانك د تاسیس لپاره د اساسنامې شتون حتمي او اړین دی. د بانك اساسنامه یو رسمي ســند دی، چې له مخې یې د بانك موخې، د فعالیتونو ډول، د مدیرانو د واك او مســوولیت حدود او سرمایوئي جوړښــت، په ځانگړې توگه واکمن یا اســتحقاقي سهام د یوه بانك د بانکي محصولاتو پــه پام کې نیولــو سره مجاز گڼل کېږي. د مرکــزي بانك له خوا د خصوصي بانك د اساســنامې تر تصویب وروسته، خصوصي بانك نه شي کولی په هغه کې بدلونونه وارد کړي، څکه امکان لري چې د تعدیلاتــو راوړل له هغو پولي او مالي سیاســتونو سره ټکر ولري، چې د افغانســتان بانك له خوا تصویب شوي وي.

دریيم: د بانك له تاســیس سره په تړاو د هغه پانگوالي جوړښــت هم یوه حتمي او اړینه چاره ده. یانې د یوه بانك د تاسیس لپاره د بانکي مقرراتو په پام کې نیولو سره د پانگې شتون د تاسیس له ارکانو څخه یو رکن تشــکیلوي. مرکزي بانك د بانك د تاسیس پر مهال لږترلږه د هغه د اولیه او د ورکړې وړ پانگې د میزان د ټاکلو واك د بانك د پانگې له مخې درلودلی شي. بانك مکلف دی چې شتمنۍ یې د هغه د دین (پور) په نسبت د تاسیس پر مهال ډېره وي. بل ټکی چې د یادونې دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دی، چــې پــه بانکونو کې الزامي زېرمې باید لږترلــږه ۸٪ د هغوی د ورځنیو عوایدو له سرجمع څخه تشــکیل کړي. خصوصي بانکونه نه شي کولی چې خپله سرمایه یا الزامي زېرمې د ســهامو یا د پانګې توزیع د مرکزي بانك(د افغانستان بانك) له قبلي اجرا پرته کمې کړي.

د بانکونو د پانګې په اړه د واکمنو ســهامو یا اســتحقاق شتون د توجه وړ دی. واکمن سهم په یوه تثبت کې له هغه مســتقیم یا نامستقیم ســهم څخه عبارت دی، چې درلودونکی یې له پانګې یــا د توجــه وړ د نفوذ د اعمال له امکان څخه د ډېرې رایو درلودونکی کېږي. د یادونې ده چې په اداره کې یو تثبت چې ســهام په کې شــتون ولري، قانون قیودات او محدودیتونه وضعه کړي دي، چې د افغانستان د بانکوالۍ د قانون په ۲۱ ماده کې یې یادونه شوې ده.

څلورم: بل شرط چې د بانك د تاسیس لپاره اړین او مهم دی، هغه د بانك اداري جوړښت دی، یانې بانك باید یو قانوني تشــکیل ولري او د هغو اشــخاصو موجودیت (اسناد) چې په بانکي رتبو کې شامل شوي، د افغانستان بانك ته وړاندې شي. هر بانك باید لاندې تشکیلات ولري:

۱ – د ونډه والو یا سهم لرونکو عمومي مجمعه (د بانك د تصمیم نیولو تر ټولو لوړه مرجع).

۲ – د څارنې پلاوی، د ادارې او بانکي فعالیتونو د څارنې د مسوول په توګه.

۳ – عامل پلاوی، د بانك د اجرایوي چارو او بودیجې د مسوول په توګه.

۴ - د ارزونــې او څېړنــې کمېټه، د حســابوالۍ چــارو، او د عامل پلاوي د غــړو د انتصاب د څرنګوالي په اړوند کنټرول او داخلي ارزونې مســوولیت لري او د ارزونې کمېټه باید د غوښــتنې پرمهال د هغوی جواز مرکزي بانك ته پشنهاد او اجازه یې وغواړي.

د پورتنیو موضوعګانو په پام کې نیولو سره ویلی شو، چې د یادو شویو شرایطو په پام کې نیولو سره یو شرکت د بانکي فعالیتونو په موخه رامنځ ته او ثبتېږي. کله چې شرکت رامنځ ته او ثبت شي، د غوښتنې پړاو د بانکوالۍ د جواز د اخیستلو پر بنسټ رارسېږي.

بانکي اجازه لیکونه یا جواز

د سوداګریزو شرکتونو لپاره چې دبانکې فعالیتونو د ترسره کولو غوښتنه لري دجواز دصدور په صورت کې یي دوه موضوعګاني په پام کې نیول کیږي، جدیدالتاســیس شرکت او موجودي شرکت. دې شرکتونو ته د جواز ورکړه د افغانســتان د بانکوالۍ د قانون د اتمې مادې په پام کې نیولو سره صورت مومي.

مرکــزي بانــك، د یوه بانــك، د هغه د فرعي دفترونــو او څانګو د لغوه کولــو او جواز ورکولو یوازېنۍ مرجع ده. په واقعیت کې د یوه شرکت ټول بانکي فعالیتونه د داســې سند له مخې ترسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، چې د یوې واکمنې مرجع له خوا د بانکوالۍ د جواز په توګه ورکړل شــوی وي. په حقیقت کې د بانکوالۍ جواز هغه اجازه لیك دی چې د بانکي فعالیتونو او پانګوالۍ په موخه د افغانستان بانك له خوا یوه شرکت ته ورکول کېږي.

د یادونې دیادوني وړ ده دهغو شرکتونو دابتدائي بانک مجزا چې دقانون له مخې ثبت اورامنځته شوي باید تر۲۵۰ ملیونه افغانیواویاهغه مفادی کمه نوي چې دافغانستان بانک له لاری ټاکل شوي وي. لــږ نــه وي، د بانکوالۍ جواز د افغانســتان بانك له خوا صادرېــږي. د بانکوالۍ د جواز له تر لاســه کولو وروســته د نافذو قوانینو په پام کې نیولو سره د هېواد د بانکوالۍ په ســاحه کې کولی شي فرعــي دفترونه او څانګې پرانیزي. له فرعي دفترونــو څخه موخه هغه ځای دی، چې په هغه کې بانکي قانوني راکړه ورکړه ترسره کېږي او یا هم ټولې یا ځینې د بانکوالۍ چارې مخ ته وړي.

داخــلي بانك نه شي کولی د افغانســتان بانك له موافقې پرته فرعــي داخلي دفترونه یا څانګې ولري. همداشان جوازونه او اجازه لیکونه د افغانستان بانك له خوا د یوې نامحدودې مودې لپاره د اعتبــار وړ او د انتقــال وړ نه دي او د هغو الزامیت او مرعي الاجرا توب د صدور له نېټې څخه نافذ دی.

بلــه موضوع چې د یوه خصوصي بانك او د هغه د فعالیتونو په اړه مطرح کېږي داده، چې پر داخــلي بانکونو سربېره غیرمقیم بانکونه هم کولی شي پــه یوه هېواد کې فرعي دفترونه او څانګې ولــري. پــه دواړو حالتونو کې د دې ډول څانګو رامنځ ته کــول د هېواد د نافذو قوانینو له مخې ارزول کېږي، د مدیرانو وړتیا، د داخلي ارزونې مناسبوالی، د اټکل شویو مالي فعالیتونو مناسبوالی او د مرکزي بانك هر قناعت د یادو فعالیتونو د تضمین پر بنسټ د افغانستان بانك له خوا صورت مومي.

د بانکوالۍ فعالیتونه

د نافــذو قوانینو په رڼــا کې د بانکونو د فعالیتونو ډول او څرنګولی د افغانســتان د بانکوالۍ قانون په ۳۳ ماده کې بیان شوی دی. د بانکي فعالیتونو په پام کې نیولو سره چې یو بانك یې ترسره کوي، نه شي کولی له نورو بانکي فعالینو سره د عامل، اســتازي، په عمده او پرچون ســوداګرۍ یا صنعتي، حمل و نقل، کرنې، کب نیولو، کانونو، ودانیو کې شریك شي، چې ممانعت د قانون له خوا الزامي نه وي او یاد فعالیت موقتي وي او د موخو د ترلاسه کولو لپاره یې لازم وي، بانك د مرکزي بانك د قناعت تر ترلاسه کولو وروسته کولی شي د دوام د میعاد په ټاکلو فعالیت ترسره کړي.

په بانك کې متولیت

کــه چېــرې د خصوصي بانکونو د فعالیتونــو په جریان او اداره کې د افغانســتان بانك له خوا نیمګړتیــاوې وموندل شي، د بانکوالۍ د قانون د ۵۳ مادې له مخې د مرکزي بانك له خوا یاد بانك

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته متولي ټاکل کېږي. متولي په حقيقت کې د يوې ټاکلې مودې لپاره ټاکل کېږي، بياځلي احيا کول او د بانک چارې په لاس کې اخلي او د بانک له شـتمنيو، دفترونو، اسـنادو او زېرمو څخه مواظبت او کنټرول کوي.

کـه چېـرې د بانک مالي وضعيت په داسـې حالـت کې وي چې د بانـک د انحلال موضوع په اجبـاري يـا اختياري ډول مطرح شي، د متولي په انتصـاب سره د بانک د مديرانو واک او صلاحيت ځنډول کېږي. متولي د بانک د مجددې احيا په موخه کولی شي د خپل واک يوه برخه د شرايطو وړ کارکوونکو او مديراتو ته ورکړي. هغه شخص چې د بانک د متولي په توګه انتصاب کېږي د بانک د بياځلي احيا په اړوند د خپلو دندو د ترسره کولو په برخه کې يوازې د افغانسـتان بانک پر وړاندې مسـوول دی. که چېرې د افغانسـتان بانک وګوري چې د متولي له انتصاب سره سره د مرکزي بانک لپاره د بانک اداره او فعاليتونه مطلوبې او د ډاډ وړ پايلې نه لري، په دې حالت کې د بانک انحلال مطرح کېږي.

د بانک انحلال

د بانکوالۍ د قانون د منځپانګې له مخې د بانک انحلال په دوو صوتونو کې مطرح کېږي. يو اختياري انحلال او بل اجباري انحلال.

الف- د بانک اختياري انحلال: اختياري انحلال په هغه حالت کې مطرح کېږي چې د مالیکینو د تصميم پر بنسټ د بانکي اجازه ليك او جواز د لغوې پر بنسټ د غوښتنې په وړاندې کولو سره، د بانک دفترونه، څانګې او نمايندګۍ له مرکزي بانک څخه غوښتنه وکړي. په دې حالت کې د بانک د انحلال پروسـه د افغانسـتان بانک تر څارنې لاندې صورت مومي، بانک مکلف دی خپل مدارک، اسناد او دفترونه د مرکزي بانک په واک کې ورکړي او د تصفيې عمليه د هغه له مخې ترسره کېږي. د بانـکي اجـازه ليك او جواز د لغوه کولو په تړاو د ديوالي کېدو کړنې او بلاخره انحلال د بانکوالۍ د قانون له مخې صورت مومي.

ب- د بانک اجباري انحلال: اجباري انحلال د افغانسـتان بانک د تصميم له امله صورت مومي او دا تصميم په يوه ډېره خورېدونکې رسمي ورځپاڼه کې خپرېږي او يا د بانک د داينينو د عريضې د وړاندې کولو له امله صورت مومي. په دې موخه د افغانسـتان بانک له خوا د پام وړ بانک لپاره يـو متولي انتصابېږي او د بانک ټوله شـتمنې، مدارک، مصادرې او امـلاك خوندي کېږي. د انحلال او تصفيې نور موارد د بانکوالۍ د قانون په ۶۳ ماده کې څرګند شـوي دي. د بانکونو په هکله د انحلال د پروسـې ترسره کول او ديوالي کېدو کړنې د خاصو قواعدو او شـکلياتو تابع دي، چې د لاندې دلايلو پر بنسټ پيلېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – بانك چې مالي مسوولیتونه (پورونه) د وخت د پوره کېدو پر مهال ور نه کړي.

۲ – د بانك پانګه له هغې پانګې څخه چې الزامي ګڼل کېږي، ۷۵ سلنه کمه وي.

۳ – د بانك د شتمنیو ارزښت د هغه د پورونو تر ارزښت لږ وي.

له پورتنیو دلایلو اســتنباطېږي، چې د بانکونو د دیوالي کېدو په اړوند، د دیوالي کېدو قانون او نور اړوند تقنیني اســناد د پلي کېدو وړ نه دي. کله چې د پام وړ بانك د دیوالي کېدو غوښــتنه د مرکــزي بانــك له خوا ومنل شي، بانك دیوالي اعلانېږي او د بانــك د تصفیې مدیر او متولي د دیوالي کېدو کړنې عملاً پیلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نهم څپرکي لنډيز

بانك له حكمي شـخصيت څخه عبارت دی، چې اكثره د سـهامي شركت پـه ډول بانكي كړنې ترسره كوي. په بانكي كړنو كې لاندې كړنې شـاملېږي: د پانګونو منل، د جاري حسـابونو افتتاح، د پورونو وركول، د اسـنادو له مخې د معاملاتو ترسره كول، په سهامو پورې اړوندې كړنې او د پيسو لېږد رالېږد، پولي معاملات او د نجيبه فلزاتو پر بنسـټ معاملې، د اماناتو په حسـاب كې د پيسـو اېښودل او نور.

د بانك د تاسيس آړونه (شرايط)

بانـك، د بانكوالـۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام كې نيولو سره د يوه يا څو تنو حكمي يا حقيقي اشخاصو په وسيله د موسس يا سهام لرونكي په توګه تاسيسېږي.

وروسته له دې چې بانك د بانكونو د ثبت په دفتر كې ثبت شي، موسسې نه شي كولی د مركزي بانك له قبلي او كتبي اجازې پرته د بانك جوړښت او تشكيل ته بدولون وركړي.

د بانك د تاسيس لپاره د يوې اساسنامې شتون اړين دی او همداشان د بانكي مقرراتو په پام كې نيولو سره د بانك د پانګې شـتون بنسـټيز ركن دی. د بانك د تاسيس لپاره بل شرط قانوني تشكيل دی، چې كاركوونكي يې د افغانستان بانك د رتبو پر بنسټ ټاكل كېږي.

كله چې د موسسـې غړي خپله ليكلي غوښـتنه مركزي بانك ته وړاندې كړي او خپل برخوال يا سـهم لرونكي معرفي كړي، په حقيقت كې مركزي بانـك د بانكوالۍ چارو د قوانينو په رڼا كې او د شركت په ډول د بانك د قانوني جوړښـت پر بنسـټ هغه د بانكونو د ثبت په دفتر كې ثبتوي او د بانك قانوني څرنګوالی د افغانستان بانك له خوا چې په دې زمينه كې مالي او پولي سياستونه تصويب شوي، واضيح او روښانېږي.

د افغانستان بانك د بانكونو د لغوه كولو او جواز وركولو لومړنۍ مرجع ګڼل كېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نهم څپرکي پوښتنې

۱- بانک څه شی دی او د بانك کړنې یا عملیات څه ډول دي؟

۲- د یوه بانك د تاسیس لپاره کوم شرایط لازم دي؟

۳- کومه مرجع د بانك د جواز د صدور یا لغوه کولو صلاحیت لري؟

۴- متولي څوك دی او په کومو حالاتو کې د مرکزي بانك له خوا ټاکل کېږي؟

۵- د بانك انحلال څه مفهوم لري او د بانك انحلال په څو ډوله دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم څپرکی

د سوداگریزو شخړو حل

تولیزه موخه:

د سوداگریزو شخړو د هواري بېلابېلې لارې، د سوداگریز حاکمیت پېژندنه، په دې برخه کې له قوانینو سره بلدتیا او منځگړیتوب.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې موضوعگانو پوه شي:

- د سوداگریزو شخړو هوارول.
- د سوداگریزو شخړو د هواري لارې چارې.
- سوداگریز حاکمیت.
- منځگړیتوب.

سـوداگریزې شـخړې لـه دوو لارو هوارېږي، یـوه قضایي حل لاره ده چې پـه محکمه پورې اړوندېـږي او بله یـې ناقضایي حل لاره ده، چې د جوړجاړي او یـا دې قضیې له اړخونو څخه د اشخاصو په غوره کولو سره هوارېږي.

قضايي حل لارې

په هر هېواد کې د سوداگریزو شخړو د هواري او څېړلو په موخه سوداگریزې محکمې جوړې شـوي، چې یوازې د یوه قضایي ارگان په توگه سـوداگریزې شـخړې هواروي. البته سـوداگریزې محکمې د هر هېواد د قضایي نظام پر بنسټ جوړېږي. د بېلگې په توگه په مصر کې سوداگریزې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکمې له قضات څخه تشکیلېږي. حال دا چې په تونس، فرانسه او ځینو نورو هېوادونو کې، پر قضات سربېره، سوداګر هم په سوداګریزو محکمو کې شاملېږي. د فرانسې په اوسني قانون کې په سوداګریزو محکمو کې یوازې سوداګر شاملېږي. د افغانستان قانون د سوداګریزو محکمو تشکیل له ۳۰۴ تر ۳۰۹ مادو پورې بیانوي چې د لومړي څپرکي اړوند دي او سوداګریزو محاکمو د اصولو د قانون په شپږم باب کې سوداګریزه دعوا د ابتدایه سوداګریزو محکمو اړونده وي. دغه محکمې له رییس او دوو غړو څخه چې د قضات له جملې څخه دي، تشـــکیلېږي. د قضایي شروطو په هکله چې په غړیتوب یا ریاســـت باندې ګومارل کېږي، د افغانستان قانون د اداري او وظیفه یي اړتیاوو له مخې ځینې شرایط وړاندې کړي دي. د بېلګې په توګه هغه قاضي چې په کابل کې د سوداګریزې ابتدایه محکمې د رییس په توګه وړاندیز کېږي، باید د رتبې له پلوه لومړۍ رتبه وي. هغه کســـان چې له کابله بهر پر یاد بست ګومارل کېږي، که دویمه رتبه هم وي، کولی شي پر یاد پوست باندې وټاکل شي. همداشـــان په کابل کې د دې محکمو غړي باید دویمه رتبه وي او تر کابل بهر دریېمه رتبـــه هم کېدای شي. البته د کابل او ولایتونو ترمنـــځ دغه توپیر چې قانون ټاکلی دی، د توجیه وړ دی، ځکه عموماً په پلازمېنه کې د سوداګریزو فعالیتونو حجم او اندازه ډېر وي، دا پخپله ایجابوي، چې په پلازمېنه کې قضات باید ډېره تجربه ولري.

د حکم په وسیله د شخړو حل

د دې پروســـې پر بنســـټ د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو په صورت کې د دې پر ځای چـــې قضـــا او محاکمو ته مراجعه وکړي، د اړخونو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي او د شـــخړو د هواري ټول واک ورکوي، چې دا پروسه د تحکیم په نامه هم یادېږي. احیاناً عقد کوونکي د ستونزو د حل دا کړنلاره د عقد په متن کې ځای پر ځای کوي، په دې مانا چې په عقد کې لیکي، چې (د ســـتونزو د پېښـــېدو په صور کې د هغو حل د حکم د ټاکلو او د هغه د پرېکړې له لارې مومو) په دې ډول حالت کې، هره ستونزه چې رامنځ ته کېږي، د تحکیم په وسیله هوارېږي. هغه شرط چې په عقد کې ځای پر ځای کېږي، د (تحکیم د شرط) په نامه یادېږي.

احیانـــاً که عقـــد کوونکي دا ډول شرط په قرارداد کې ذکر نه کړي، خو د شـــخړې تر پېښـــېدو وروسته، په خپل منځ کې خاص تفاهم لاسلیك کړي او دې ته متعهد شي، چې شخړه به یې د حکم ټاکلو او پرېکړې له لارې هوارېږي، دغه تفاهم چې د شخړې تر پېښېدو وروسته ترسره شوی وي، د (تحکیم د وثیقې) په نامه یادېږي.

د تحکیم شرط عموماً د عقد په متن کې درج وي او کله هم د بېل عقد په ترڅ کې د شـــخړو تر پېښـــېدو مخکې په هغه تعهد ترسره کېږي. بناً هغه عنصر چې د تحکیم د شرط او د تحکیم د وثیقـــې ترمنـــځ تمیز رامنځ ته کوي، په اصلي عقد کې لیکل او یا په هغه کې نه لیکل دي. د تحکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرط دادی، چې د شخړو تر پېښېدو مخکې پر هغه تعهد شوی وي، خو د تحکیم وثیقه هغه ده، چې دواړه لوري د شخړې تر پېښېدو وروسته مخ ور اړوي.

د یادونــې وړ ده چــې د تحکیم شرط که هر څومره د عقد په متن کې ذکر شــوی وي، د یوه مســتقل عنصر پــه توګه پېژندل کېږي او له هغه سره تعامل صــورت مومي. نو له دې امله حتا د عقد د بطلان په صورت کې، دا شرط د خپل اســتقلالیت له نظره، صحیح شمېرل کېږي او له مخې یې عمل ترسره کېږي. خو دا چې د بطلان سبب دې شرط ته هم راجع شي، د بېلګې په توګه عقد د اهلیت د ناقض شــخص له خوا لاســلیك شــوی وي، په دې حالت کې عقد د دواړو د تحکیم په شرط سره باطل ګڼل کېږي، لازمه د تحکیم او د شخړو د نورو ډولونو ترمنځ تفکیك وشي. د بېلګې په توګه کله چې یو شــخص د قضیې له یوه لوري څخه، د یوه داســې عنصر د ټاکلو په موخه چې قانــوني تــصرف یې هغه ته احتیاج لري، وټاکل شي، هغه په تحکیم کې نه شــو ویلی، مثلاً د پېر او پلــور پــه عقد کې که دواړه لوري د جنس ده چې د بیې لپاره درېیم شــخص وټاکي، دا ډول تفاهم تحکیم نه ګڼل کېږي.

د حکمونو شرطونه

حکم کېدای شي یو یا تر یوه ډېر اشــخاص وي، په دې شرط چې شــمېر یې جفت نه وي، له دې پرته به تحکیم باطل وي. د هغوی د ټاکلو په هکله باید ووایو: ممکن د اصلي عقد په وســیله صورت ومومي او یا د مســتقل عقد په واســطه، په دې شرط چې د هغه خلاف خاص قانون شتون ونــه لــري. . هر وګړی کېدای شي د حکم په توګه وګومارل شي، که هغه ډاکتر وي، که انجنیر وي او که بل څه، خو په دې شرط چې بشــپړ مدني اهلیت ولري. د اهلیت ناقصان لکه، محجور او هغه څــوك چې د جنایت له امله له مدني حقونو بــې برخې وي، مفلس تر هغه وخته چې خپل اعتبار ترلاسه کوي، پر دې پوست باندې ټاکل کېدای نه شي.

د بهرنیــو اتباعو په اړه بېلابېل لیدلوري شــتون لري، مثلاً د ایټالیا پــه قانون کې حکم باید له ســیاسي حقونو لــه هغې جملې د انتخاب د حق لرونکی وي، هغــه شرط چې حکم توب د بهرنیو اتباعو لپاره هم کېدای شي حکم وي. بل شرط چې د حکمانو لپاره وړاندې شــوی، دا دی چې دغه پوســت ته نوماند شــخص باید قانوناً د دې دندې له احراز څخه منعه شوی نه وي، ځکه احیاناً د ځینو هېوادونو قانون، ځینې اشــخاص د دې دندې له ترسره کولو څخه منعه کړي دي. لکه څنګه چې د مصر قضایي قانون د هرې رتبې لرونکي قضات له حکمیت څخه منعه کړي دي.

کــه څــه هم لــه مزاحمت پرته وي، مګر دا چــې د قضایي پلاوي له عالي شــورا څخه په دې برخه کې اجازه ترلاسه کړي. بل شرط دادی حکم په هغه شخړه کې چې پرېکړه یې پر غاړه اخلي مصلحت ونه لري. د حکم د اختیاري او اجباري ټاکل وجود لري. د حکم ټاکل هغه وخت اختیاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، چې هغه ته مراجعه د خلکو په اراده وي او په سمه مانا حکم هم همدغه دی. کله کله قانون اجباري حکم تنظیموي، د دعوا لورو ته لازمه ده، د شخړې د حل لپاره له حکم څخه مرسته وغواړي. که څه هم موږ پر دې باور یو، چې د اجباري تحکیم نظریه، حکم د هغه له اصلي مانا څخه خارجوي.

د حکم له خوا د حکم صادرېدل

د حکمو له خوا حکم تر پټې مداولې وروسته صادرېږي، دا جواز نه لري چې په هغه کې له دوی سره څوک ګډون وکړي او قرار یې د رایو په اکثریت صادرېږي. که اکثریت شتون ونه لري، ډله(ګروه) لږترلږه له دوو ګروپونو څخه په یوه پورې تړل کېږي. حکمان مکلف دي چې په ټاکلي وخت کې حکم صادر کړي، چې دا موده غالباً په قرارداد کې ذکر کېږي. که چېرې د قرارداد حد ذکر نه وي، ټاکلې موده د تحکیم تر منلو وروسته دوې میاشتې ده. که د حکمانو حُکم تر ټاکلي میعاد وروسته صادر شي، باطل دی. خو د دعوا لوري کولی شي د مودې پر تمدید باندې په څرګند ډول اتفاق وکړي. د حکم صدور باید د شخړې د موضوع د څرګندو دلایلو پر بنسټ وي.

حکم د افغانستان په قانون کې

په حکم پورې اړوندې موضوعګانې د سوداګریزو محاکماتود اصولنامې په ۲۰۸ او ۲۳۰ مادو کې د شرط پر بنسټ ذکر شوي دي، چې په عقد کې راغلي او د شخړې تر پېښېدو وروسته پر هغه توافق صورت مومي. البته د تفاهم په صورت کې حکم یا حکمان د دواړو لورویو له خوا غوره کېږي. د یادونې ده چې د حکمیت او منځګړیتوب په هکله پر ۱۳۸۶ کال دوه بېل بېل قوانین د ولسمشر د تقنیني فرمان په وسیله نافذ او مرعی الاجرا شول، چې د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ ګڼه رسمي جریده کې خپاره شوي او د تصویب په موخه ملي شورا ته وړاندې شوي دي.

د حکمیت د حُکم د نه اعتبار حالتونه

۱ – کله چې د حکم حُکم د هېواد د قانون خلاف وي،

۲ - کله چې د حکم حُکم د دعوا له موضوع څخه انحراف کړی وي او له موضوع سره اړه ونه لري،

۳ – په هغه صورت کې چې د حکم حُکم تر ټاکلې مودې وروسته اصدار شوی وي.

۴ – کله چې د حکم حُکم په سوداګریزه محکمه کې له موجودو رسمي اسنادو سره په مخالفت کې صادر شوی وي.

منځګړیتوب

منځګړیتوب د سوداګریزو شخړو د غیرقضایي هواري یوه بله لار ګڼل کېږي. د منځګړیتوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخــه لکــه د حکمیت غوندې ده. تر څو د دعوا لوریو ته د چټکې، عادلانه او بې طرفه حل لارې زمینه برابره کړي. د یادونې ده چې د سوداګریزو شخړو په غیرقضایي حل لارو کې، د قضیې لوري د دعوا پر چټك هوارېدو سربېره ټمه لري، چې هوارول یا حل و فصل کول په بې طرفه او عادلانه ډول تــرسره شي او همداشــان د هغوی دعوا د امکان تر بریــده د هغوی د روابطو په حدودو کې پاتــې شي او ثالث اشــخاص له هغې څخه خبر نه شي، ترڅــو د هغوی اعتبار او اعتماد د هغوی د معامله کوونکو او مشتریانو پر وړاندې زیانمن نه شي.

د منځګړي تعریف(۱)

منځګړی له یوه یا څو حقیقي اشــخاصو څخه عبارت دی، چې د ســوداګریزې شخړې د دواړو لوریو په موافقه، د شخړې د هواري په موخه ټاکل کېږي. له یاد تعریف څخه دې پایلې ته رسېږو، چې یو حکمي شخص د منځګړي په توګه نه شي غوره کېدلی.

د منځګړیتوب تعریف(۲)

منځګړیتــوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنســټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښــتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټك، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

د حکمیت او منځګړیتوب ترمنځ توپیر

د حکــم د حُکــم خلاف، په حکمیت کې چې تر قانوني پړاوونو وروســته پــه ځانګړې توګه د واکمنــې محکمې له قراره د شــخړې پر لوریو الزامیت لري، د شــخړې وړاندیز شــوې حل لاره د منځګــړي له خوا پر دواړو لوریو باندې له دوه اړخیز موافقت پرته د تحمیل وړ نه وي. د یادونې ده، چې دا توپیر کولی شــو په کارول شــویو اصطلاحاتو کې وگومو. په حکمیت کې د حکم د حُکم خبره مهمه ده، حال دا چې په منځګړیتوب کې د وړاندیز شــویو حل لارو په اړه خبرې کېږي. له بله اړخه ویلی شــو چې منځګړیتوب ډېر مســوولیت لري، ځکه پر منځګړي باندې د بې طرفه او عادلانه حل لارې او هڅو اعتماد کېږي، چې وروسته حل لار د دواړو لوریو د تایید وړ ګرځي.

البتــه په حکمت کې هم حکم باید بې طرفې رعایت کړي، خو امکان لري د هغه حُکم چې پر قانوني او حقوقي دلایلو ولاړ وي، د شخړې د یوه لوري لپاره غیرعادلانه وبرېښي.

د منځګړي ټاکل

منځګــړی اصــولاً د دعوا د دواړو لوریو له خوا ټاکل کېږي، لــه دې پرته او په ځانګړې توګه د طرفینــو د نــه توافق په صورت کې د ټاکلو په هکله یا په ټــاکلي موعد کې د ټاکلو د مکلفیت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراعاتول، کېدای شي محکمې ته د مراجعې له لارې د منځګړي د ټاکلو موضوع هواره شي. خو په عمــل کــې ډېر لږ واقع کېږي، چې طرفین د موافقې په صــورت کې منځګړي ته د رجوع په اړه، د منځګړي دټاکلو په هکله خپل مکلفیت رعایت نه کړي.

د منځګړیتوب پیل، له دواړو لوریو سره کتنه او د طرحې وړاندې کول

د منځګړیتــوب عملیه هغه مهال پیلېږي، چې د شــخړې لــوري د منځګړي د حضور او ګډون پــه اړه توافــق وکړي. منځګړی کولی شي له طرفینو سره یو ځای او یا په بېله توګه کتنه وکړي او یا اړیکې ورسره ونیسي. منځګړی کولی شي، د منځګړیتوب د عملیې په هر پړاو کې د شخړې د هواري پــه اړه یــادو لوریو ته طرحې وړاندې کړي. دا امکان د دې زمینــه برابروي، چې منځګړی د خپلو طرحو په هکله د شــخړې د طرفینو ملاحظات ترلاســه او په دې پوه شي، چې ایا مطروحه طرحه کولی شي د طرفینو د تفاهم وړ وګرځي یا دا چې بهتره ده، چې د نورو طرحو د لټولو اقدام وکړي.

پــه ټولــو حالاتو کې منځګړی مکلف دی، چې د منځګړیتــوب د عملیې په ترسره کولو کې له طرفینــو سره منصفانــه چلند وکړي، یانې دا چې د هغوی حقونه د مســاواتو پــه رعایتولو سره د طرفیتو هر یوه طرف ته د خبرو کولو او په غونډو کې د لازمو کتنو حق ورکړي.

د ګټې اخیستنې وړ مدارك

هغه مدارك چې د شخړې د طرفینو له خوا د یوې محکمې، یا حکم یا حکمیت بورډ پر وړاندې د منلو وړ وي، د منځګړیتوب په عملیه کې هم د وړاندې کولو وړ وي او منځګړی کولی شي د حل د لارو د وړاندیز په موخه له هغو څخه ګټه واخلي.

د منځګړیتوب پای

منځګړیتوب په لاندې حالاتو کې د عقد له نېټې یا اعلام وروسته پای ته رسېږي:

الف: د طرفینو له خوا د شخړې د هواري هوکړه لیك د عقد یا لاسلیك په صورت کې.

ب: په هغه صورت کې چې منځګړی اعلان کړي، چې د منځګړیتوب په عملیه کې تر دې ډېره مساعي د توجیه وړ نه ده.

ج: په هغه صورت کې چې طرفین د منځګړیتوب عملیه منځګړي ته اعلان کړي.

د: پــه هغــه صورت کــې چې یو له طرفینو څخــه په طرف یا نورو طرفونــو او منځګړي ته د منځګړیتوب د عملیې پای اعلان کړي (د منځګړیتوب د قانون ۱۶ ماده، د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ ګڼه رسمي جریده کې خپره شوې).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لسم څپرکي لنډیز

سوداګریزې شخړې کېدای شي له دوو لارو حل شي، لومړی قضایي حل لارې چې د سوداګریزې محکمې له لارې حل کېږي او بل غیرقضایي حل لارې لکه (حکمیت او منځګړیتوب) له لارې.

د حکم د ټاکلو په وسیله د شخړو هوارول داسې دي، چې د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو پر مهال د دې پر ځای چې قضا او محکمو ته مراجعه وکړي، د دواړو لوریو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي، د شخړې د هوارولو واك او صلاحیت ورکوي او دا پروسه د تحکیم په نامه یادېږي. عقد کوونکي د هواري دا کړنلاره د یوه عقد په متن کې لیکي.

حکمیت د افغانستان په قانون کې یا د شرط پر بنسټ دی چې په عقد کې ذکر کېږي او یا د اختلافاتو تر پېښېدو وروسته د هغه په هکله توافق کېږي.

منځګړیتوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنسټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټك، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لسم څپرکي پوښتنې

١ – سوداګریزې شخړې په څه‌ډول او بې طرفانه توګه د کومو لارو په وسیله هوارېدای شي؟

٢ – د سوداګریزو شخړو د مناسبو حل لارو په اړه رڼا واچوئ؟

٣ – سوداګریز حکمیت څه ته وایي؟

۴ – منځګړیتوب څه شی دی؟

۵ – د منځګړیتوب او حکمیت ترمنځ توپیر څه دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې او اخځليکونه

١ – سکني، ډاکتر ربيعا، حقوق تجارت، تهران، سنت، دريېم چاپ، ١٣٨٢.

٢ – ستوده، دوکتور حسن، حقوق تجارت، تهران، څلورم چاپ، ١٣٨٠.

٣ – ستانکزی پوهندوی نصرالله، ناصح، پوهنمل ولي محمد، حقوق تجارت، کابل پوهنتون، ١٣٨٧.

۴ – قايم مقام فرهانی، محمد حسين، حقوق تجارت ورشکستگی و تصفيه، تهران پوهنتون، ١٣٨۶.

۵ – عدليې وزارت، اصولنامه افلاس و ورشکست، کابل، ١٣٢٩.

۶ – عدليې وزارت، اصولنامه تجارت افغانستان، ١٣٨۴.

٧ – عدليې وزارت، قانون بانکداری، رسمي جريده، پرلپسې ګڼه، ٨١٩، ١٣٨٢ کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيكي او مسلكي زده كړو معينيت د ښوونيز نصاب د انكشاف رياست د ټولنې د عيني او ښكاره ضرورت په درک كولو سره چې د محصلينو او شاګردانو د درسي كتابونو په برخه كې يې تخنيكي او مسلكي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر كې يې تصميم ونيو، چې په ښوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا كتنه وكړي او ورپسې بيا د شاګردانو او محصلينو د درسي كتابونو د تاليف لپاره مبادرت او كوښښ وكړي. د خدای(ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ ځانګې د ښوونكو په ميړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي كتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاګردانو او محصلينو په واک او اختيار كې وركړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونكو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مكاتبو له ښوونكو، ګرانو شاګردانو او د تخنيكي او مسلكي زده كړو د چارو له متخصصينو او همدا شان له ټولو څېړونكو او شنونكو څخه صميمانه هيله كيږي، چې د دې كتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونكو او د ادارې او حسابدارۍ ځانګې د مسلكي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مسلكي، تخنيكي او علمي مطالبو او مفاهيمو د څرنګوالي په هكله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وكړي، ترڅو په راتلونكي كې وكړای شو، په همدې او نورو برخو كې ګرانو شاګردانو ته له دې څخه ښه، غوره، ګټور او ارزښتناكه موضوعات وړاندې كړو.

همدا شان له ګرانو شاګردانو او محصلينو څخه هيله كوو ترڅو د دې كتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هيواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر كې ونيسي او د كتابونو په ساتنه كې كوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاګردانو او محصلينو د ګټې وړ وګرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلكي او تخنيكي زده كړو معينيت

د تعليمي نصاب د پراختيا رياست

د درسي كتابونو د چمتو كولو عمومي مديريت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library